

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

КАФЕДРА ПРАВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗМІСТУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЇХ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «РЕКРЕАЦІЙНЕ
ПРАВО»

для здобувачів вищої освіти спеціальності

081 Право

Мелітополь, 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

КАФЕДРА ПРАВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗМІСТУ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЇХ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «РЕКРЕАЦІЙНЕ
ПРАВО»

для здобувачів вищої освіти спеціальності

081 Право

ЗАТВЕРДЖЕНО:

на засіданні кафедри права

протокол №2. від 12.09.2019р.

Завідувач кафедри: В.Д. Гапотій

Мелітополь 2020

УДК 378.091.322:349:338.48(072)

Методичні рекомендації щодо змісту та організації поточного і підсумкового контролю їх знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Рекреаційне право» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 Право / Уклад. В.Д. Гапотій, Мелітополь, МДПУ імені Богдана Хмельницького. 2020. – 95с.

Методичні рекомендації містять перелік питань, що охоплюють зміст програми дисципліни, карту самостійної роботи здобувачів вищої освіти, порядок поточного і підсумкового контролю оцінювання знань здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання, плани семінарських занять і практичні завдання, список рекомендованих нормативно-правових актів і літератури.

Розрахований на викладачів, здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання при підготовці до навчальних занять з навчальної дисципліни «Рекреаційне право».

Укладач: к.ю.н., доцент ,завідувач кафедри права В.Д. Гапотій.

АНОТАЦІЯ ДО КУРСУ

Актуальність теми дослідження зумовлена малоефективним розвитком господарювання у сфері рекреації, нераціональним використанням об'єктів навколишнього природного середовища, що мають рекреаційне значення, вадами законодавства, яке регулює господарські та екологічні відносини в цій сфері, а також необхідністю обґрунтування теоретичної бази господарсько-правового та еколого-правового аспектів діяльності, спрямованої на забезпечення реалізації основних конституційних прав громадян.

Розвиток рекреаційної діяльності, крім основного призначення, сприяє створенню робочих місць, вливанням іноземної валюти, капіталовкладенням до місцевої економіки, раціональному використанню природних рекреаційних ресурсів, стимулює прибуткові внутрішні галузі – транспорт, громадське харчування, зв'язок, народ В Україні для рекреаційної діяльності характерне зниження обсягів виробництва загальнодоступних рекреаційних послуг, регулярне підвищення їх вартості, втрата рекреаційної цінності об'єктів навколишнього середовища, використання природних рекреаційних ресурсів з іншою господарською метою. Це з урахуванням значного рекреаційного потенціалу нашої країни вказує на необхідність зміни концептуальних підходів до даного виду господарювання.

Однією з важливих умов розвитку господарювання у сфері рекреації є правове забезпечення рекреаційної діяльності, яке відповідало б її значущості для розв'язання соціальних, екологічних, економічних проблем.

Правове підґрунтя здійснення рекреаційної діяльності становлять багато норм, що регулюють весь спектр відносин, характерних для неї, з-поміж яких суттєва роль належить нормам господарського і екологічного законодавства з урахуванням господарського характеру такої діяльності та залежності її від наявності і стану природного рекреаційного потенціалу. У той же час саме господарсько-правове і еколого-правове регулювання рекреаційної діяльності відзначається складністю, суперечливістю і незавершеністю, що стримує її розвиток.

ні промисли, рекламно-інформаційну справу тощо. Викладене свідчить про необхідність і доцільність дослідження господарсько-правового і еколого-правового аспектів рекреаційної діяльності, розробки теоретичної основи правового забезпечення її здійснення як важливої наукової проблеми, яка має соціально-культурне і економічне значення, що і визначило вибір вибіркової навчальної дисципліни «**Рекреаційне право**» для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 Право.

Аргументація доцільності включення до навчальних робочих планів підготовки спеціалістів за напрямком “**081 Право**” спеціальної навчальної дисципліни “**Рекреаційне право**”, виходячи з того, що знання і уміння використовувати законодавство про рекреаційну діяльність важливі для юридичного обслуговування сфери рекреації, екології, захисту прав споживачів, охорони здоров'я тощо. Пропонується система навчальної дисципліни, яка містить три частини: загальну, особливу і спеціальну. У загальній частині є сенс розглядати теми: предмет рекреаційного права і його місце у системі права; джерела рекреаційного права; суб'єкти рекреаційної діяльності; правовий режим рекреаційних ресурсів; державне регулювання рекреаційного господарства; відповідальність за порушення законодавства про рекреаційну діяльність. Зміст особливої

частини мають складати теми про правове регулювання окремих видів рекреаційної діяльності, а саме: туристичної, санаторно-курортної, лікувально-оздоровчої, культурно-розважальної, фізкультурно-оздоровчої. До спеціальної частини доцільно віднести тему про правове регулювання господарської діяльності у сфері рекреації інших країн. Пропонується зміст навчально-методичного комплексу дисципліни.

Реалізація викладених положень буде сприяти розвитку господарювання у сфері рекреації, вирішенню соціально-економічних питань багатьох регіонів України, забезпеченню рекреаційних інтересів широких верств населення, раціональному використанню природних рекреаційних територій і ресурсів, а також дозволить Україні посісти гідне місце серед провідних країн рекреаційного бізнесу.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми Право здобувачі вищої освіти повинні знати:

- поняття рекреаційної діяльності, її особливостей, визначення місця серед інших видів, дослідження господарських і екологічних відносин у процесі здійснення такої діяльності; аналіз законодавства, яке регулює процеси організації, виробництва, надання послуг рекреаційного характеру в Україні та інших країнах, і визначення кола проблем, що потребують вирішення в законодавстві України;
- правовий режим природних рекреаційних територій і ресурсів, їх особливостей, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення такого режиму;
- основні організаційні форми рекреаційної діяльності, аналіз правового статусу суб'єктів господарювання, їх видів і особливостей, підготовка пропозицій щодо відповідного правового регулювання;
- господарсько-правовий механізм, договірних відносин і відповідальності, що мають місце під час здійснення рекреаційної діяльності, розробка правових питань їх реалізації;
- загальних положення господарського і екологічного права в процесі господарювання у сфері рекреації, що становлять підґрунтя для формування нової підгалузі права;
- концепцію правового забезпечення рекреаційної діяльності з урахуванням суттєвих ознак такої діяльності на основі норм господарського і екологічного законодавства.

МЕТА ТА ЦІЛІ КУРСУ

Метою викладання навчальної дисципліни « *Рекреаційне право*» є вивчення правових особливостей природних рекреаційних ресурсів та їх застосування у оздоровленні населення; ознайомлення з правовим забезпеченням оздоровлення у курортних і рекреаційних закладах.

Основними завданнями, які мають бути вирішені в процесі викладання дисципліни, є: засвоєння теоретичних і практичних засад правової організації рекреаційних послуг; набуття навичок аналізу і планування діяльності підприємств, що мають надавати рекреаційні послуги; засвоєння механізму обрання ефективної правової форми функціонування підприємства рекреаційного типу з урахуванням стартових можливостей

та дозволів на види діяльності; надбання практичних навичок в організації рекреаційних послуг.

ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ЯКІ НАБУВАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ КУРСОМ

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Спеціальні (фахові, предметні компетентності) (СК)

СК 2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК 7. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

СК 8. Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

СК 11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

5. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання (ПРН)

Соціально-гуманітарна ерудованість:

ПРН 2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

Дослідницькі навички:

ПРН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

Комунікація:

ПРН 13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

Професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій:

ПРН 15. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.

Праворозуміння:

ПРН 19. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.

Правозастосування:

ПРН 21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

6. ОБСЯГ КУРСУ

заняття	Лекції	семінарські заняття
години	18	14

7. ОЗНАКИ КУРСУ

Рік викладання	Семестр	Спеціальність	(рік навчання)
2020	8	право	4

ТЕМАТИКА КУРСУ

Тема 1. Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права

1. Рекреаційне законодавство України.
2. Правове забезпечення діяльності у сфері рекреаційних послуг.
3. Застосування нормативно-правової бази з метою організації якісних рекреаційних послуг.

Тема 2. Поняття рекреаційних відносин які регулюються правом, їх місце в системі права

1. Право та рекреаційні відносини: історія становлення та актуальність навчання.
2. Організаційні форми рекреаційної діяльності.
3. Правове положення суб'єктів рекреаційної діяльності.
4. Поняття, особливості суб'єктів рекреаційної діяльності.

Тема 3. Правові засади рекреаційного права

1. Законодавство про рекреаційну діяльність
2. Рекреаційна діяльність та її правова основа.
3. Державне та муніципальне регулювання рекреаційної сфери.
4. Формування рекреаційного права.

Тема 4 Загальні положення про договори у сфері господарської діяльності в рекреаційних зонах

1. Договірні відносини при здійсненні рекреаційної діяльності.
2. Види цивільно-правових договорів в рекреаційній діяльності.
3. Правові аспекти господарсько-правових зобов'язань в рекреаційній діяльності.

Тема 5. Правове забезпечення рекреаційного природокористування

1. Природні ресурси рекреаційного призначення.
2. Правове регулювання екологічної функції держави на рекреаційних територіях.

Тема 6. Правове регулювання курортних та лікувально-оздоровчих зон

1. Загальна характеристика лікувально-профілактичних, санаторно-лікувальних, інших рекреаційних послуг.
2. Поняття та правове регулювання курортів.
3. Поняття та правове регулювання лікувально-оздоровчих зон.

Тема 7. Особливості господарської діяльності із надання рекреаційних послуг

1. Поняття господарської діяльності на землях курортів, лікувально-оздоровчих зон.
2. Особливості господарської (підприємницької) діяльності із надання рекреаційних послуг.
3. Господарсько-правовий та еколого-правовий аспекти рекреаційної діяльності.

Тема 8. Правове регулювання земель рекреаційного призначення

1. Правове становище земель рекреаційного призначення по Земельному кодексу України.
2. Правове регулювання господарської діяльності на землях рекреаційних зон.

Тема 9. Деякі аспекти природоохоронного права в рекреаційних зонах

1. Правовий режим рекреаційних ресурсів.
2. Поняття, види і юридична природа рекреаційних ресурсів.
3. Право користування природними ресурсами для рекреаційних цілей.
4. Відповідальність за порушення при здійсненні рекреаційної діяльності.

РЕКОМЕНДАЦІЇ МЕТОДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ДО САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ТЕМАТИКИ КУРСУ

Тема 1. Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права

4. Рекреаційне законодавство України.
5. Правове забезпечення діяльності у сфері рекреаційних послуг.
6. Застосування нормативно-правової бази з метою організації якісних рекреаційних послуг.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Останні роки розвитку економіки України характеризуються розвитком сфери рекреації, збільшення її значущості. Щорічно мільйони людей подорожують по Україні з метою оздоровлення а також ознайомлення з історичними та культурними пам'ятками. Саме тому пріоритетним завданням перед державою стоїть підтримка рекреаційної сфери, її розширення і розвиток.

Рекреаційними в науковій літературі прийнято називати суспільні відносини щодо задоволення потреб громадян у відпочинку, відновлення громадських і духовних сил, використанню для цього природних та інших ресурсів

Рекреаційні ресурси - це сукупність природно-кліматичних, побутових, культурних, оздоровчих, пізнавальних, історичних та інших ресурсів, які використовуються або можуть використовуватися для надання рекреаційних послуг в процесі рекреаційної діяльності.

Рекреаційні ресурси доцільно розділити на дві групи:

1. Природні рекреаційні території і ресурси (рекреаційні, курортні, лікувально-оздоровчі зони, інші природні території, об'єкти, комплекси, використання яких можливе в рекреаційних цілях);
2. Рекреаційні соціально-побутові ресурси (будівлі, споруди, архітектурні та будівельні комплекси, інші об'єкти соціально-культурного призначення, що використовуються для рекреаційних цілей)

Природні рекреаційні території - це частина простору навколишнього природного середовища, призначена для масового відпочинку населення, для відновлення життєвих сил і здоров'я людей.

До них відносяться: рекреаційні, курортні, лікувально-оздоровчі зони; землі рекреаційного, історико-культурного та частково природоохоронного призначення; окремі ділянки земель лісового, водного фонду; інші рекреаційні території, комплекси, придатні для використання з метою рекреації.

Природні рекреаційні ресурси - це природні курортні, лікувальні, оздоровчі ресурси і фактори, придатні для використання з метою відновлення і зміцнення здоров'я людей.

До природних лікувальних ресурсів належать родовища корисних копалин мінерального і органічного походження, які надають на організм людини лікувальний ефект і придатні для промислового освоєння (мінеральні води, лікувальні грязі).

До природних оздоровчих ресурсів відносяться природні утворення, що формують особливі ландшафтні та мікрокліматичні умови в регіоні, які надають на організм людини оздоровчий ефект (парки, пляжі, лісопарки, лісові і гірські масиви).

До природних оздоровчих факторів належать природні явища, які присутні й відбуваються в конкретній місцевості на найбільш оптимальних для організму людини концентраціях і поєднаннях - тривалість та інтенсивність сонячного випромінювання, вологість повітря, температура навколишнього середовища.

Рекреаційне законодавство України

В даний час актуальність правових досліджень рекреаційних відносин обумовлена їх значимістю для оздоровлення населення, необхідністю збереження та раціонального використання природних ресурсів. Рекреаційне законодавство в даний час перебувати в стані розвитку і представлено безліччю нормативних актів.

Для правового режиму природних рекреаційних територій характерно:

- наявність загального та спеціального правового регулювання їх використання та охорони;
- спрямованість на забезпечення спеціальної мети - відновлення життєвих сил і здоров'я людини;
- заборона господарської та іншої діяльності, шкідливо впливає на навколишнє природне середовище, будь-які зміни природного ландшафту;
- заборона будь-яких дій, що порушують суспільні рекреаційні інтереси при їх використанні;
- встановлення спеціального порядку їх створення, обмеження права користування ними;
- загальнодержавний характер власності на них;
- встановлення додаткових обов'язків користування ними;
- змішаний характер їх правового режиму.

У Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" дано поняття рекреаційної зони.

Рекреаційна зона - це ділянки суші або водного простору, призначені для організованого масового відпочинку і туризму.

Створення рекреаційних зон на ділянках лісового фонду регулюється нормами лісового законодавства (Лісовий кодекс України, Положення Кабінету Міністрів України від 21.07.1995 "Про затвердження порядку поділу лісів на групи, віднесення їх до категорії захищеності та виділення особливо захисних земель ділянок лісового фонду" та ін).

Згідно зі ст.3 Лісового кодексу України рекреаційна функція лісу визнається за переважну, а рекреаційне лісокористування розглядається як обов'язкова умова відновлення сил і здоров'я людини, підвищення трудового потенціалу суспільства.

Особливості режиму рекреаційного використання ресурсів (у т. ч. лісокористування) відображені в Законі України "Про природно-заповідний фонд України", зокрема для зон регульованої та стаціонарної рекреації національних природних і регіональних ландшафтних парків, експозиційних зон ботанічних садів, дендрологічних парків, рекреаційних зон зоологічних парків (ст.21-38 зазначеного закону).

Так, зона регульованої рекреації може використовуватися для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення, огляду особливо мальовничих і пам'ятних місць, пристрої й устаткування туристичних маршрутів і екологічних стежок; зона стаціонарної рекреації - для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку, крім здійснення будь-якої діяльності, яка може вести до погіршення стану середовища та зниження рекреаційної цінності.

При користуванні окремими рекреаційними територіями розробляються допустимі межі рекреаційного навантаження. Допустимі рекреаційні навантаження у науковій літературі вважається гранична місткість території для забезпечення нормальних умов відпочинку без порушення відновлювальних властивостей природних комплексів. Ці межі визначаються нормативами рекреаційного навантаження щодо функціональних зон (лісовий, лісопаркової, паркової), або в залежності від величини міста. За функціональними ознаками для лісових територій визначено нормативи від 1 до 10 чоловік на гектар; для лісопаркових - від 8 до 20 чоловік; для паркових - від 20 до 150.

Крім встановлення граничних розмірів рекреаційного навантаження становить інтерес лімітування, яке передбачено для використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. При цьому встановлення лімітів на використання природних ресурсів в оздоровчих, рекреаційних та освітньо-виховних цілях передбачає визначення меж територій та кількості рекреантів з урахуванням ступеня рекреаційного навантаження на ці території. Ліміт на даний вид використання природних ресурсів може бути короткостроковим - до 1 року, і довгостроковим - від 1 до 10 років, в залежності від категорії території чи об'єкта, встановленого режиму його охорони, використання і порушення його природних комплексів. У результаті всього вище сказаного можна зробити висновок, що рекреаційне право - це сукупність норм, що регулюють рекреаційні відносини з метою забезпечення ефективного функціонування рекреаційного господарства, раціонального використання і охорони рекреаційного фонду, реалізації прав громадян на відпочинок, відновлення основних життєвих сил. Рекреаційне право є підгалуззю господарського та екологічного права, тому що правові інструменти саме цих галузей є базовими для її формування. Також у формуванні рекреаційного права значна роль належить науковим дослідженням. У цьому сенсі рекреаційне право являє собою сукупність теорій, наукових підходів, знань про рекреаційні відносинах.

В останні 10 років питання рекреації та її правового регулювання ставилися неодноразово, визнавалася необхідність їх спеціального регулювання, проте вирішені не були. Були прийняті окремі нормативні акти, які вирішували окремі питання в цій області, але не проблему. У результаті була накопичена велика база нормативних документів, яка потребує систематизації та узагальненні.

Основними етапами систематизації рекреаційного законодавства є:

прийняття концепції формування правового регулювання рекреаційної діяльності;

прийняття Закону України "Про рекреаційному фонд України";

внесення змін і доповнень до інших нормативних актів чинного законодавства;

розробка правового регулювання здійснення рекреаційної діяльності на окремих територіях.

Загальні положення законодавства про рекреаційну діяльність

Конституція України;

Закон України "Про власність";

Закон України "Про природно-заповідний фонд України";

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища";

Закон України "Про патентування окремих видів підприємницької діяльності";

Декрет КМУ "Про стандартизацію і сертифікацію";

Лісовий кодекс України;

Водний кодекс України;

Земельний кодекс України;

Закон України "Про тваринний світ";

Закон України "Про екологічну експертизу".

Забезпеченість регіонів України рекреаційними ресурсами

Забезпеченість природним туристично-рекреаційним потенціалом є важливою складовою частиною розвитку туризму в регіоні. Особливу актуальність у зв'язку з цим набуває стан екології території. Забруднене середовище обмежує розвиток туризму, навіть якщо територія має високий туристично-рекреаційний потенціал. Тому вивчення територіальних відмінностей впливу природно-туристського потенціалу на розвиток туризму в регіоні представляється актуальним.

Великий внесок у вивчення природно-рекреаційного потенціалу України внесли А.А. Бейдик, А.П. Голіков, О.А. Любіцева, Я.Б. Олійник, В.П. Руденко, П.Г., Шищенко та ін. Однак проблема характеристики і оцінки впливу природного туристично-рекреаційного потенціалу на розвиток туризму і тепер перебуває у сфері наукових досліджень.

До оцінки природно-рекреаційного потенціалу існують різні підходи. Наприклад, В.П. Руденко потенціал природних рекреаційних територій України визначав через грошову оцінку вільного часу.

Вартість вільного часу вимірювалася величиною валового суспільного продукту, створеного усіма працюючими за одиницю часу і розрахованого на кількість всього населення регіону, яке використовує ресурси рекреації. Потім вираховувалася нормативна потреба населення в рекреаційних закладах, місцях санаторно-курортного лікування, тривалого і короткочасного відпочинку і туризму в людину-годинах, яка коректувалася з урахуванням міського та сільського населення окремих районів відповідно до існуючої практики планування місць відпочинку та лікування

За розрахунками В.П. Руденко, в сумарному обчисленні природно-рекреаційний потенціал складає 9,6% від інтегрального природно-ресурсного потенціалу країни. У його структурі значна частка належить відпочинку і туризму (75%), а на санаторно-курортне лікування доводиться 25%.

Розвиток природного туристично-рекреаційного потенціалу варіює по регіонах України (див. табл.1).

Максимальна питома вага природно-рекреаційного потенціалу в сумарному природно-ресурсному потенціалі (ПРП) має АР Крим (1,76%), а мінімальний - Тернопільська (0,11%) та Рівненська (0,12%) області.

Згідно А.А. Бейдик всі регіони України можна розділити на 5 груп за рейтингом оцінки ресурсно-рекреаційного потенціалу (див. табл.2). Інтегральна оцінка природного блоку рекреаційно-туристського потенціалу регіонів України визначалася як сума складових балів оцінки спелеологічних, орографічних, кліматичних, гідрологічних ресурсів, ресурсів флори і фауни.

Таким чином, можна відзначити деякі відмінності в оцінці природно-рекреаційного потенціалу по В.П. Руденко і О.О. Бейдик з-за різних методик і повноти обліку складових компонентів. Тим не менш, вивчення природного потенціалу країни показує, що є значні можливості в кожному регіоні, щоб розвивати в них туристську діяльність.

Регіони України неоднаково забезпечені природним туристично-рекреаційним потенціалом. Однак з метою розвитку туристської діяльності, залучення туристів в регіони необхідно максимально використовувати наявні там природно-рекреаційні ресурси. Для цього слід виділити найбільш привабливі для туристів природні об'єкти, природно-рекреаційні райони і розвивати відповідну інфраструктуру.

Основні рекреаційні регіони України

Рекреаційні ресурси Кримського півострова

Рекреаційне господарство Криму спирається на потужну ресурсну базу. До рекреаційних ресурсів Криму відносяться: пляжі (протяжність складає 517 км), мінеральні води (дебет - 30 тис. м³/добу); лікувальні грязі (запаси - 24 млн. м³); море, морське і лісове повітря, клімат; ландшафти (рельєф, рослинність і т.д.).

Рекреаційні підприємства розподілені по території Криму нерівномірно. Найбільшу концентрацію вони складають на Південному та Південно-східному березі Криму - тут розміщено 51% всіх місць здравниць республіки, на західному березі - 39%, Східному - 8% і в глибинних територіях - менше 3%. Найменш освоєна в рекреаційному плані Східне узбережжя і зовсім не освоєна територія Арабатської стрілки, узбережжя Казантипської затоки. Приблизно 97% здравниць сконцентровані на вузькій трьох кілометровій прибережній смузі моря - це найбільш комфортабельні здравниці. У глибинних територіях (гірських і передгірних) розміщені невеликі, менш комфортабельні здравниці: це переважно дитячі табори, туристичні бази, розташовані на туристичних маршрутах. Глибинні території республіки володіють всіма необхідними умовами для рекреаційного розвитку, це: - мальовничі ландшафти долин гірського та передгірного Криму;

Наявність джерел мінеральних вод;

Достатня інфраструктурна освоєність (транспорт, зв'язок);

Наявність вільних земель і зручні площадки для будівництва корпусів з більш низькими витратами.

Рекреаційний комплекс Криму в основному представлений підприємствами спеціалізуються на лікуванні - оздоровниці, санаторії. У Криму налічується близько 800 рекреаційних підприємств (здравниць) ємністю понад 200 тис. місць, 40% з них цілорічного функціонування.

На частку оздоровчих здравниць (будинки відпочинку, пансіонати, бази відпочинку і т.д.) припадає 72% всіх місць рекреаційної мережі. Територіальну структуру мережі здравниць формують Південний і Південно-східний берег Криму (64%), Західний (33%), Східний берег Криму (близько 1%), глибинні території (близько 2%). На частку профілактичного лікування (санаторіїв) припадає 28% місць. Санаторії зосереджені в основному на Південному березі Криму та в Євпаторії (курорт Євпаторія спеціалізується на лікуванні дітей - частка дитячих місць 73%).

Особливе місце в рекреаційному господарстві Криму займає туризм. Крим має надзвичайно великими можливостями для розвитку найрізноманітніших видів туризму. Це незвичайно красиві пейзажі, а також можливості кожному вибрати маршрут під силу - від найлегших (не категорійних) до подолання найскладніших ("альпійських" скельних стін). М'який клімат дозволяє в Криму займатися туризмом круглий рік. У той же час велика кількість снігу на гірських територіях сприяє появі невластивих Криму чисто зимових видів туризму - лижного і гірськолижного. Особливо привабливі для туристів пейзажні ресурси, якими виключно багата Головна гряда Кримських гір. Це чудові панорами: ущелини, водоспади, вигадливі форми, створені вивітрюванням. Значній частині туристів, особливо старшого віку, цікаві пейзажі Кримського передгір'я, створені м'яким рельєфом Внутрішньої і Зовнішньої гряд Кримських гір. Безумовно, дуже важливим для розвитку пізнавального туризму є історичні пам'ятки Криму.

1. Незважаючи на очевидне соціально-економічну перевагу рекреаційного господарства, в економічній структурі республіки воно займає лише п'яте місце за кількістю зайнятих у ньому після промисловості, сільського господарства, будівельної індустрії, транспорту.

2. Необхідно відзначити також те, що розлад в економіці всієї країни привів до виникнення соціальних нерівностей в доступності традиційних загальноновизнаних приморських курортів. Так відпочинок на курортах Південного берега Криму став "елітарним", доступним лише не великий частині матеріально забезпеченого населення. У результаті різкого зростання цін на санітарно-курортні путівки заповнюваність рекреаційних підприємств складає 10-60% навіть у сезон "пік". Посилилися фактори сезонності і неорганізованого відпочинку, що робить рекреаційну галузь нерентабельною і призводить до закриття цих підприємств.

3. Зростання стихійного і неорганізованого відпочинку в свою чергу призводить до перерозподілу рекреантів по узбережжю теплих морів країни, веде до стихійного освоєння Азовського узбережжя Криму, що сприяє різкого загострення екологічної ситуації в даному регіоні.

Тому в сучасних умовах необхідний розвиток і створення туристичних баз та баз відпочинку з урахуванням вище названих чинників, а саме низька платоспроможність населення та екологічні умови.

На далеку перспективу необхідно докорінно перебудувати інвестиційну політику в Криму у напрямку створення такої економічної структури республіки, яка забезпечила б пріоритетний розвиток рекреаційної функції. Територіальною формою організації господарства Криму повинен виступати рекреаційний комплекс з набором галузей, що задовольняє вимогам ринку і наближає його до стандартів міжнародних рекреаційних корпорацій.

Рекреаційні ресурси Приазовського регіону

Приморський район Азовського узбережжя Донецької та Запорізької областей має протяжність 350 км.

Рекреаційний потенціал Донецького Приазов'я відповідає найвищим світовим стандартам.

Тут збереглися більше 60 пам'яток археології, від раннього палеоліту до початку ХХ століття, фрагменти традиційної культури і забудови українців, греків, донських козаків, а найголовніше - куточки неповторної незайманої природи.

Безпосередньо на узбережжі розташовані 20 населених пунктів загальною чисельністю проживають близько 600 000 чоловік. Фактична ємність знаходяться тут же організацій з тривалим відпочинком становить 55 000 місць, з яких 42 000 припадає на пансіонати і 13000 на дитячі табори.

Прибережна смуга Азовського моря на ділянці Донецької області має протяжність 112 км. Рекреаційні ресурси: м'який клімат, лікувальні грязі та мінеральні води, піщані пляжі, природні комплекси Білосарайської коси і Кривої коси.

Постановою уряду м. Маріуполь, м. Новоазовськ, селище Ялта, села Мелекіно і Урзуф віднесені до категорії курортних населених пунктів. Тільки в межах Донецької області в Приазов'ї розташовано понад 250 закладів відпочинку та оздоровлення: понад 200 - у Першотравневому районі і близько 50 - в Новоазовському. Навіть у сучасній кризовій обстановці в них щороку відпочиває понад 200 тис. чол.

Селище Ялта є характерним прикладом рекреаційного освоєння приморської території на Азовському узбережжі. В даний час у межах Ялтинської зони розташовані 122 заклади відпочинку, у тому числі 10 дитячих оздоровчих таборів сезонного функціонування в с. Юр'ївка та 112 закладів відпочинку для дорослих та сімей з дітьми. Всі вони пристосовані переважно до літнього відпочинку. Гострими проблемами цього регіону є забезпечення населення і відпочиваючих водою питної якості, відсутність централізованої мережі каналізації, очисних споруд стічних вод. Дуже обмежені транспортні послуги та засоби зв'язку. Практично відсутні установи для розваги відпочиваючих. У зв'язку зі зниженням рівня рекреаційної діяльності число відпочиваючих скорочується.

Адаптація існуючих тур ресурсів Ялтинської рекреаційної зони до потреб майбутнього передбачає чотири основні аспекти. Це адаптація природних ресурсів та закладів відпочинку, організація розвиненої мережі сервісного обслуговування, розвиток інженерної інфраструктури. Стратегія сталого розвитку туризму мінімізує негативні процеси, що впливають на навколишнє середовище. При цьому основними принципами природокористування є виконання екологічних стандартів і норм, збереження цілісності природних комплексів, гармонія рекреаційних, екологічних, економічних і соціальних інтересів.

На узбережжі Азовського моря, в адміністративних межах Донецької області створений (червень 2000 р.) регіональний ландшафтний парк "Меотіда", у структурі адміністрації якого утворені відділи "рекреації та пропаганди природоохоронних знань" та "науки, збереження і відновлення біологічного і ландшафтного різноманіття".

РЛП "Меотіда" організований у період різкого погіршення умов традиційного літнього (тривалого) відпочинку всіх вікових категорій населення, що обумовлено переходом в "ближнє зарубіжжя" курортних зон Прибалтики, Кавказу, Російської Федерації, розвалом пільгової системи профспілкових і відомчих здравниць. При цьому цілком очевидно, що з урахуванням економічних перспектив, відвідини "далекого зарубіжжя" ще довгий час буде залишатися надбанням лише фінансово елітарних верств суспільства.

Рекреаційні ресурси Закарпаття

Прикордонне положення в поєднанні з рекреаційним потенціалом сприяє перетворенню області в курортно-туристичний комплекс.

Туристів залучають у Закарпатті краса ландшафтів, мінеральні джерела та термальні води, розвинена мережа санаторіїв і туристичних баз, а також самобутня культура етнографічних груп гуцулів, бойків, лемків. Тут збереглися військово-фортифікаційні споруди, пам'ятки дерев'яної архітектури (церкви, житлові будинки, млини), архітектурні пам'ятки в стилі бароко і готики. Широкий вибір у любителів активного відпочинку: сходження на Говерлу, пішохідні, автобусні, комбіновані маршрути, кінні або велосипедні прогулянки, сплав по Тисі (рафтинг), мисливські тури, взимку - гірські лижі.

Місто Мукачево розташований на берегах річки Латориці, на стику відрогів Вулканічних Карпат та Закарпатської низовини, в 42 км на південний схід від обласного центру. Перша згадка про нього відноситься до 1196 році. Мукачево першим із поселень Закарпаття одержало право міста, про що свідчить грамота (1376) королеви Угорщини і Польщі Єлизавети Анжу. Грамота давала місту право користуватися печаткою із зображенням святого Мартина для скріплення документів.

Тут збереглися пам'ятники архітектури, в тому числі: замок "Паланок" (13-17 ст.), Який неодноразово перебудовувався, готична каплиця святого Мартіна (14 ст.), Резиденція трансільванських князів (так званий "Білий дім", 17-18 ст.), арсенал (17 ст.), ансамбль Нікольського монастиря (18-19 ст.), ратуша початку 20 століття. З міських монументів слід відзначити пам'ятник уродженцю міста Міхаю Мункачі (1844-1900) - одного з лідерів романтизму в угорського живопису. У Мукачеві створені два музеї його імені: художній музей дитячої творчості та меморіальний музей. У місті також працюють краєзнавчий музей, історичний музей Мукачівського гарнізону. У парковій зоні Мукачево знаходиться спортивно-оздоровчий комплекс "Латориця" з водолікарнею на базі місцевої хлоридної кальцієво-натрієвої мінеральної води.

Синяк - бальнеологічний курорт в 20 км на північний схід від Мукачева, у передгір'ях Вулканічного хребта на висоті 420 м, в оточенні змішаних лісів. Основний лікувальний фактор - сульфідна сульфатна кальцієва мінеральна вода з вмістом сірководню 50 г / л. Окислюючи у воді джерела, сірководень надає їй синюватий відтінок, звідси і назва курорту. Воду використовують для ванн. Показаннями для перебування в санаторії "Синяк" є захворювання серцево-судинної та периферичної нервової систем, опорно-рухового апарату.

Виноградів - місто на правому березі Тиси, в 108 км на південний схід від Ужгорода, біля підніжжя Чорної гори. До 1946 року називався Севлюш. Місто засноване в 9 столітті і першим у краї одержав привілеї королівського міста. Серед архітектурних пам'яток: руїни замку Канків, палац барона Перені (15 в), костел (16 ст.), Костел францисканців (17-18 ст.).

Хуст - місто біля підніжжя Карпат, при впадінні Ріки в Тису. Місто відоме з 10 століття, тут збереглися залишки замку 14 століття, Єлизаветинська церква 14 століття. У Хусті розташований спортивно-оздоровчий комплекс "Нарцис". Лікувально-оздоровчий цикл побудований на основі мінеральної води "Шаян", цілющих трав. Недалеко від Хуста знаходиться пам'ятник природи - "Долина нарцисів", де охороняється найбільша в Середній Європі популяція нарциса вузьколистого. Вона існує з післяльодовикового періоду, має реліктовий характер. Помилуватися красою ніжно-білих квітів можна в першій половині травня, в пору масового цвітіння.

Свалявська група курортів включає бальнеологічні курорти "Квітка Полонини", "Поляна", "Сонячне Закарпаття", курортну місцевість Плоске, які розташовуються між Вулканічним і Полонинським хребтами на висотах 280-340 м, поблизу від міста Свалява. Основним лікувальним

фактором є мінеральні води. Вони відносяться до вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод і використовуються для пиття і ванн. Тут лікують захворювання шлунково-кишкового тракту, печінки і жовчних шляхів, підшлункової залози, цукровий діабет.

Курорт "Квітка Полонини" знаходиться в селі Голубине, в 7 км на північ Сваляви, на березі річки Пінія. Тут використовується мінеральна вода Лужанського джерела. Курорт "Сонячне Закарпаття" створений поблизу села Поляна, в 11 км на північ від Сваляви (використовує мінеральну воду джерела Поляна Квасова). Курорт "Поляна" розташований у мальовничій долині річки Пінії, в 10 км на північ від Сваляви (використовує мінеральну воду джерела Поляна Купель).

Карпатський біосферний заповідник розташовується на стику Закарпатської та Івано-Франківської областей. Він створений в 1968 для охорони гірських ландшафтів. Його загальна площа становить 57,9 тисяч га. У складі заповідника шість відокремлених масивів на висотах від 180 до 2061 м: Чорногірський, Свидовецький, Мармурожській, Кузійський, Угольсько-Широколужанський, Долина нарцисів. Тут представлені не порушені людською діяльністю передгірні діброви, гірські букові, змішані і смерекові ліси, субальпійські та альпійські луки з сосново-вільхові криволіссям і скельно-лишайникові ландшапти. У заповіднику охороняється понад тисячу видів вищих рослин, 64 види ссавців, 173 види птахів.

Національний парк "Синевир" знаходиться в центральній частині Українських Карпат, у верхів'ях Терєблї і Рїки. Він заснований в 1989 році на території 40 тисяч га. Озеро Синевир розташовано на висоті 989 м. Воно нагадує формою неправильний чотирикутник, має глибину від 10 до 20 м. У центрі озера знаходиться невеликий острів. Поблизу від озера знаходяться туристичні бази "Морське око" і "Синевирське озеро". У межах національного парку є джерела мінеральних вод, збереглися пам'ятки дерев'яної архітектури.

Полонина Драгобрат знаходиться на півдорозі між Раховом і Яремчею. Це гірськолижний курорт з розвиненою інфраструктурою зимового відпочинку. Перепад висот тут складає 500 м. Сніговий покрив тримається з початку листопада до кінця травня. Тут працюють чотири підйомники довжиною від 350 до 1100 м. Підготовка трас проводиться ратраком (трактором зі спеціальними гусеницями). Відпочиваючих приймають туристичні бази та готелі.

рекреаційний господарство україна

Рекреаційні ресурси Донецької області

Туристичний бізнес є важливою галуззю економіки невиробничої сфери і являє для густонаселеного промислового Донбасу особливу значимість.

Донецька область має величезні можливості для розвитку туризму: знамениті гідрологічні, геологічні та біологічні пам'ятки природи, багате історичне минуле краю, численні пам'ятки історії та культури, курортні комплекси, десятки унікальних виробництв.

Природно-кліматичні ресурси регіону сприяють розвитку екологічного туризму. У Донецькій області збереглися екосистеми, які не відчули суттєвого впливу господарської діяльності людини і які можна використовувати в наукових цілях або для естетичної насолоди. Такими місцями є: ботанічні природні заповідники: Хомутовський степ, Кам'яні могили, Азовська дача, Чердакли та ін.; ландшапти Білосарайської коси; ряд зоологічних та орнітологічних заказників: Кривокоскій лиман, Білосарайська та Крива коса; етимологічні заказники: Старченківського і Кальчїнський.

Світове визнання здобув Великоанадольський ліс. Лісовий масив протягнувся з північного заходу на північний схід між селом Благодатним і містом Волновахою; його площа - 2543 га.

У Донецькій області є і дивовижні геологічні пам'ятки природи. Серед них виділяються Дружківський скам'янілі дерева (Костянтинівський район). Первомайський район Донеччини має добру базу для розвитку мисливського та рибальського туризму. Кліматичні умови Азовського моря та Сіверського Дінця сприяють розвитку яхтингу, катання на водних лижах, в'їдсерфінгу та інших видів водного туризму.

У Донецькій області є всі умови для розвитку історико-культурного туризму. На території Донеччини є багато археологічних пам'яток, курганів, городищ, кам'яних баб, місць, пов'язаних з легендарним українським козацтвом на березі Азовського моря і в межиріччі Сіверського Дінця.

Серед пам'яток історії Донеччини особливо виділяється Савур-Могила як пам'ятка старовини (курган, древні поховання) і героїчного українського епосу.

Донецький край має величезні можливості для розвитку промислового туризму. Унікальним є широко відомий у нашій країні і за кордоном Артемівський завод шампанських вин, розташований під землею на глибині 70-80м у виробках раніше діючих шахт для видобутку гіпсу. У рекреаційних цілях використовуються Артемівські соляні шахти. Їх унікальний мікроклімат ідеально підходить для лікування верхніх дихальних шляхів і використовується для лікування астми.

У Донецькій області в межах Краснолиманського і Слов'янського районів на площі 40448 га розмістився національний парк "Святі гори". Природа парку барвиста і неповторна. У його межах зосереджено більше третини фіто ценотичного різноманіття рослинного покриву південного сходу України. Ліси складають 91% території парку, луки - 1,5%, болота - 2,5%. Переважають дубово-соснові (корінні субори) і борові ліси сосни звичайної (45% від площі лісів парку). Тут збереглася єдина на Лівобережжі діброва площею до 300 га.

Літні погодні умови НПП "Святі Гори" сприятливі для організації рекреаційної діяльності взагалі, еко туризму зокрема. Так купальний сезон триває 93 дні, середні глибини для купання становлять 1,5 - 2,5 м, на значних ділянках є піщані і трав'яні пляжі. На території парку є джерело мінеральної залізистої води з цінними лікувальними властивостями. Вона сприяє лікуванню залізодефіцитної анемії.

Для перенаселеного Донбасу з його великою потребою у відпочинку та оздоровлення місцевих жителів національний парк "Святі Гори" може і повинен стати справжньою "рекреаційною Меккою". Так, до складу зони стаціонарної рекреації парку входять 137 оздоровчих заклади, найвідоміші з яких санаторії "Святі Гори" і "Шахтар". В даний час функціонує тільки 81 заклад, з них - 50 баз відпочинку, 26 оздоровчих таборів. Більша частина курортно-рекреаційних закладів (64,2%) зосереджена на території курорту "Слов'яногірськ".

По сусідству з парком розміщений другий курорт - "Слов'янськ". У межах м. Слов'янська знаходяться солоні озера Ріпне, Сліпне - з лікувальними сульфідними мулових грязями, а також хлоридно - натрієвої Раповію водою. З рекреаційно-оздоровчою метою використовуються також озера Вайсовое, Лиман.

На території Донецької області розвивається також релігійний туризм. Тисячі паломників відвідують Святогірський монастир.

НПП "Святі Гори" - не тільки одні з найяскравіших перлин "природного скриньки" Україна. Це місце релігійного паломництва численних віруючих та прихожан Свято-Успенської Святогірської лаври, розміщеної в межах парку на мальовничому правому березі річки Сіверський Донець.

На початку XVII ст. тут, у печерах крейдяної скелі, існував православний Успенський монастир. На самій вершині цієї скелі, розташовується Миколаївська церква, побудована невідомими майстрами в XVII ст. До середини другої половини XIX ст. належать такі оригінальні споруди Святогірського ансамблю, як Андріївська каплиця на крейдяній скелі, головний храм монастиря - Успенський собор, Покровська церква з дзвіницею, Печерника, залишки Кирило-Мефодіївських сходок, меморіальні поховання відомих родин XIX ст. - Голіциних, Куракіних, Іловайських та ін. Пізнавальну рекреаційну цінність представляють печери на території колишнього монастирського Арсенієвського скиту "Святе місце", а також гора "Фавор", де існувала Преображенська церква. Більша частина цих унікальних пам'яток архітектури зараз відреставрована і являє національне культурне надбання.

Висновок

Рекреаційні ресурси - це сукупність природних і антропогенних об'єктів і явищ, які можна використовувати для відпочинку, лікування і туризму.

Найбільше значення мають природно-географічні та історико-культурні ресурси.

Рекреаційне законодавство в даний час перебувати в стані розвитку.

Регіони України неоднаково забезпечені природним туристично-рекреаційним потенціалом. Максимальна питома вага природно-рекреаційного потенціалу в сумарному природно-ресурсному потенціалі (ПРП) має АР Крим (1,76%), а мінімальний - Тернопільська (0,11%) та Рівненська (0,12%) області. Проте, не дивлячись на це, з метою розвитку туристської діяльності, залучення туристів в регіони необхідно максимально використовувати наявні там природно-рекреаційні ресурси. Для цього слід виділити найбільш привабливі для туристів природні об'єкти, природно-рекреаційні райони і розвивати відповідну інфраструктуру.

Основними рекреаційними регіонами України є території Приазов'я, Причорномор'я а також Закарпаття. Донецька область в достатній мірі забезпечена рекреаційними ресурсами. На її території розташовується національний парк "Святі Гори", Великоанадольський ліс, природні заповідники: Хомутовський степ, Кам'яні могили, Азовська дача, Чердакли та ін.; ландшафти Білосарайської коси; ряд зоологічних та орнітологічних заказників: Кривокоскій лиман, Білосарайська та Крива коса; етимологічні заказники: Старченківського і Кальчінський.

Таким чином Україна має хорошу забезпеченість рекреаційними ресурсами, необхідними для оздоровлення населення. Однак соціально побутовий комплекс з регіонах, використовуваних для рекреації не відповідає сучасним вимогам, що служить перешкодою як для розвитку національного туризму так і для залучення в Україні туристів з інших держав.

Тема 2. Поняття рекреаційних відносин які регулюються правом, їх місце в системі права

- 1.Право та рекреаційні відносини: історія становлення та актуальність навчання.
- 2.Організаційні форми рекреаційної діяльності.
- 3.Правове положення суб'єктів рекреаційної діяльності.
- 4.Поняття, особливості суб'єктів рекреаційної діяльності.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Класифікація рекреаційної діяльності

Згідно з чинним Класифікатором видів економічної діяльності рекреаційна діяльність може бути визначена як процес об'єднання дій, які призводять до отримання відповідного набору продукції і послуг, на основі використання певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів і т.д. Структурно види економічної діяльності рекреаційного комплексу за класифікаційними рівнями можуть бути представлені чотирма секціями, чотирма розділами, п'ятьма групами, сім'ю класами і одним підкласом.

Основними ознаками класифікації рекреаційної діяльності є, тривалість і місце проведення.

За тривалістю рекреації виділяють:

- туризм;
- екскурсії.

Часова відмінність між екскурсіями і туризмом досить ясна: все, що займає в рекреаційній діяльності менше 24 годин - екскурсії, решта - туризм.

Види рекреаційної діяльності вельми різноманітні. Всі види відпочинку можна поділити на дві великі групи:

- стаціонарні,
- мобільні

Інша класифікація розглядає відпочинок як тривалу категорію (лікувальний, оздоровчий, спортивний та пізнавальний туризм) або короткочасну категорію

За сезонною ознакою в цих групах відпочинку можна виділити:

- літні,
- зимові,
- види відпочинку перехідних сезонів . За віковими показниками розрізняють:

- відпочинок дошкільнят,
- школярів,
- молоді,
- осіб середнього віку,
- відпочинок літнього населення.

Для класифікації і угруповання рекреаційної діяльності застосовують найрізноманітніші підходи. Найчастіше в їх основі лежать:

- мета подорожі,
- характер організації,
- правовий статус,
- тривалість подорожі,
- перебування рекреанта в певному місці,
- сезонність ,
- характер пересування рекреанта,
- вік рекреанта,
- активність занять і т д

Головною ознакою класифікації рекреаційної діяльності виступає її функціональна орієнтація.

Виділяють наступні рекреаційні функції:

- лікувальна - направлена на відновлення здоров'я людини,
- пізнавальна - направлена на розвиток духовного потенціалу особистості,
- спортивна - направлена на розвиток фізичних сил людини. За суспільної функції і технології розрізняють:
  - лікувально-курортну,
  - оздоровчу,
  - спортивну,
  - пізнавальну рекреаційну діяльність.

Лікувально-курортна рекреація розрізняється за основними природними лікувальних факторів- клімат, грязі, мінеральні води. Умови лікувально-курортної рекреації повинні строго відповідати медико-біологічним нормам.

Оздоровча та спортивна рекреація найбільш різноманітна. Великою популярністю у всьому світі користується пляжно-купальний відпочинок. Крім того, сам відпочинок біля води і на воді включає різноманітні рекреаційні заняття. Так, прогулянковий і промислово-прогулянковий відпочинок включає прогулянки на повітрі, огляд краєвидів, збирання грибів та ягід, морських дарів і т.д.

Маршрутний туризм може бути як спортивним, так і оздоровчим.

За характером подоланих перешкод він поділяється на рівнинний і гірський Він тісно пов'язаний з пізнавальним і краєзнавчим туризмом.

За характером використовуваних способів пересування він може бути пішохідним, моторизованим і т.д. Різний і радіус його дій, місцевий, регіональний, державний.

Великий розвиток отримав водний туризм, як прогулянковий, так і спортивний. Ці види туризму сполучаються з пляжно-купальним туризмом.

Все більш популярним стає підводний спортивний туризм з метою фотополювання і підводного полювання на морських тварин. Він включає в себе елементи пізнавального туризму (наприклад, археологічний підводний туризм).

Досить велика чисельність любителів рибальського та мисливського туризму. Особливо широке поширення набувають фото- і кіноохота, націлені не на матеріальне збагачення, а на відпочинок

на природі і реалізують пізнавальні форми туризму

Мисливський туризм - один з найдорожчих видів іноземного туризму (наприклад, сафари). Широкий розвиток сьогодні отримали гірсько-лижний туризм і альпінізм.

Пізнавальна рекреація. Пізнавальні аспекти властиві значній частині рекреаційних занять. Однак виділяються суто пізнавальні рекреаційні заняття, пов'язані з інформаційним споживанням культурних цінностей: огляд культурно-історичних пам'яток, визначних пам'яток, ознайомлення з новими районами, містами, країнами, з їх етнографією, економікою, культурою, природою і т.д.

Своєрідне місце в міжнародному та внутрішньому туризмі займають конгресовий туризм, виставки, ярмарки, спортивні змагання, фестивалі та паломництво до святих місць. Ці заходи викликають досить значні туристські потоки.

Розподіл вільного часу в залежності від характеру його використання на щоденне, щотижневе і щорічне є важливим у методичному відношенні, оскільки слугує основою при вивченні структури рекреації та використання вільного часу в рекреаційних цілях.

Диференційований таким чином вільний час дозволяє розглядати рекреаційну діяльність з точки зору періодичності та територіальних ознак. Використання щоденного вільного часу безпосередньо пов'язане з житлом і міським середовищем. Щотижнева рекреація залежить від розміщення приміських рекреаційних об'єктів і дач.

Використання щорічного вільного часу пов'язане з розміщенням рекреаційних об'єктів курортного типу. Відповідно, виділяють рекреацію усередині населеного пункту, місцеву щотижневу (приміську - уїк-енд), щорічну регіональну, державну або міжнародну.

За характером організації рекреація ділиться на регламентовану (сплановану по путівці) і самодіяльну (дикий відпочинок).

За кількістю учасників розрізняють індивідуальний (включаючи сімейний) і груповий туризм. Велике значення має такий показник, як щільність соціальних контактів, що виражається числом рекреантів на одиницю площі. Прагнення до максимального самоти може бути названо відцентровим, а до максимальних контактам - доцентрова.

За ознакою рухливості туризм ділиться на стаціонарний і кочовий. При виділенні стаціонарного туризму підкреслюється, що в даному випадку подорож здійснюється заради перебування на якому-небудь курорті.

До стаціонарних форм туризму відносяться лікувальний туризм і окремі види оздоровчо-спортивного туризму. Кочовий туризм передбачає постійне пересування, зміна місця перебування. У зв'язку з цим матеріально-технічна база туризму все більше тяжіє до доріг.

Рекреаційне господарство розширюється. При цьому в рекреаційній галузі посилюється територіальний поділ праці. Багато видів рекреації мають сезонний характер. Сезонність породжує багато соціально-економічних проблем (піки і провали). Клімат і погода виступають найсуттєвішими і об'єктивними чинниками сезонності. Сезонність також залежить від сформованих у людей стереотипів. Відпустки надаються в основному влітку, так само як і канікули в освітніх установах, тому люди прагнуть поїхати відпочивати в період з червня по вересень. Лише санаторно-курортні заклади мають цілорічний характер обслуговування але і тут сезонність (хоча і в меншій мірі) теж має місце.

За характером використаних транспортних послуг туризм поділяється на автомобільний, автобусний, авіаційний, залізничний, теплохідних (морський, річковий та озерний).

За правовим статусом туризм поділяється на національний (внутрішній) та міжнародний (іноземний). Міжнародний туризм підрозділяється на активний і пасивний, в залежності від його впливу на платіжний баланс країни. Для кожної країни подорож її громадян в інші держави називається пасивним туризмом, а приїзд іноземців - активним туризмом.

За тривалістю перебування міжнародний туризм ділиться на короткостроковий і тривалий. Якщо тривалість туристичної подорожі становить не більше трьох діб, його відносять до короткострокового туризму, а якщо більше трьох діб - до тривалого.

Рекреаційні потреби реалізуються в певних видах рекреаційної діяльності, під якою розуміють діяльність у вільний час, спрямовану на відновлення і розвиток психічних, фізичних і духовних сил людини.

Можна виділити дві основні функції вільного часу:

- 1) відновлення сил людини, що поглинаються середовищем праці й іншими незаперечними заняттями,
- 2) духовний та фізичний розвиток.

Відновні функції (психофізіологічні) включають харчування, сон, рух. Вони виконують функції простого відновлення психофізіологічних параметрів. Функції розвитку (духовно-інтелектуальні) включають оздоровлення, пізнання, спілкування.

Види рекреаційної діяльності мають певну кількість способів реалізації, званіми рекреаційними заняттями. Серед сукупності занять, здійснюваних у процесі рекреаційної діяльності, можна виділити власне рекреаційні заняття (купання, піші прогулянки, збирання грибів та ягід і т.д.), відмінні від задоволення повсякденних фізіологічно необхідних потреб (сон, харчування).

За типологією з власне рекреаційних занять можна виділити дві групи, що об'єднують чотири основних типи занять (О.С. Шматків 2004):

1) група відновлення:

- а) рекреаційно-лікувальні заняття,
- б) рекреаційно-оздоровчі заняття

2) група розвитку:

- а) рекреаційно-спортивні заняття,
- б) рекреаційно-пізнавальні заняття.

Рекреаційно-лікувальні заняття являють собою систему занять, жорстко обумовлених методами санаторно-курортного лікування.

Заняття рекреаційно-оздоровчого типу набагато більш різноманітні. Сюди входять прогулянки, купання, повітряні та сонячні ванни, ігри, збирання грибів та ягід, полювання, пасивний відпочинок і т.д.

Рекреаційно-спортивні заняття спрямовані переважно на розвиток фізичних сил людини, а рекреаційно-пізнавальні заняття - на духовний розвиток людини.

Багато видів рекреаційних занять в реальній ситуації комбінуються. Рекреант може свідомо протягом певного відрізка часу комбінувати рекреаційні заняття. Очевидно, що чим більше суміщень, тим ефективніше протікає рекреаційна діяльність, оскільки при цьому в одиницю часу задовольняється більше рекреаційних потреб

Стійка комбінація повторюваних рекреаційних занять за певний відрізок часу отримала назву циклу рекреаційної діяльності. Життєві цикли рекреаційної діяльності проявляються у чергуванні видів і форм рекреації, географічних районів і т.д.

Цикли рекреаційної діяльності можна розрізняти і по їх суспільній функції і технології (лікувальні, оздоровчі, спортивні та пізнавальні).

Різноманітність, комбінування і циклічність рекреаційних занять безпосередньо залежать від властивостей рекреаційних територій та їх організації. Різноманітності занять має відповідати різноманітність рекреаційних ресурсів. Комбінування і циклічність також можливі при наявності різноманітних ресурсів на певній території.

Елементарні рекреаційні заняття (ЕРЗ) є внутрішньо цілісна, однорідна, не роздільна на технологічні компоненти рекреаційна діяльність. Елементарні рекреаційні заняття служать основою для програм відпочинку, конструювання циклів рекреаційних занять. За даними зарубіжних соціологів, число ЕРЗ подвоюється кожні 10 років, до початку ХХІ ст. їх налічувалося вже понад 80 тис. видів. Кожне з ЕРЗ може бути віднесено до класу лідируючих або «ведених», в залежності від того, чи є воно цільовим заняттям з позиції рекреаційних функцій.

Виходячи з цього розрізняють:

- цільові ЕРЗ, що є головним мотивом рекреаційної діяльності;
- додаткові ЕРЗ, не реалізують основну мету рекреації, але вносять різноманітність у цикл рекреаційних занять, оживляючи його,
- супутні ЕРЗ, що не дають специфічного рекреаційного ефекту, але необхідні за фізіологічними і технологічним обмеженням.

Елементарні рекреаційні заняття в рамках одного циклу у певної взаємозалежності. З цих позицій їх характеризують: взаємозамінність (альтернативність), тобто можливість без видимого збитку для цілей рекреації замінити одне ЕРЗ на інше взаємозумовленість, тобто певна послідовність ЕРЗ з фіксацією їх тривалості та інтенсивності в циклі рекреаційних занять протипоказане тобто несумісність деяких ЕРЗ між собою в даний відрізок часу.

Найважливішою характеристикою ЕРЗ є аттрактивність рекреаційної діяльності - індивідуальна або групова привабливість занять рекреаційною діяльністю та їх поєднань. Інтенсивність рекреаційної діяльності свідчить про рівень задоволення рекреаційних потреб. Конкретні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил індивіда, своєю послідовністю утворюють комбінації добового, тижневого, річного та життєвого циклів рекреаційної діяльності. Вони розрізняються за можливостями здійснювати ті чи інші рекреаційні дії в одиницю часу, що і визначає їх інтенсивність

Туризм є самим інтенсивним видом рекреаційних занять, оскільки в одиницю часу здатний

задовольнити максимум рекреаційних потреб людини.

Цикл рекреаційних занять (Црз):

- 1) програма відпочинку, що дозволяє на основі поведінкових можливостей і зразків реалізовувати певні рекреаційні цілі, мотивації і домагання в конкретних умовах;
- 2) взаємозалежне і взаємообумовлене поєднання ЕРЗ, що виникає на базі провідного (основного) заняття.

Кожна людина самостійно, частіше не усвідомлено, конструє цикли рекреаційних занять виходячи з власних уявлень про корисність елементарних занять, їх аттрактивності, величини рекреаційного часу, звичок, моди, цін на послуги та товари, своїх доходів та інших факторів. Найчастіше самостійно організована діяльність слабо відповідає рекреаційним потребам.

Цикли рекреаційних занять повинні задовольняти двом головним вимогам: корисність і індивідуальна привабливість (аттрактивність). Цикли рекреаційних занять формуються з оптимальних сполучень ЕРЗ, відповідних поняттю «рекреаційний режим», і утворюють ієрархію: добові, тижневі, річні та життєві Црз.

В циклах рекреаційних занять ЕРЗ виходячи з функціональної орієнтації, підрозділяються на:

- цільові,
- додаткові,
- супутні.

При моделюванні циклів рекреаційних занять в якості основних розглядаються різні типи відносин, а саме: взаємодоповнюваність - можливість використання деяких рекреаційних занять тільки в комплекті, в певній пропорції. Виходячи з цього визначають включення і послідовність деяких додаткових рекреаційних занять взаємозамінність - можливість альтернативного використання різних видів рекреаційної діяльності, а також альтернативи для даного виду діяльності.

Відносини взаємозамінності надзвичайно важливі в організації туристської діяльності для досягнення оптимальних параметрів циклів рекреаційних занять. Вони визначають можливості не тільки моделювання, але й вибору туристом циклу рекреаційної діяльності. Рекреація необхідна як з точки зору індивіда, так і з позиції держави, яка для свого розвитку має подбати про відтворення продуктивних сил суспільства. Таким видом рекреаційної діяльності, як відновлення здоров'я, займається санаторно-курортна індустрія, яка базується на використанні природних лікувальних гідромінеральних і ландшафтно-кліматичних ресурсів. Особливість курортної практики полягає в тому, що вона поєднує в собі безліч функцій профілактичне оздоровлення населення, лікування та реабілітацію хворих анімаційний-дозвільну діяльність.

Профілактичне оздоровлення населення в санаторно-курортній практиці здійснюється в основному в двох формах:

- 1) компенсаторно-розширеного відновлення фізичних сил людини, здійснюваного в щоденному лікуванні в санаторії-профілакторії,
- 2) розширеного відновлення фізичних сил і здоров'я в процесі санаторного лікування під час відпустки.

Санаторно-курортне лікування та реабілітація з використанням комплексу природних та переформованих лікувальних факторів є високоефективним медичним напрямком. З одного

боку, поліпшення здоров'я рекреанта створює передумови для підвищення якості рекреаційної діяльності. З іншого боку, проведені на курорті заходи щодо організації повноцінного відпочинку рекреантів призводять до підвищення емоційної та фізичної активності, сприяючи тим самим більшій ефективності проведених лікувальних заходів, анімаційно-досугова діяльність на курортах є самостійним і дуже важливим розділом курортної діяльності. Здійснювана в умовах курортів, тобто спеціалізуються на відновній діяльності місцевостях, що володіють комплексом природних і техногенних факторів, вона має також дуже високою ефективністю в зв'язку з великою щільністю рекреаційних занять.

У висвітлення проблематики класифікації рекреаційної діяльності вагомий вклад здійснили: О. Бейдик (2001), О. Старовойтенко (2002), В. Кифяк (2003), О. Любіцева (2005), О. Топчієв (2005), Л. Мармуль, О. Сарапіна (2006), Т. Сокол (2006), Л. Кобанець (2007), М. Мальська, В. Худо (2007), М. Рутинський, О. Стецюк (2008) та ін. Класичною сьогодні є класифікація за наступними ознаками: за характером використаних транспортних засобів, за ступенем рухливості, за кількістю учасників, за віковою ознакою, за характером організації, за сезонністю, за територіальною ознакою, за тривалістю, за правовим статусом, за характером використання рекреаційних ресурсів, за головним мотивом рекреації.

Класифікація рекреаційної діяльності має не тільки наукове, але й практичне значення. Вона структурує знання, надає змогу глибше зрозуміти сутність рекреації і туризму, допомагає розв'язати ряд проблем розвитку і територіальної організації рекреаційного господарства, визначити попит на окремі види рекреаційно-туристичних послуг, розрахувати внесок, який забезпечує рекреаційно-туристична галузь у виробництво внутрішнього валового продукту.

Тема 3. Правові засади рекреаційного права

- 1.. Законодавство про рекреаційну діяльність.
- 2.Рекреаційна діяльність та її правова основа.
- 3.Державне та муніципальне регулювання рекреаційної сфери.
- 4.Формування рекреаційного права.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Правові засади рекреаційного права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг. Звернути увагу на муніципальне регулювання рекреаційної сфери на основі державного регулювання. Окремо необхідно ознайомитись з формуванням рекреаційного права.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Державне і муніципальне регулювання рекреаційної сфери
Сучасний економічний словник визначає рекреаційні послуги як послуги, пов'язані з проведенням відпочинку, відновленням сил і здоров'я людей, використанням вільного часу, тому як правило, організації, підприємства, що надають такі послуги, утворюють велику галузь економіки країни, регіону.

Для проведення будь-якої діяльності, в тому числі рекреаційної, необхідна наявність певних ресурсів. У цю категорію включають природні і антропогенні об'єкти (або частина

природних і культурних ресурсів), які при сучасному рівні розвитку виробничих сил можуть бути використані для задоволення потреб суспільства і організації галузі, що спеціалізується на рекреаційному обслуговуванні населення.

Враховуючи природну та антропогенну складові рекреаційних ресурсів, їх підрозділяють на відповідні види, групи, що характеризують кліматичні, гідромінеральні, водні, лісові, гірничі ресурси, і ресурси морських узбереж.

Антропогенна складова рекреаційних ресурсів включає культурно-історичні пам'ятки, міста та інші населені пункти, унікальні технічні споруди. Крім цього, рекреаційні ресурси поділяють за видами (ресурси туризму, ресурси лікувальні і т.п.) і функціями (курортні або лікувальні, оздоровчі, спортивні та екскурсійно-туристські або пізнавальні) рекреаційної діяльності.

У науковій літературі використовуються також такі терміни як "об'єкт рекреаційний", "територія рекреаційна" і "територіальна рекреаційна система".

Рекреаційний об'єкт - будь-яке обмежене за площею місце, що володіє особливо привабливими для відпочинку властивостями.

Рекреаційна територія - це ділянка суші або водної поверхні, призначена для відпочинку людей, відновлення їх здоров'я і працездатності.

Прикладами рекреаційного об'єкта є: ставок, озеро, лісова галявина, пам'ятка природи, видовий майданчик, а для рекреаційної території - рекреаційні ліси, рекреаційні водойми (ставок, озеро, річка), національні, природні, міські та інші парки і т.п.

Взагалі рекреаційним об'єктом є така просторово обмежена ділянка, в межах якої вся займана площа служить для задоволення рекреаційних потреб (наприклад, криниця, пам'ятник археології, пляж, оглядовий майданчик і т.п.).

Подібний підхід дозволяє розглядати в якості рекреаційної території простір, що має в своїх межах один або кілька рекреаційних об'єктів, територіальних рекреаційних систем, розташованих компактно, і виконують одну або кілька рекреаційних функцій.

Територіальна рекреаційна система (ТРС) - геосистема, яка складається з взаємопов'язаних підсистем (природних і культурних комплексів, технічних споруд, обслуговуючого персоналу, органів управління та відпочиваючих), при цьому ТРС характеризується функціональною і територіальною цілісністю.

Концепція ТРС була сформульована в 1969 г. В.С. Преображенським. Таким чином, визначення ТРС передбачає ні локальний або мережевий підхід, як це відображено в розшифровках рекреаційних об'єкта і території, а системний, тобто передбачає функціональну взаємозалежність складових її підсистем.

Сьогодні рекреаційна індустрія, надає стимулюючу дію на розвиток ключових галузей (транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання), виступає каталізатором соціально-економічного розвитку, прямо і побічно сприяє підвищенню якості життя населення. Однак рекреаційна сфера в країні і муніципальному осередку малоефективна: інфраструктура зношена і повільно реконструюється; слабо розвинені умови для розвитку ринку санаторно-оздоровчих послуг, переважають монополізм і застарілі методи управління, як результат - висока ціна

путівок при низькому сервісі.

Перша проблема і напрям розвитку рекреаційної сфери в регіонах - це забезпечення доступності рекреаційних послуг для населення.

Друга - це розвиток туризму, підвищення ефективності та конкурентоспроможності туристсько-рекреаційних комплексів регіону і муніципального осередку.

Робота за цими напрямками включає в себе створення сучасної рекреаційної індустрії та розвиток її інфраструктури, рішення питань землекористування та залучення інвестицій, у тому числі іноземних. У сучасному світі рекреаційна індустрія є однією з найбільш дохідних і динамічно розвиваються галузей народного господарства. Доходи від неї становлять до 30% бюджетів економічно розвинених країн і до 80% - багатьох невеликих держав, які не мають інших значущих джерел.

Крім прямого економічного ефекту, що виражається у збільшенні доходів громадян і бюджетів усіх рівнів, створенні нових робочих місць, рекреаційна галузь надає загальне стимулюючу дію на інші галузі та підгалузі економіки - торгівлю, будівництво, зв'язок, транспорт, промисловість і сільське господарство, індустрію побутового обслуговування та громадського харчування.

Функція державної і муніципальної влади, в процесі формування механізму стратегічного регулювання регіонального рекреаційного комплексу, носить двоєдиний характер. З одного боку, зацікавлена в підвищенні ефективності регіональної економіки держава повинна стимулювати ринкові відносини в рекреаційній сфері як більш сприятливі для підвищення її конкурентоспроможності. З іншого - з урахуванням того, що ринок не в змозі вирішити багато соціальних, а також екологічних проблеми, - держава покликана протидіяти абсолютизації ринкових відносин у цій сфері.

В даний час державні функції в даній області виконують Міністерства екології та природних ресурсів, економічного розвитку і торгівлі, інфраструктури, молоді та спорту, охорони здоров'я, регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України. В регіонах та муніципалітетах ці функції виконують аналогічні відповідні органи влади і управління. Не можна не враховувати великої різноманітності чинників, що впливають на соціально - економічний розвиток країни в цілому та на її регіони, зокрема. У першу чергу це відноситься до історичних особливостей формування і розвитку України. Вплив історичних факторів перш за все пов'язано з багатовіковим унітарним устроєм держави. Жорсткі традиції ієрархічного адміністрування в поєднанні з державними пріоритетами суттєво ускладнюють проведення реформ, пов'язаних з децентралізацією управління і демократизацією суспільства.

На сучасному етапі система управління розвитком рекреаційної сфери в Україні не отримала належного розвитку. Прямий і непрямий вплив держави на рекреаційну сферу безсумнівно виявляється, перш за все - у формуванні нормативно-правової бази для здійснення рекреаційної діяльності.

Інтенсивне залучення в господарський оборот всіх видів природних ресурсів, настільки ж інтенсивне забруднення природного середовища і виникнення загрози порушення екологічної рівноваги в природних комплексах призвели до того, що держава була змушена активізувати свою діяльність щодо регулювання використання природних ресурсів та їх охорони шляхом розвитку відповідного законодавства, а також розробляти поряд із заходами нагляду наукові основи їх рекреації. Важлива роль у цьому процесі

відводиться

муніципалітетам.

Муніципальна діяльність реалізується завдяки системі муніципальних послуг, надання яких забезпечує ті чи інші складові якості життя. Управління наданням муніципальних послуг служить найважливішою складовою частиною муніципального управління. Тому питання про муніципальні послуги є ключовим до розуміння всіх соціально-економічних процесів, що відбуваються на місцевому рівні.

Муніципальна послуга є базовим елементом, клітинкою всієї муніципальної діяльності, основою економічних і соціальних відносин між людьми на території муніципального осередку.

Муніципальними послугами називаються такі послуги, які надаються в місці проживання людини або поблизу від нього і за забезпечення якими органи місцевого самоврядування несуть ту або іншу відповідальність.

Поняття "муніципальні" в даному випадку мається на увазі не форму власності організації, що надає послугу, а місцевий характер послуги, обумовлений місцем проживання людини. До муніципальних послуг слід відносити весь комплекс житлово-комунальних, транспортних, медичних, культурних, дозвіллевих та інших послуг. До муніципальних послуг слід відносити і такі, як забезпечення громадського порядку, облаштування та утримання території, забезпечення її екологічного і санітарного благополуччя і т.д.

Використання терміну "муніципальні послуги" не означає, що послуги повинні надавати самі органи місцевого самоврядування. Але вони відповідають за те, щоб люди мали можливість отримувати на території муніципального осередку всі необхідні муніципальні послуги. Перелік муніципальних послуг, надання яких зобов'язана забезпечити місцева влада, перерахований у законодавстві про місцеве самоврядування в якості його предметів або питань місцевого значення. Споживачами муніципальних послуг є як населення, так і підприємства та організації, що обслуговують потреби населення.

Специфічні властивості муніципальних послуг:

- необхідність безперервного надання послуг;
- необхідність розосередження надання послуг по території поселення з метою максимального наближення до місця проживання людини;
- збільшення кількості споживачів послуг не тягне за собою зменшення їх корисності для кожного;
- практична неможливість обмеження доступу споживачів до деяких муніципальних послуг;
- місцевий монополізм виконавців деяких муніципальних послуг.

Обсяг фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для організації надання муніципальних послуг, залежить від того, хто конкретно буде платити за них:

- споживач послуги,
- місцевий бюджет,
- обидва в пропорції.

Самому виконавцю це в принципі байдуже. За інших рівних умов органи місцевого самоврядування зацікавлені в тому, щоб споживачі муніципальних послуг самі

Переваги	оплати	послуги	споживачем:
- забезпечується	можливість	кількісної та якісної	послуги споживачем;
- з'являється	зацікавленість	в економному	споживанні послуг;
- стимулюється	якісна	робота виконавця	послуг.

Безкоштовність або занижена плата за муніципальну послугу розбещує і виконавця, і споживача послуги, а також завжди веде до неякісної роботи і марнотратне використання ресурсів.

Приватні послуги характеризуються тим, що їх надання і споживання носять індивідуальний характер, тобто вони пов'язані з конкретними виконавцями і споживачами. У цьому випадку і якість послуги може бути виміряна споживачем. До числа таких послуг відносяться більшість побутових і торговельних послуг. Ці послуги повинні оплачуватися споживачами за сформованими в ринковому середовищі цінами тарифами.

Громадські послуги відрізняються тим, що виробництво і споживання носять суспільний характер. Споживання послуги не пов'язано з часом, з її виробництвом, з оплатою, а її обсяг і якість не піддаються безпосередньому виміру споживачем.

До суспільних послуг можуть бути віднесено благоустрій та озеленення території, утримання доріг та місць громадського користування, охорона громадського порядку, пожежна безпека, утримання місць поховання і т.д. Послуги, громадські за формою їх надання, але приватні за характером споживання, в основному є соціально значимими, їх надання кожному гарантовано Конституцією України.

До соціально значущим послуг відносяться охорона здоров'я, можливість отримання освіти, доступ до здобутків культури і гарантується кожному громадянину, незалежно від рівня його матеріального добробуту. У той же час повинно бути забезпечено ощадливе споживання даних послуг, тому для їх оплати доцільно поєднання особистого і бюджетного фінансування, причому співвідношення між ними можуть бути самими різними і неоднаковими для різних груп населення.

Бюджетними називаються такі муніципальні послуги, які повністю або частково фінансуються з місцевого бюджету. До них відносяться громадські послуги і більшість соціально значущих послуг. Органи місцевого самоврядування повинні тримати під безпосереднім управлінням або контролем послуги місцевих монополістів, а також всі бюджетні послуги. Ціни і тарифи на ці послуги повинні бути регульованими, їх не можна віддавати у владу ринкової стихії.

Муніципалітети багатьох великих зарубіжних міст свідомо фінансують споживання деяких послуг, які могли б бути оплачені споживачем.

Не менш важливою проблемою є оцінка ефективності, результативності надання окремих муніципальних послуг. При обмеженості фінансових коштів муніципальної влади постійно доводиться вирішувати проблему, які бюджетні послуги і в якому обсязі надавати, а від яких відмовлятися. Результативність муніципальних послуг визначається за допомогою показників, що характеризують ступінь задоволення тих чи інших потреб населення або втрати від відсутності даної послуги. Найважливішим індикатором такого

роду служить збільшення або зменшення кількості звернень та скарг населення на якість послуг.

Для окремих послуг можуть використовуватися приватні показники результативності. Ці показники можуть розглядатися як муніципальні соціальні стандарти. Органи місцевого самоврядування повинні вміти оцінювати результативність кожної послуги, порівнювати отриманий результат з витратами на його досягнення і на основі такого зіставлення виробляти вибір пріоритетів.

Безпосередню роботу з надання муніципальних послуг населенню можуть проводити підприємства і організації всіх форм власності та організаційно-правових форм, а також індивідуальні підприємці. Для надання найважливіших послуг, контроль над якими місцева влада не може випустити з рук, адміністрація муніципального осередку має право створювати муніципальні установи. Одночасно муніципальна влада повинна створювати приватному бізнесу сприятливі умови для надання муніципальних послуг.

Роль органів місцевого самоврядування у наданні величезного спектру різноманітних муніципальних послуг може бути різною:

- за одну групу муніципальних послуг органи місцевого самоврядування несуть повну відповідальність, зобов'язані забезпечити їх надання населенню і фінансувати їх з місцевих бюджетів;
- за іншу групу муніципальних послуг основну відповідальність несуть органи державної влади, а органи місцевого самоврядування сприяють в їх наданні та можуть брати участь у фінансуванні витрат;
- по третій групі муніципальних послуг органи місцевого самоврядування несуть повну відповідальність за їх надання, хоча фінансують частково, в частці з населенням і державою;
- четверту групу муніципальних послуг повністю фінансують їх споживачі.

Управління процесом надання муніципальних послуг, вибір найбільш ефективних вимірників і способів оплати, поєднання особистого і бюджетного фінансування послуг у різних сферах муніципальної діяльності, поєднання муніципального та приватного секторів економіки при наданні муніципальних послуг є одним з ключових моментів муніципальної політики.

Муніципальні осередки здійснюють діяльність з регулювання цін і тарифів на продукцію та послуги, що споживаються індивідами і використовувані рекреаційними підприємствами та організаціями.

В цілому державне і муніципальне регулювання рекреаційної сфери є важливою передумовою ефективного функціонування галузі. Особливістю рекреаційної сфери є наявність значних "вигод переливу", що полягають в тому, що рекреаційна діяльність приносить користь не тільки індивіду, який отримує рекреаційні послуги, але і суспільству в цілому, оскільки є внеском у процес відтворення робочої сили.

Однією з найбільш затребуваних на поточний момент і найменш розвинених у більшості муніципальних утворень муніципальних послуг є рекреаційні послуги.

Людське життя при оптимізації її інтенсивності припускає розподіл на трудову діяльність і рекреацію - відновлення і розширене відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил. Зростаюча роль соціальних факторів в житті суспільства передбачає створення

можливості задоволення не тільки елементарних біологічних, але і нових, більш високих потреб. Під рекреаційною послугою, розуміється процес надання за плату, корисних дій, що виконані специфічним чином організованими підприємствами, спрямовані на задоволення потреб людини у відновленні втрачених сил шляхом короткочасної зміни місця свого проживання з метою лікування, відпочинку, розваг, отримання нових вражень і пізнавальною метою.

Сфера рекреаційних послуг є підсистемою більш великого структурного утворення - сфери відпочинку (дозвілля), до складу якої входять послуги закладів культури, спортивних, видовищних та розважальних підприємств, які мають рекреаційне значення, однак володіють значною галузевою специфікою. Таке розуміння змісту рекреаційних послуг обумовлює можливість віднесення їх до сфери туризму. Правомірність такого об'єднання підтверджується прийнятою в усьому світі термінологією, згідно з якою під туризмом розуміється «діяльність особи, що подорожує в місце, що знаходиться поза його звичайного середовища на термін, що не перевищує певний період часу, і головною метою подорожі якого не є заняття діяльністю, оплачуваною з джерела в відвідуваному місці».

Практична сума всіх рекреаційних ефектів складає нову якість життя, від якого залежить ефективність життєдіяльності всього суспільства. Це якість носить попереджуючий характер, а результат може позначитися в процесі подальшої активної трудової діяльності. Таким чином, рекреація, маючи у своїй основі біосоціальний потенціал як єдність біологічних і соціальних якостей особистості, є важливою передумовою зростання продуктивності праці. У цьому зв'язку проблема відтворення виробничих сил суспільства - одна з ключових проблем соціально-економічної політики будь-якої держави.

Поняття рекреації і рекреаційної діяльності.

Рекреація- (*лат. Recreatio відновлення: синонім відпочинок*) відновлення фізичних і духовних сил людини, підвищення рівня здоров'я і працездатності. Практично під рекреацією розуміють відпочинок після робочого (учбового) дня, робочого тижня, під час чергової відпустки або канікул.

Рекреація тісно пов'язана з проблемою вільного часу. Різноманітні заняття людей у вільний час, спрямовані на відновлення здоров'я і фізичних сил, всебічний розвиток особистості, називаються рекреаційною діяльністю. У змісті і формах організації рекреаційної діяльності відбуваються постійні зміни, поступово підвищується значення активних видів відпочинку.

Рекреаційна діяльність заснована на споживанні рекреаційних ресурсів, до яких відносять природні комплекси і їх компоненти (рельєф, клімат, рослинність, водоймища), рідкісні природні об'єкти (водоспади, карстові печери, красиві ландшафти, екзотичні для даної місцевості види рослин, родовища напівкоштовних каменів і ін.), культурні і історичні пам'ятники, міста і інші населені пункти, унікальні технічні споруди. Соціальні рекреаційні ресурси включають будівлі і інженерні споруди (профілакторії, пансіонати, удома відпочинку, піонерські і спортивно-оздоровчі табори, дитячі дачі ясел і садів, санаторії і курортні лікарні), спорудження спортивного і культурного призначення (спортивно-оздоровчі комплекси, стадіони, театри, клуби, музеї). Серед рекреаційних ресурсів розрізняють курортні, оздоровчі, спортивні, екскурсійно-туристські і ін. Територіальні поєднання лікувально-оздоровчих і екскурсійно-туристських установ, а також підприємств, що забезпечують нормальне функціонування рекреаційних установ, складають рекреаційні зони.

Розглянемо детальну структуру рекреаційної діяльності. Найчастіше в основі класифікації рекреаційної діяльності лежать: мета подорожі, характер організації, правовий статус, тривалість подорожі і перебування в певному місці рекреанта, сезонність, характер

пересування рекреанта, його вік, активність занять і т.д.

Лікувально-курортна рекреація поділяється за основними лікувальними факторами: клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі. У відповідності з ними вона поділяється на такі групи: кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування. В залежності від їх сполучення можуть бути виділені: бальнео-грязелікування, клімато-грязелікування, клімато-бальнео-грязелікування.

Умови лікувально-оздоровчої рекреації повинні строго відповідати медико-біологічним нормам.

Оздоровча і спортивна рекреація є найрізноманітнішою. Великою популярністю у всьому світі користується купально-пляжний відпочинок. Відпочинок біля і на воді включає різні рекреаційні заняття: купання, сонячні ванни, прогулянки по березі, ігри в м'яч на пляжі, водні лижі. Прогулянковий і промислово-прогулянковий відпочинок включає такі заняття, як прогулянки на відкритому повітрі, огляд краєвидів, збирання грибів і ягід, морських моллюсків, коралів і інших дарів природи. Маршрутний туризм часто ототожнюється з туризмом взагалі. Він може бути спортивним і любительським. За характером перешкод він поділяється на рівнинний і гірський.

Великого розвитку набув водний туризм, як прогулянковий, так і спортивний. Ці види включають водно-моторний спорт, воднолижний спорт, греблю на каное, парусний спорт і т.д. Як правило, ці види туризму сполучаються з купально-пляжним туризмом на берегах морів, озер і річок.

До інших видів туризму долучаються підводний спортивний туризм, археологічний підводний туризм, риболовний туризм, полювальний туризм, гірськолижний туризм, альпінізм. Кожен з цих видів має свої особливості і поширення в різних регіонах.

Пізнавальна рекреація. Пізнавальні аспекти властиві значній частині рекреаційних занять. Однак виділяються суто пізнавальні рекреаційні заняття, пов'язані з інформаційним "споживанням" культурних цінностей, т.б. оглядом культурно-історичних пам'яток, архітектурних ансамблів, а також ознайомленням з новими районами, країнами, їх етнографією, фольклором, природними явищами і господарськими об'єктами.

Конгресовий туризм пов'язаний з розширенням міжнародних науково-технічних контактів між спеціалістами і вченими.

Поділ вільного часу в залежності від характеру його використання на щоденний, щотижневий і щорічний є важливим в методичному відношенні, оскільки служить основою при вивченні структури відпочинку і використання вільного часу для рекреаційної мети. Диференційований таким чином вільний час дозволяє розглянути рекреаційну діяльність за періодичністю і територіальною ознакою. Використання щоденного вільного часу і повсякденна рекреація безпосередньо пов'язані з житлом і міським середовищем та їх просторовою організацією. Щотижнева рекреація залежить від розміщення приміських рекреаційних об'єктів. Використання щорічного вільного часу пов'язане з розміщенням рекреаційних об'єктів курортного типу. Виходячи з наведеної диференціації вільного часу, виділяють рекреацію всередині населеного пункту; щоденну у вихідні дні -приміську (місцеву); щорічну в період відпусток і канікул (може бути внутрішньо-районною, загальнодержавною, міжнародною).

За характером організації рекреація ділиться на регламентовану (або сплановану) і самодіяльну. Регламентована, або, як вона часто називається, планова, рекреація - це подорож і перебування за точним, раніше оголошеним регламентом. Рекреанти забезпечуються комплексом послуг згідно з попередньо придбаною путівкою на певний термін. Під самостійною неорганізованою рекреацією розуміють самостійну подорож рекреанта, не пов'язаного будь-якими взаємними обов'язками з рекреаційними закладами. За кількістю учасників розрізняють індивідуальний і груповий туризм. Під індивідуальною розуміють подорож не тільки однієї людини, а й сім'ї.

За ознакою рухливості туризм ділиться на стаціонарний і кочовий. Це досить умовний поділ, оскільки туризм, по-перше, обов'язково пов'язаний з переміщенням з місця проживання в місце відпочинку, а по-друге, туристи навіть в так званих місцях відпочинку відрізняються великою рухливістю.

При визначенні стаціонарного туризму підкреслюється, що в даному випадку подорож здійснюється заради перебування на певному курорті. До стаціонарних форм туризму належать лікувальний туризм і окремі види оздоровчо-спортивного туризму

Кочовий туризм передбачає постійне переміщення, зміну місця перебування. Ступінь рухливості відображається на підходах до вивчення туризму, особливо до оцінки рекреаційних ресурсів. Наприклад, оцінка пейзажного різноманіття вздовж автотрас буде відрізнятися від оцінки ландшафтів для пішого і, тим більше, стаціонарного туризму. Багато видів рекреації мають сезонний характер в силу як природних, так і соціально-економічних причин. Перш за все сезонність знижує рентабельність експлуатації рекреаційної інфраструктури, створює "піки" і "провали" в зайнятості трудових ресурсів і завантаженні сфери обслуговування і транспорту. Так, зайнятість в приморських рекреаційних районах в зимові місяці знижується в 3-4 рази в порівнянні з липнем-серпнем. Більшість людей намагається відпочивати влітку, в сонячний період. Сонце, таким чином, виступає найсуттєвішим об'єктивним фактором сезонності. Із зростанням тривалості відпусток проявляється тенденція поділу відпустки на дві частини. Сезонність в рекреації пояснюється тим, що промислові підприємства і заклади виробили такий ритм роботи, який передбачає надання відпустки більшості робітникам і службовцям саме протягом літа. Такий же ритм має і система освіти.

Ряд видів рекреації, особливо лікувально-курортного типу, має цілорічний характер, хоча і тут спостерігається нерівномірність рекреаційного потоку.

За характером використовуваних транспортних послуг туризм поділяється на автомобільний (індивідуальний), автобусний, авіаційний (рейсовий або чартерний), залізничний, теплохідний (морський, річковий, озерний).

Організація рекреаційної діяльності є однією з важливих і дуже складних соціальних проблем в житті сучасного суспільства.

Перші спроби вивчення реальної рекреаційної системи показали, що при аналізі цієї системи ми стикаємося із складним територіальним утворенням, елементи якого зв'язані величезним числом петель прямих і зворотних зв'язків: економіка, техніка, природа, пам'ятники старовини, форми обслуговування; людина як медико-біологічне і людина як соціальне явище; фізіологія, психологія, етика і естетика відпочинку; управління рекреаційними потоками і підбір малих груп; оцінювання і прогнозування... Десятки і сотні взаємозв'язаних аспектів спливають перед дослідником. Словом, перед нами типова міждисциплінарна проблема, яка не може бути повністю вирішена жодною з систем наук окремо. Навіть координована робота представників різних наук з такої проблеми може бути успішною лише у випадку, якщо разі, якщо є наявний гіпотеза про суть явища, про хоча б деякі зв'язки досліджуваних елементів, якщо є наявний модель, придатна і для аналізу і для синтезу.

Складну сукупність явищ, пов'язаних з рекреаційною діяльністю, можна і потрібно розглядати як рекреаційну систему, тобто як щось цілісне, що складається з взаємозв'язаних різноманітних елементів, як об'єкт міждисциплінарного дослідження, проектування і прогнозування.

На відміну від більшості систем, що раніше досліджувалися, рекреаційна система соціальна по своїй функції і продукту. Її центральний об'єкт - людина (різні групи суспільства), а продукт - фізичне і духовне здоров'я людини, розвиток його як особистості. Рекреаційна система - це доладна керована і частково самокерована система, що складається з взаємозв'язаних підсистем: відпочиваючих, природних і культурних територіальних комплексів, технічних систем і обслуговуючого персоналу .

Вісунення гіпотези про системний характер явища - найважливіший, але не єдиний крок, об'єднуючий різних фахівців для вирішення цілісної проблеми.

Другий необхідний крок - розробка (конструювання) самого процесу дослідження як системи, де як елементи виступають діяльність спеціалістів різного профілю і отримуваними ними проміжні результати.

Рекреаційна система має територіальний характер. Це визначається тим, що людина під час відпочинку пред'являє неоднакові вимоги до географічного середовища, а також просторовою нерівномірністю розподілу природних і культурних комплексів, різною стійкістю їх до рекреаційних дій, доладною взаємодією цих систем з територіально-виробничими комплексами (промовцями по відношенню до рекреаційної системи то як райони попиту, то у вигляді сторін, що конкурують із-за природних ресурсів).

Рекреаційна система відноситься до класу геосистем і розглядається в одному ряду з територіальними виробничими комплексами і природними геосистемами. Функція рекреаційної системи не може бути визначена як щось єдине. По відношенню до розвитку галузі вона може розглядатися як просте і розширене відтворення трудових ресурсів; з точки зору погляду бюджету - як прибуткова або витратна його стаття; з точки зору погляду особи - як задоволення потреб у відпочинку, отриманні нових знань.

Важливо відзначити, що функціонування рекреаційної системи безпосередньо пов'язане із задоволенням потреб людей і їх специфічною діяльністю в рамках системи. В зв'язку з цим при вивченні рекреаційної системи доводиться широко використовувати медико-біологічні, соціальні, естетичні і етичні критерії. Виявлення закономірностей формування і розвитку таких соціальних геосистем як рекреаційна система можливо лише при урахуванні всієї сукупності соціальних аспектів рекреаційної діяльності: потреб, функцій цієї діяльності і її вибіркової по відношенню до рекреаційної системи і її підсистем.

У рамках рекреаційної системи рекреаційна діяльність може бути визначена як спосіб зв'язку групи людей з останніми елементами системи. Це знаходить віддзеркалення у функціях рекреаційної діяльності, а через неї - у функціях просторово-часового середовища.

Вільний час, що є як часом дозвілля, так і часом для здійснення більш піднесеної діяльності, звичайно, перетворює того, хто їм розташовує, в іншого суб'єкта і як інший суб'єкт він і вступає в безпосередній процес виробництва. Використовуючи це положення, виділяють функцію відновлення сил людини, що поглинаються сферою праці і іншими заняттями і функцію духовного і фізичного розвитку людини.

Тому при формуванні рекреаційної системи необхідно задовольняти в першу чергу потреби, пов'язані з відновленням і розвитком фізичного і духовного потенціалу особистості, тобто прагнення людини до пізнання цінностей культури, до розуміння краси природи. А якщо використання рекреаційних територій викликане передусім комерційними цілями, неминуче зміщення функцій і переважання функції розваг.

Рекреаційна діяльність пред'являє високі вимоги до заходів щодо охорони природи, які забезпечують як збереження сприятливих санітарно-екологічних характеристик середовища, так і її інформаційну різноманітність. Охорона природи виступає як один з найважливіших засобів збереження суспільної функції рекреаційної системи.

Складності аналізу процесів і ухвалення управлінських рішень в рекреаційній системі обумовлені низькою особливостей, властивих цій системі, а саме:

багатоаспектністю процесів (економічних, соціальних тощо), що відбуваються в ній і їх взаємозв'язаністю; через це неможливе вичленення і детальне дослідження окремих явищ - всі явища, що відбуваються, повинні розглядатися в сукупності;

мінливістю характеру процесу в часі і так далі

Через вказані особливості рекреаційна система відноситься до слабоструктурованих систем. Під потоковою ситуацією розуміється стан слабоструктурованої системи в даний момент години. Число факторів в ситуації може вимірюватися десятками. І всі вплетені в

павутину змінних в часі причин і наслідків. Побачити і усвідомити логіку розвитку подій на такому багатофакторному полі украй важко.

Традиційно в економічній науці проблеми функціонування сфери послуг в ринкових умовах були другорядним об'єктом дослідження. Особливо це помітно при вивченні літературних джерел, присвячених категорії "товар – послуга" в сфері рекреації, де практично відсутні дослідження системи товарного обміну і відповідних йому форм і процесів.

Окремо стоять роботи, присвячені питанням менеджменту санаторно-курортних систем і проблеми розробки технології маркетингу рекреаційного продукту і пов'язаних з ним основ цінової політики в санаторно-курортному секторі рекреаційної сфери .

Практично всі сучасні теорії соціально-економічного розвитку суспільства в главу кута ставлять проблему людини з її потребами в благах і послугах. Більш того, саме культурологічна, нематеріальна складова життя людини стає головним фактором суспільного розвитку, в тому числі і економічної сфери.

Діхотомія "праця – відпочинок" передбачає споживання рекреаційних послуг як постійний процес життєдіяльності людини в його біологічному, антропологічному і соціумному аспектах. Дана діхотомія знімає протиріччя між працею (роботою) і вільним часом (дозвіллям), якщо передбачити, що їх наявна сукупність є необхідною умовою життя людини, а самі вони знаходяться в діалектичній єдності.

Економічну суть співвідношення годині роботи і дозвілля (а рекреація - це значна частина дозвілля) розкрив в своїй роботі "Теорія розподілу години" Гері Беккер . В ній викладена теорія розподілу години між різними видами діяльності. Автор стверджує, що з точки зору погляду економічного добробуту проблема раціональності використання часу дозвілля, або неробочого часу, нині важливіша, ніж розподіл і використання робочого часу.

Гері Беккер виходить з того, що вартість час дозвілля, який він функціонально позначив як час споживання, визначається величиною втрачених заробітків. Таким чином, він робить висновок, що відносна вартість якої-небудь послуги дорівнює не її ринковій ціні, а величині недоотриманого копійчаного доходу при продуктивній використанні години на отримання послуги (дозвілля). При цьому грошовий дохід складається із заробітку і інших доходів.

Диференціація доходу обумовлена тим, що по оцінках іншого дослідника вартості годині, Дж. Мінцера, попит на різні товари і послуги багато в чому залежить від джерела доходів. Дж. Мінцер довів, що інтенсивність споживання різних послуг в сфері дозвілля прямо пропорційна частці заробітної плати в загальному доході сім'ї, що включає надходження від дивідендів, облігацій, підприємницької діяльності, продажі сільськогосподарській продукції підсобних ділянок тощо.

Слід також відзначити, що на споживчу поведінку рекреанта впливає також загальний рівень сімейного доходу. При середньому доході нижче 7,3 тис. крб. на одного члена сім'ї переважає ефект заміщення, коли визначальним фактором при пошуку місця відпочинку є економія коштів. При вищому середньому доході вибір здійснюється виходячи з рівня сервісу рекреаційного обслуговування, тобто починає "працювати" ефект доходу.

Вартісній підхід до оцінки часу визначає працю (роботу) як "прибуткомісткий" товар, що характеризується величиною еквіваленту вартості результату виробництва, а дозвілля (в нашому випадку - рекреацію) - як "часомісткий" товар, оскільки його еквівалент визначається інтенсивністю споживання. Торба обох товарів, що оцінюється по витраченому часу, дає нам величину сукупної корисності, а їх співвідношення залежатиме від величини граничної корисності праці і дозвілля.

Відмітимо, що час роботи (прибуткомісткий товар) включає і частину "часомісткого" товару (вільного години): простої, втрати, міжопераційні паузи тощо, можна оцінювати як корисність "часомісткого" товару при почасовій оплаті праці або незмінному заробітку.

Ввівши поняття продуктивного використання вільного години, коли під час відпочинку (рекреації) проходять ділові зустрічі, укладення контрактів, отримання інформації і т. п.,

ми отримуємо часткове поєднання обох товарів: "прибуткомісткого" і "часомісткого". Таким чином, ми отримуємо іншу, третю категорію товару, що характеризує рекреаційне споживання як особливе.

Аналіз продуктивного споживання "часомісткого" товару (рекреації) дає можливість розкрити суть рекреаційних послуг як виробництва приватної, або одиначної категорії товару.

Вартість рекреаційного вжитку, таким чином, визначатиметься не ринковими цінами відповідних послуг, а величиною еквівалентного результату відпочинку, який включає прирости людського, соціального і організаційного капіталів.

Економічна поведінка в сфері рекреаційних послуг обумовлена поруч специфічних особливостей даного вигляду діяльності:

- низькою динамічністю, пов'язаною з тим, що процес споживання рекреаційних послуг задіює багато властивостей людини, причому впродовж певного часу, а якості людини змінюються повільно;
- територіальною сегментацією, оскільки форми надання послуг і розміщення підприємств рекреаційної індустрії багато в чому визначаються географією і наявністю природних ресурсів;
- локальним характером, оскільки що пропозиція багатьох рекреаційних послуг прив'язана до місцевостей, рекреаційним потенціалом, що володіє;
- специфікою організації виробництва, що визначається величиною підприємств-продуцентів рекреаційних послуг. Як правило, це малі і середні підприємства, ступінь мобільності яких по відношенню до ринкової кон'юнктури обумовлена, по перевазі їх сервісними можливостями;
- невизначеністю результату діяльності по наданню послуги, обумовленою високою асиметрією інформації про технології і якість надання рекреаційних послуг;
- неповнотою можливостей ринкового механізму. Спроба здійснити реалізацію ідеї здорового способу життя в суспільстві, раціонального дозвілля виключно в рамках інститутів конкурентного ринку, на наше думку, протиставило основним положенням соціальної політики. Це обумовлено наступними обставинами:
  - сильна диференціація доходів не дозволяє ринковим способом розподілити послуги рекреаційної сфери відповідно до потреб населення і фірм-виготовлювачів. Отже, оптимальний обсяг послуг буде занижено, оскільки їх виробництво і споживання регулюватимуться платоспроможним попитом;
  - частина населення, слідуючи традиціям, пред'являє занижений попит на рекреаційні послуги внаслідок відсутності інформації, досвіду, низького рівня загальної культури тощо. Це впливає на розвиток індустрії рекреації. Потреба фірм-виготовлювачів в даному виді послуг обумовлюється рівнем організаційної культури, який в умовах нестабільності залишається низьким;
  - велика асиметричність інформації про вміст і якість рекреаційних послуг робить необхідною долю в процесі вибору позаринкових організацій;
  - в ряді випадків рекреаційні послуги повинні включатися в "соціальний пакет", компенсуючи шкідливі або екстремальні умови праці і відповідати державним стандартам.

Таким чином, власне ринок рекреаційних послуг необхідно доповнити державним регулюванням споживчої поведінки на основі:

- безкоштовного надання рекреаційних послуг з добровільним споживанням;
- безкоштовного надання рекреаційних послуг з обов'язковим споживанням;
- платного розподілу рекреаційних послуг на основі регульованих державою цін.

Для вирішення цієї проблеми необхідне введення державних гарантій по дотриманню соціальних нормативів мінімального забезпечення попиту на рекреаційні послуги.

Необхідність державного регулювання рекреаційної сфери обумовлена тим, що остання є виробником часткових суспільних благ: штучних ландшафтів, парків, лісопарків,

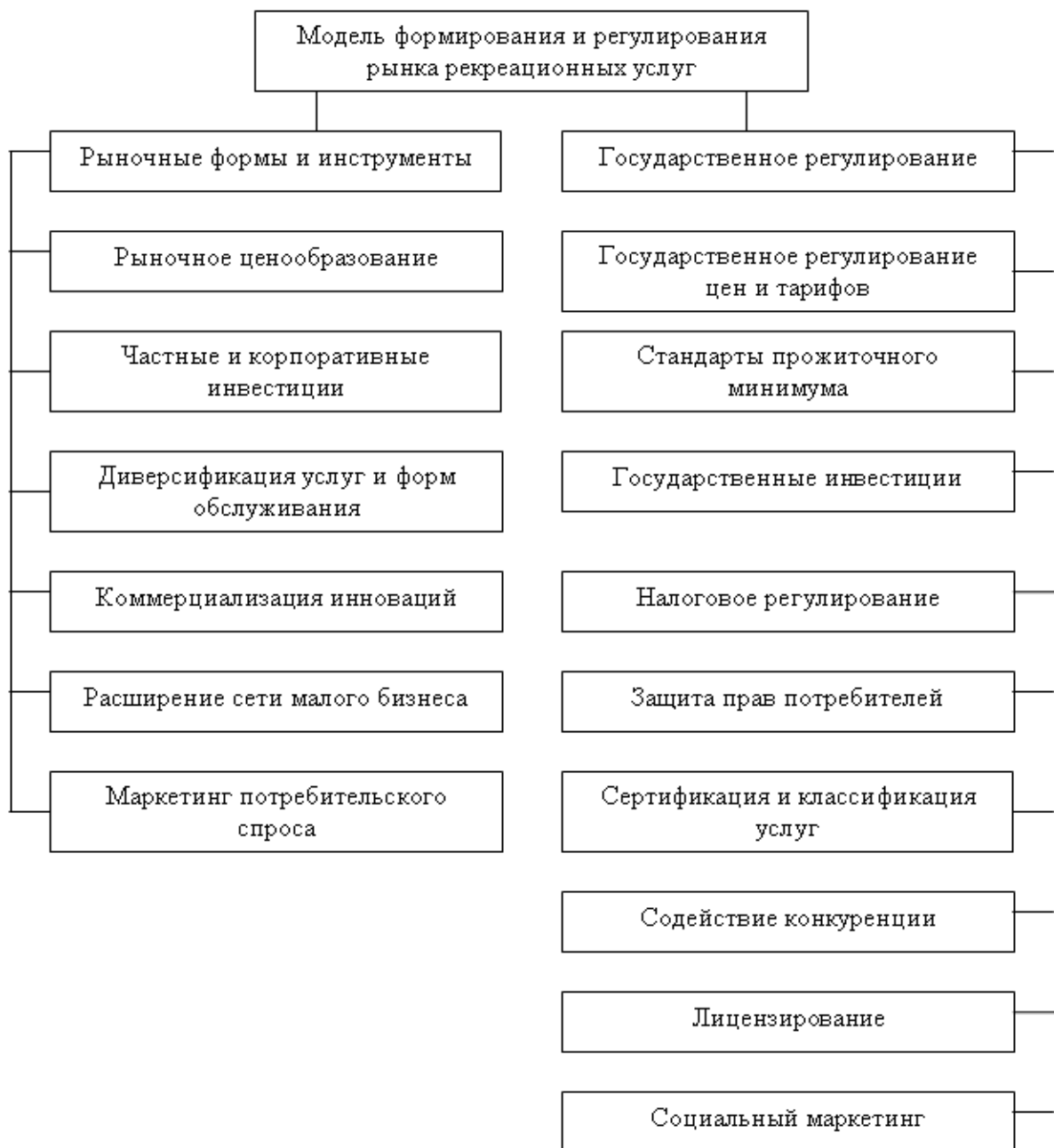
обладнаних схилів гір тощо. Рекреаційна діяльність призводить і до появи "Зовнішніх ефектів" або "переливів". До них відносяться витрати або вигоди для третіх осіб, які не беруть участі в ринковій операції.

Наприклад, рекреаційна діяльність призводить до поліпшення якісних характеристик населення, що позначається на економічному потенціалі суспільства.

Визначення між державного регулювання рекреаційної сфери багато в чому залежить від типові соціальної політики у відповідний період життя суспільства.

Загальне визначення соціальної політики держави як системи цілеспрямованих заходів, здійснюваних, в тому числі, за допомогою фінансових ресурсів, наводити нас до конкретних організаційних форм і методів державного фінансового регулювання, залежних від економічних ладів, суспільних, соціальних і інших цілей. При визначенні ролі держави у вирішенні соціальних проблем можна стверджувати, що завданнями державних є просте розширене відтворення населення, постійна підтримка громадян, підвищення якості життя, забезпечення економічного зросту і поліпшення умов життя.

Регулююча роль держави спрямована на пом'якшення суперечностей між учасниками ринкової економіки, зменшення диференціації доходів і забезпечення доступності соціальних благ.

Державне регулювання рекреаційної діяльності.

Центральним органом державної виконавчої влади в області туризму є Державний комітет України з туризму, повноваження якого визначаються Законом України «Про туризм» і Указом Президента України «Про Державний комітет України з туризму» від 29.12.98.

Згідно з Указом основними функціями Госкомтуризма є:

Приймання участі у формуванні і реалізації державної політики в області туризму і розвитку туристичної індустрії, захист прав і інтересів держави в цій галузі;

Визначення перспектив і напрямів розвитку внутрішнього і зарубіжного туризму, устрої його матеріально-технічної і соціальної бази;

Координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також туристичних підприємств, оздоровчих установ незалежно від форм власності підпорядкування по питаннях туризму;

Прийняття участі в підготовці проектів законодавчих і інших нормативних актів по питаннях туризму. В межах своїх повноважень розробляє і затверджує нормативні акти, узагальнює практику вживання законодавства і вносить пропозиції по його удосконаленню;

Організація інформаційної, рекламної і видавничої діяльності по питаннях туристичної діяльності;

Здійснення планування (видає і позбавляє ліцензії) діяльності суб'єктів підприємництва незалежно від форми власності, що надають туристичні послуги.

Нині реалізується напрям делегування повноважень Державного комітету з туризму комітетам з туризму обласних адміністрацій. Це робиться для поліпшення управління і регулювання туристичної діяльності на регіональних рівнях. Так, у розпорядженні Одеської обласної державної адміністрації «Про програму розвитку туризму в Одеському регіоні до 2005 року» внесено пропозицію видачі ліцензій на туристичну діяльність комітету з туризму і рекреаційного господарства Одеської облдержадміністрації.

Законодавчі аспекти туристсько-рекреаційної діяльності.

У Україні основним законом, регулюючим діяльність в області туризму, є Закон про туризм, прийнятий ВР України 15.09.95. Цей документ визначає основні правові, організаційні, виховні і соціально-економічні заходи реалізації державної політики України в області туризму. Метою Закону є створення правової бази для становлення туризму як високорентабельної галузі економіки і важливого засобу культурного розвитку громадян, забезпечення зайнятості населення, збільшення валютних надходжень, захист законних прав і інтересів туристів і суб'єктів туристичної діяльності, визначення їх обов'язків і відповідальності.

Закон України про туризм визначає державну політику в туризмі, вказує державні органи, її регулюючі, а також визначає організаційні питання за поданням туристичних послуг.

Згідно із Законом основними напрямками державної політики є, зокрема:

Залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення цільового відпочинку, знайомство з культурно-історичною спадщиною, природним середовищем;

Забезпечення раціонального використання і збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього і іноземного туризму.

Створення і удосконалення нормативно-правової бази в області туризму згідно з існуючим законодавством України, міжнародними нормами і правилами;

створення сприятливого для розвитку туризму податкового, валютного, митного, прикордонного і інших видів контролю;

створення економічних умов, стимулюючих розвиток туризму в Україні;

залучення національних і іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;

підтримка розвитку туризму в регіонах, визначення статусу окремих туристичних центрів, створення умов для пріоритетного розвитку туристичної індустрії;

розвиток співробітництва із зарубіжними країнами і міжнародними організаціями, участь в міжнародних програмах розвитку туризму, розробка і укладення міжнародних двосторонніх і багатобічних|багатосторонніх| договорів в області туризму і визначення механізму їх реалізації.

Проте, слід зазначити, що детальніше державну політику в області туризму описують програми розвитку туризму на національній і регіональному рівнях. Такими є, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 року «Про програму розвитку туризму в Україні до 2010 року», Розпорядження Одеської обласної державної адміністрації «Про програму розвитку туризму в Одеському регіоні до 2010 року», «Про заходи по розвитку санаторно-курортної діяльності в Автономній Республіці Криму» і так далі Подібні програми, на відміну від Закону, описують конкретні заходи по реалізації ідей, закладених в законах і підзаконних актах. Так, в тексті «Програми розвитку туризму в Україні до 2010 року» вказано, що її основною метою є реалізація державної політики в області туризму, стимулювання подальшого розвитку внутрішнього і міжнародного туризму, ефективного використання природного і історико-культурного потенціалу для створення єдиного сучасного конкурентоспроможного туристичного комплексу України.

Головним завданням при розробці вітчизняного законодавства в області розвитку туристично-рекреаційної індустрії було створення сприятливих умов саме для розвитку в'їзного («іноземний» в Законі) і внутрішнього туризму. Неважко пояснити, чому. Саме в'їзний туризм є експортною діяльністю, тобто приносить в країну валюту. Внутрішній же туризм собі за мету ставить раціональне використання вільного часу українських громадян, їх оздоровлення, що у свою чергу, сприяє підвищенню продуктивності їх праці. Із законодавства можна побачити, які конкретні заходи по стимулюванню в'їзного туризму були зроблені українською владою. Так, наприклад, в листі ГНАУ від 14.05.98 про оподаткування на додану вартість туристичних послуг вказано, що туристичні послуги вважаються експортованими, якщо їх продаж здійснюється за межами України безпосередньо суб'єктом туристичної діяльності (агентом) через представництво в іноземній державі і через нерезидента, а їх надання здійснюється на території України.

1. Згідно пункту 6.2.2 Закону України «Про податок на додану вартість» по нульовій ставці оподатковують операції за поданням туристичних послуг на території України у разі їх продажу за межами України безпосередньо або за посередництва нерезидентів з використанням безготівкових розрахунків.

Таким чином, за умови проведення безготівкової форми розрахунків з і з суб'єктом туристичної діяльності і лише у разі продажу за межами України безпосередньо суб'єктом або за посередництва нерезидентів, вартість туристичних послуг на території України оподатковується по нульовій ставці, оскільки такі операції є експортними.

Цим досягається подвійна вигода. По-перше, стимулюється розвитку в'їзного туризму до України, що, як було згадано у вступі, розвиває «прихований експорт» українських товарів і послуг. По-друге, 50% валют, отриманих по безготівкових розрахунках, підлягає обов'язковому продажу, що також, при великому масштабі туристичних послуг, що надаються, є значним припливом валютних засобів в країну.

Проте, ще одним важливим прикладом дій держави по збільшенню припливу туристів і зниження податків і зборів з підприємств туристичної індустрії є Указ Президента України «Про заходи відносно розвитку санаторно-курортної діяльності в Автономній республіці Криму» в якому встановлюється, що на період до 1 січня 2005 року звільняються від оподаткування на додану вартість операції з продажу (включаючи продаж нерезидентам) путівок на санаторно-курортне лікування і відпочинок в санаторно-курортних установах, розташованих в Автономній Республіці Крим.

Однією з проблем, що існують нині в області туристичного законодавства, є відсутність взаємозв'язку між нормами, регулюючими економічну діяльність суб'єктів туристичної індустрії і екологічним законодавством в Україні. Таким чином, склалася ситуація, в якій законодавство в області екоменеджменту існує, але його значення в туристично-рекреаційній індустрії втрачається.

Так, в Постанові Ради ВУС №1836/93 наголошується, що мета і принципи екологічної політики в ЄС полягають, зокрема, в запобіганні, зменшенні і максимальній ліквідації забруднення, особливо у осередках його утворення, на підставі принципу «винуватець забруднення розплачується», в забезпеченні ефективного управління ресурсами і у використанні екологічно чистої технології, сприяючи тим самовідтворюючому розвитку суспільства.

Наприклад, в Канаді використовується чотири рівні правового регулювання:

Федеральні закони, регламенти і директиви, що відносяться до проблеми національної важливості (океанічні і материкові навігаційні води, національний транспорт, небезпечні відходи і ін.)

Регламенти і директиви по екологічних проблемах (якість повітря і води, утилізація відходів, управління лісовим господарством, використання пестицидів тощо) діють, перш за все, в рамках десяти канадських провінцій (Ліцензії на діяльність видаються місцевими властями);

Муніципальні закони, регулюючи такі показники, як скидання стічних вод в каналізаційні системи, шум, використання очищеної води тощо.;

Загальні закони, що використовуються для оцінки заподіяного збитку а також для вирішення суперечок між сторонами у випадках, коли регламенти і підзаконні акти провінцій не можуть бути застосовані.

Система екоменеджменту в Україні визначається, формується і регламентується Законом України «Про охорону навколишнього пр. иродного середовища», прийнятим ще в 1991 році, а також іншими законодавчо-правовими актами.

Природоохоронні законодавчі акти повинні закріпити пріоритет охорони природи і здоров'я населення над іншими видами діяльності, сформулювати принципи і встановити єдині правила і порядок ведення господарської діяльності і в першу чергу за допомогою економічних методів управління.

Таким чином, необхідно сформулювати нову систему еколого-правових стосунків, що забезпечують включення екологічних і санітарно-гігієнічних вимог в сферу виробничо-господарської діяльності і забезпечити гарантії природоохоронних програм і заходів щодо збереження здоров'я населення.

При цьому завданням законодавства про охорону природного довкілля є регулювання стосунків в області охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, попередження і ліквідації негативної дії господарської і іншої діяльності на природне довкілля; збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів і інших природних комплексів, унікальних територій і природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Таким чином, ми бачимо, що держави є законодавчі і фінансові важелі для управління і регулювання надання туристичних послуг на території України. Наскільки вони ефективні – покаже час.

Проте слід зазначити, що окрім сприятливого економічного законодавства, для ефективного розвитку туристично-рекреаційного комплексу в регіоні необхідне не лише законодавство, але і відповідне поєднання природних ресурсів. У цьому плані Приморський регіон України, зокрема, Одеська область, є досить|достатньо| унікальним комплексом.

Нині до основних функцій центральних органів влади в області управління рекреаційною діяльністю відносяться:

- розробка і вдосконалення законодавства в області рекреації;
- розробка і реалізація програм перспективного розвитку рекреаційної сфери в Україні;
- організація і за рахунок коштів держбюджету інформаційної інфраструктури;
- фінансування НІОКР і підготовки кадрів для галузей рекреаційної сфери.

Перераховані функції повинні сприяти реалізації політики розвитку і реформування рекреаційної діяльності як одній із складових соціально-економічної політики на рівні держави і окремих регіонів. Традиційно політика держави відносно регіонів направлена на збереження територіальної єдності і цілісності, недопущення його розпаду на суверенні території. Для виконання цього завдання необхідний ряд заходів по реформуванню економіки різних галузей і, зокрема, рекреаційній індустрії.

В останні десятиліття регіоналізація економічних і соціальних процесів спостерігається в багатьох державах. Всі більшою мірою функції регулювання цих процесів переходять від центральних рівнів державної влади до регіональних. Це приводить до підвищення ролі регіональних важелів в розвитку ринкових стосунків в області рекреації на конкретних територіях.

Реалізація бізнесу відпочинку як сфери господарської діяльності в умовах окремих узятого регіону може бути здійснена за наявності основних складових: природних рекреаційних ресурсів, капіталу, технології, кадрів, державної підтримки.

Соціально-економічна політика в регіонах є сукупністю форм, методів і напрямів дії держави на функціонування народногосподарського комплексу, зокрема, для збереження

сфери рекреації як найважливішого елементу відтворення робочого потенціалу суспільства .

Реалізація цієї політики має наступні цілі:

- розробку концепцій розвитку рекреаційних систем різного територіального рівня;
- складання цільових програм з розвитку рекреації як на рівні держави в цілому|загалом|, так і на рівні окремого суб'єкта країни;
- визначення принципів і методів державного регулювання регіональної рекреаційної діяльності.

До завдань державного регулювання можна віднести:

- формування програм розвитку рекреаційної діяльності;
- встановлення правил землекористування і охорони природних рекреаційних ресурсів;
- встановлення стандартів сервісного обслуговування рекреантів і контроль за якістю даної діяльності;
- розробку системи пільг для стимулювання припливу інвестицій в індустрію рекреації;
- участь у вдосконаленні системи професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації осіб, що бажають працювати у сфері рекреації.

Останнє представляється украй важливим тому що розвивати галузь без фахівців практично неможливо.

При цьому роль місцевих органів влади зростає по наступних напрямках;

- пошук оптимальної податкової системи для наповнення місцевого бюджету;
- організація контролю за станом довкілля;
- проведення екологічної сертифікації підприємств і території регіону;
- вдосконалення системи екологічних обмежень, платежів, податків і субсидій;
- збереження ландшафту і довкілля;
- забезпечення безпеки перебування рекреантів на підвідомчій території;
- сприяння розвитку об'єктів, що забезпечують функціонування індустрії рекреації і тому подібне .

Висновки.

Ціллю роботи було розглянути основні аспекти рекреаційної діяльності і її регулювання. Ми бачимо, що рекреаційна діяльність повинна бути керованою, не повністю, але повинна. Для забезпечення стабільного розвитку туризму, збереження довкілля і раціонального використання рекреаційних і природних ресурсів.

Тема 4 Загальні положення про договори у сфері господарської діяльності в рекреаційних зонах

1. Договірні відносини при здійсненні рекреаційної діяльності.

2. Види цивільно-правових договорів в рекреаційній діяльності.

3. Правові аспекти господарсько-правових зобов'язань в рекреаційній діяльності.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальні положення про договори у сфері господарської діяльності в рекреаційних зонах» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг на основі договірних зобов'язань.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Особливості договорів на використання природних ресурсів обумовлені, перш за все специфікою їх предмета, порядку укладення, правового режиму об'єктів тощо. Наявність в якості предмета даних договорів природних ресурсів (ділянок надр, водних об'єктів, лісових ділянок) безумовно накладає вагомий відбиток на дану групу договорів. Природні ресурси, віднесені ст. 181 ЦК України до нерухомих речей (нерухомого майна), є нерухомістю в силу своїх природних фізичних властивостей. Визнання природних ресурсів об'єктами нерухомості уже є достатньою підставою для того, щоб визнати їх об'єктами цивільних прав (майном). Звичайно ж деякі з характеристик майна в цивільно-правовому розумінні важко «приміряти» до природних ресурсів. Так, наприклад, на думку Н. Титової природні ресурси (зокрема землі) не можуть, відповідно до класичної цивілістичної концепції бути знищеними чи пошкодженими .

Ми ж наголошуємо на тому, що природні ресурси мають низку юридично важливих характеристик, насамперед – *їх цільове призначення*. Знищенням природного ресурсу можна вважати такі його зміни, що виключають можливість його використання за цільовим призначенням.

Отже, особливістю договорів на природокористування є наявність в якості предмета природних ресурсів, які є не просто об'єктами нерухомості, а є первинними та визначальними з точки зору розуміння сутності нерухомого характеру об'єктів цивільних прав і є тією вихідною точкою, від якої відштовхуються при кваліфікації таких. Однією з особливостей договорів на природокористування є наявність спеціального законодавства, яке регулює відносини природокористування. Природні ресурси є об'єктами, які перебувають у стійкому системному зв'язку один з одним, тому договори на природокористування регулюються нормами цивільного законодавства з урахуванням земельного, надрового, водного, лісового та законодавства про охорону навколишнього середовища тощо. Саме тому для належного правового регулювання суспільних відносин у сфері договірної використання природних ресурсів важливим та необхідним є розмежування дії норм цивільно-Особливості договорів на використання природних ресурсів загального та спеціального (поресурсового) законодавства. Труднощі у розмежуванні виникають через те, що чітких критеріїв такого не передбачено ні ЦК України ні спеціальним законодавством. Стаття 9 ЦК України вказує на те, що положення даного закону застосовуються до врегулювання «відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля...». У свою чергу п. 2 ст. 3 ЗК України містить положення, згідно з яким відносини, що виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря регулюються відповідно ЗК України, а також нормативно-правовими актами про надра, ліси води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря, якщо вони не суперечать ЗК України. Якщо аналізувати дані спеціальні нормативно-правові акти, то можна прийти до висновку, що чітке розмежування сфери дії цивільного та спеціального законодавства в частині регулювання договорів на використання природних ресурсів відсутнє, лише міститься вказівка на те, що дані нормативні акти є пріоритетними у застосуванні при регулюванні відповідних відносин (ст. 3 ЛК України, ст. 51 ВК України, ст. 2 ЗУ «Про угоди про розподіл продукції» тощо). ЦК України містить норми, що встановлюють найбільш уніфіковані правила угод з будь-яким нерухомим майном. Більше того, як видно із законодавчих визначень норми цивільного права та земельного права співвідносяться як

загальне та спеціальне. Однак такого розмежування, на нашу думку, недостатньо. Так, ми уже говорили про системність як визначальну рису, якою володіють природні ресурси та необхідність комплексного підходу до регулювання відносин по їх використанню. Будь-який природний ресурс чи то надра чи водний об'єкт так чи інакше пов'язаний із земельною ділянкою, на який він розташований і яка його обслуговує, даний зв'язок є органічним і його треба враховувати.

Більше того, якщо розглядати історично процес розвитку договірних відносин у сфері природокористування, то можна дійти до висновку, що саме в рамках земельного права і починали закладатися основи правового режиму користування іншими природними ресурсами. Ми ведемо до того, що норми земельного законодавства, будучи спеціальними по відношенню до норм ЦК України і пріоритетними у використанні в той же час будуть загальними по відношенню до норм нормативно-правових актів про надра, ліси води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря в частині об'єктивно існуючого взаємозв'язку природних об'єктів із землею. При виникненні колізій між нормами загальними та спеціальними – безумовну першість у використанні мають останні. В той же час головна дискусія ведеться в площині пріоритетності цивільного, земельного та іншого спеціального поресурсового законодавства. При тому позиції науковців з цього питання діаметрально протилежні.

Ми ж переконані, що норми цивільного законодавства розвиваються і деталізуються у нормах спеціального законодавства, яке регулює користування природними ресурсами на умовах цивільно-правових договорів, набуваючи таким чином притаманної природним ресурсам та необхідної для функціонування нормальних договірних відносин у цій сфері предметної специфіки. Тобто, як слушно зазначають М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський, статті спеціального законодавства, які регулюють відповідні договори на природокористування, є всього-на-всього звичайними цивільно-правовими нормами спеціального характеру. З цього твердження випливає той факт, що пріоритет таких норм обумовлений не їх приналежністю до іншої галузі, а тим, що вони, будучи цивільно-правовими, є спеціальними.

Такими чином норми ЦК України завжди будуть застосовуватися до відносин по користуванню природними ресурсами в тій мірі, в якій вони не врегульовані спеціальними нормативно-правовими актами. Ще однією важливою особливістю договорів на природокористування є їх велика рекреаційна та охоронна складова. Так, блок охоронних норм, які формують якісно відмінний природоохоронний характер змісту зобов'язань сторін, і пов'язаний з ним блок публічних екологічних інтересів обумовлені безумовним імперативом забезпечення природоохоронних вимог на всіх стадіях користування природним ресурсом. На нашу думку, специфіка Особливості договорів на використання природних ресурсів природноресурсового права в частині природокористування полягає в особливій регламентації відносин природокористування, яка базується на використанні і приватноправових конструкцій і публічно-правових підходів. Коли ми говоримо про необхідність використання публічно-правових підходів у процесі природокористування ми апелюємо до того, що в природноресурсовому праві, з огляду на специфіку предмета правового регулювання, яким є природні ресурси, всі без винятку норми, в тому числі приватноправові, мають бути направлені на захист відповідних публічних інтересів. На природокористувача покладаються обов'язки, які

впливають не тільки із самого договору, а й з публічно-правових норм, які містяться у екологічному законодавстві. Варто погодитися з Н. Р. Кобецькою, що при запровадженні договірних механізмів в природноресурсових відносинах важливо не втратити предметну природноресурсову специфіку, оскільки цивільне право не містить природоохоронних засад. Важливою особливістю договорів на природокористування є їх суб'єктний склад, а саме наявність обов'язкового суб'єкта в природноресурсових договорах, предметом яких є природні ресурси державної чи комунальної форм власності – держави в особі уповноваженого органу державної влади. Це пов'язано з тим, що природокористування є сферою публічного інтересу і цей публічний елемент впливає на характер і зміст договорів у цій сфері, а також тим, що в переважній більшості (окрім земельних ділянок та ділянок лісу) законодавство встановлює виключну державну власність на природні ресурси.

Держава в особі державних структур багатолика як і багатолика її роль у відносинах природокористування. У договорах на природокористування держава виступає в двох іпостасях – як суб'єкт договору (розпорядник майна (власник), який реалізує свої суб'єктивні цивільні права) і як суб'єкт публічної влади (контролюючий орган, який видає дозволи, ліцензії тощо). Ці правові стани можуть поєднуватися або розмежовуватися [4]. Приймаючи на себе договірні обов'язки держава перестає, в ідеалі, діяти як публічне утворення, а стає учасником цивільних правовідносин. Проте зважаючи на свою особливу роль держава як учасник цивільних правовідносин володіє практично необмеженими можливостями для маніпуляцій і завжди може використати свої владні повноваження. Саме тому така ознака цивільно-правових відносин як рівність учасників у випадку з договорами на використання природних ресурсів прослідковується фрагментарно. Особливістю договорів на природокористування є наявність (в більшості випадків) складних юридичних складів їх виникнення, де публічний акт (дозвіл, рішення, ліцензія) подекуди навіть є первинним щодо договору.

Загалом виникнення права на природокористування виключно на підставі одного лише договору є рідкісним явищем на практиці, зазвичай договір в тій чи іншій мірі співіснує із спеціальним дозволом у кожному конкретному випадку при укладенні договорів на природокористування, або передує йому або ж перебуває у зворотній послідовності. У зв'язку з таким симбіозом публічного акту та договору в науці побутує думка, що природноресурсова ліцензія (спеціальний дозвіл) не є класичною ліцензією, а більш схожа на цивільно-правовий інструментарій, оскільки видається не на зайняття певною ліцензійною діяльністю, а на користування певним об'єктом у певних, встановлених державою, межах. Тим не менше говорити про так званий орендний характер природноресурсової ліцензії нам видається нераціонально. Яких би рис вона не набувала у процесі правозастосування, вона була і залишається інструментом адміністративного права. Ми переконані, що наявність двох видів правовстановлюючих документів (договору і спеціального дозволу) у сфері природокористування впливає з подвійної ролі держави у таких відносинах. Так, держава, будучи публічним утворенням і власником природних ресурсів, який реалізує свою правомочність розпорядження належним йому майном, одночасно видає в першому випадку – спеціальний дозвіл на природокористування, а в другому – укладає договір на природокористування. Ці два протилежні методи правового регулювання діють паралельно, що зумовлює Особливості

договорів на використання природних ресурсів ситуацію, коли сторони зв'язані між собою не тільки договірними, а й адміністративними зобов'язаннями. Ще однією особливістю договорів на природокористування є те, що у переважній більшості ці договори є переобтяжені переліком істотних умов, які стають гіпертрофованими з огляду на визначення умов договору як істотних в спеціальному законодавстві однакової юридичної сили.

Аналізуючи спеціальне законодавство, ми стаємо свідками відсутності єдиного підходу до розуміння комплексу істотних умов, які необхідні для визнання договорів даної групи укладеними. Беручи до уваги той факт, що дані договори є договорами оренди або такими, що носять орендний характер ми приєднуємося до думки, яка неодноразово висловлювалася в науці, що умови про предмет, плату та строк договору є істотними за своєю суттю для даної групи договорів. Однак, законодавець часто розширює перелік істотних умов (ст. 15 ЗУ «Про оренду землі» містить 11 умов договору оренди земельної ділянки; ст. 8 ЗУ «Про угоди про розподіл продукції» – 32 позиції). Законодавство про оренду водного об'єкта на даному етапі не містить такого широкого переліку істотних умов, проте зміни, які вступають в силу із набранням чинності Закону України «Про акваторію» з 01.07.2013 року введуть фактично тотожний перелік істотних умов договорів оренди водних об'єктів для акваторії (рибництва). Договірне лісокористування та водокористування на даному етапі з одного боку не переобтяжені законодавчо закріпленим переліком умов, а з іншого – дана сфера регулюється переважно численними підзаконними нормативно-правовими актами, що в свою чергу призводить до ситуації, що істотні умови, передбачені Законом України «Про оренду землі», застосовуються до цих відносин за аналогією. Серед особливостей договорів на природокористування варто виділити наявність особливої змішаної системи оплати за договором. Правова природа плати за користування природними ресурсами на умовах оренди, в більшості випадків, є адміністративно-правовою і стягується не за правилами цивільного, а за правилами податкового законодавства. Більшість спеціальних нормативно-правових актів не використовують терміну орендна плата, а послуговуються такими термінами як: «збір за оренду» (ст. 51 ВК України), «збір за спеціальне використання лісових ресурсів» (ст. 77 ЛК України), «плата за користування надрами» та «збір за видачу спеціального дозволу на користування надрами» (ст. 28 Кодексу України про надра). Окрім того більшість спеціальних нормативно-правових актів у сфері використання природних ресурсів містять вказівку на те, що такі платежі встановлюються відповідно до ПК України (ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про оренду землі», ч. 2 ст. 77ЛК України, ч. 5 ст. 28 Кодексу України про надра), особливо якщо йдеться про природні ресурси державної або комунальної форм власності. Плата, як істотна умова договорів на природокористування, у даному випадку є видозміненою не лише з позиції її зовнішнього вербального прояву, а й з позицій правового режиму її справляння. Така неоднозначна ситуація, на нашу думку, є показовою з точки зору взаємозаміщення держави в цивільно-правових відносинах як учасника цивільних правовідносин, нею ж, але вже в якості носія публічної влади, що безумовно впливає з її «подвійної» ролі як суб'єкта відносин природокористування. Позицію законодавця з цього питання навряд чи можна вважати обґрунтованою, адже відносини між платником податків та податковим органом мають завідомо вертикальний характер, що неприпустимо в межах договірних відносин. Тим більше, як слушно зазначає І. А. Дроздов, парадоксальною є ситуація, коли одне і те ж саме правовідношення регулюється

нормами і публічного і приватного права. З аналізу положень ПК України можна зробити висновок, що коли йдеться про користування природними ресурсами державної чи комунальної форм власності, то плата за користування такими ототожнюється з податком на природний ресурс. Так, відповідно до п. 14.1.147 ПК України плата за землю включає два види платежів: земельний податок, який сплачують власники та постійні користувачі та орендну плату, яку сплачують орендарі земельних ділянок. Про два рівні змішаної системи оплати за договорами Особливості договорів на використання природних ресурсів на природокористування можна говорити, наприклад, аналізуючи договори про розподіл продукції, адже не зважаючи на положення ст. 388 ПК України відбувається заміна податків частиною продукції, тим самим «визнається домінантність цивільно-правових відносин у цій сфері над адміністративно-правовими».

Ми вважаємо, що не можна ототожнювати цивільно-правові відносини по оплаті за договором та фінансово-правові, адже договори на природокористування є цивільно-правовими договорами оренди навіть в тому випадку, коли їх предметом є природні ресурси державної чи комунальної форм власності. Більше того ми вважаємо, що коли йдеться про природні ресурси слід уникати «подвійного обкладення» природокористування: податком та орендною платою. Так, доцільним було б внесення змін до відповідного законодавства, за якими природокористувачі, які здійснюють користування природними ресурсами на умовах відповідних договорів були б звільнені від сплати обов'язкових природноресурсових платежів (податків, зборів). Ще однією особливістю договорів на природокористування є наявність конкурсних засад вибору природокористувача при множинності бажаючих. Так, до прикладу, ст. 124 ЗК України говорить, що набуття права оренди щодо земельних ділянок державної та комунальної власності відбувається лише на земельних торгах (аукціонах). Таке ж положення можна зустріти в більшості Тимчасових рекомендацій по наданню водних об'єктів та лісових ділянок у користування на умовах оренди. За відсутності спеціального нормативного акта, який би регулював порядок проведення торгів місцеві державні адміністрації приймають Тимчасові положення про порядок проведення торгів, які, очевидно, мають рекомендаційний характер. Врегулювати порядок проведення торгів (аукціону) на основі прийняття необхідного нормативно-правового акта, який би детально врегулював дані питання є нагальним питанням. Проведення конкурсу (аукціону), на нашу думку, є найбільш цивілізованим порядком вирішення питань вибору кандидата, з метою отримання найвищої ціни за право укладення такого договору та найкращих умов його використання. Безумовною особливістю договорів на природокористування є наявність певних цілей використання. Так, як правило, природні ресурси надаються для всіх цілей, характерних для того чи іншого виду природокористування. Цільовий характер орендного землекористування визначається через призму поділу земель на категорії, але є випадки, коли природні ресурси надаються лише для визначених цілей. Так, водні об'єкти надаються в оренду тільки для риборозведення, виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, у лікувальних та оздоровчих цілях. Обмеження стосовно цілей природокористування присутні також у лісовому законодавстві (для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт). Такі обмеження, в першу чергу, зумовлені необхідністю захисту та охорони природних ресурсів як особливо важливих компонентів природного середовища.

I, насамкінець, особливістю договорів на використання природних ресурсів є наявність прав, які належать третім особам стосовно об'єкта оренди. Йдеться про право громадян на здійснення загального використання природних ресурсів. Таке право гарантується ч. 2 ст. 13 Конституції України та ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 38 якого передбачає, що громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів. Що ж до спеціальних законодавчих актів, то таке право передбачене ст. 47 ВК України, ст. 66 ЛК України та іншими. Узагальнюючи особливості договорів на природокористування варто погодитися з Н. Р. Кобецькою у тому, що такі договори «передбачають децентралізоване регулювання процесу використання природних ресурсів, спрямованого на задоволення Особливості договорів на використання природних ресурсів виробничо-господарських, економічних, споживацьких інтересів природо користувачів. Вони наділені значною регулятивною здатністю, конкретизують стосовно індивідуального випадку умови використання природних об'єктів, встановлюють детальний порядок експлуатації, освоєння природних компонентів довкілля».

Тема 5. Правове забезпечення рекреаційного природокористування

3. Природні ресурси рекреаційного призначення.

4. Правове регулювання екологічної функції держави на рекреаційних територіях.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Рекреаційні ресурси — це сукупність природно-технічних, природних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку духовних та фізичних сил людини, її працездатності. При сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого і опосередкованого споживання та надання курортних і туристичних послуг^[1].

□

Дві групи рекреаційних ресурсів.

Розрізняють соціально-економічні (або природні і культурно-історичні) та природні ресурси рекреаційної діяльності.

Рекреаційні ресурси поділяються на дві основні групи: природні та історико-культурні.

До історико-культурних рекреаційних ресурсів включають місця, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, території, де збереглися яскраво виражені етнографічні особливості, культові споруди, музеї, картинні галереї, рекреаційно привабливі пам'ятки історії, архітектури, археології, тощо. Всі ці рекреаційні ресурси

приваблюють людей з метою задоволення їх духовних потреб і здатні задовольнити жагу до пізнання, зміни довкілля для психофізіологічного відновлення особистості.

Природні рекреаційні ресурси. До них належать природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які володіють внутрішніми і зовнішніми властивостями й характерними рисами для організації сезонної або цілорічної рекреаційної діяльності. У межах природних рекреаційних ресурсів можна виокремити кліматичні, ландшафтні, орографічні, бальнеологічні, біотичні, грязьові, водні та інші ресурси. У свою чергу кожен із цих видів складається з окремих підвидів, наприклад бальнеологічні ресурси поділяються на мінеральні води різного хімічного складу, а отже, і різної лікувальної дії.

Явища та об'єкти природного і антропогенного походження, що використовуються для туризму, відпочинку і лікування впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність. Р.р. — сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності і при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого і опосередкованого споживання та надання курортних і туристських послуг.

Види рекреаційних ресурсів

Після порівняння всіх факторів привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів, вчені дійшли висновку, що і надалі основним джерелом задоволення туристичних потреб залишається природний потенціал.

Значною різноманітністю характеризуються рекреаційні ресурси океанів та морів. Основні берегові рекреаційно-туристичні райони:

- Атлантичний океан: Середземноморське узбережжя Південної Європи та Північної Африки, узбережжя Біскайської затоки, Північного, Балтійського та Чорного морів, півострова Флорида, островів Куба, Гаїті, Багамських, райони міст та міських конгломерацій Атлантичного узбережжя Північної та Південної Америки;
- Тихий океан: Гавайські острови і східне узбережжя Австралії, острів Хайнань (Китай), узбережжя Японського моря, райони міст та міських конгломерацій узбережжя Північної та Південної Америки;
- Індійський океан: острів Шрі-Ланка, район прибережних міських конгломерацій Індії, східне узбережжя острова Мадагаскар. Нині поширення набувають туристські подорожі на кораблях (круїзи), підводне полювання, спортивне рибальство, віндсерфінг, подорожі на яхтах, катамаранах.

До основних видів рекреаційних ресурсів належать:

- міста-курорти або курортні місцевості;
- релігійно-культурні комплекси та окремі споруди, розташовані поза межами населених пунктів;
- давні міста, фортифікаційні споруди (печерні міста, фортеці тощо), каменярні;
- міста — столичні та історичні центри;
- передгір'я та гірські країни;
- лісові масиви;
- узбережжя річок, озер та водосховищ;
- узбережжя теплих морів.

Екологічні проблеми

Екологічний стан території впливає на характер використання рекреаційних ресурсів — чистота або забрудненість вод, повітря, ґрунтів, порядок або безладдя в соціально-політичному житті суспільства, економіці країни. Найгострішими екологічними проблемами багатьох держав світу є забрудненість повітря, поверхневих вод, вод морів і океанів, розповсюдження СНІДу, тероризм, наркоманія, а також осередки десятків великих та малих військових конфліктів, що не припиняються. А також однією з проблем є неповноцінне використання багатих рекреаційних ресурсів. Ситуація ускладнюється тим, що рекреаційний попит найбільш високий. У щільнонаселених урбанізованих районах існує високий рекреаційний попит, що ускладнює ситуацію. Територія інтенсивно використовується іншими сферами господарства, а не в оздоровчих цілях.

Поділ за регіонами

Так як і інші ресурси рекреаційні ресурси, також розташовані нерівномірно.

Рекреаційні ресурси можна поділити за регіонами: Європа, Азія, Африка, Північна Америка, Центральна та Південна Америка, Австралія та Океанія.

Європа

Європа має в своєму розпорядженні сприятливі рекреаційні ресурси і надалі залишається основним регіоном світу в сфері санаторно-курортного лікування, відпочинку та туризму.

Позитивні якості:

- високий рівень економічного розвитку;
- вигідне економіко-географічне розташування;
- зручне транспортне сполучення з іншими країнами;
- зростаюча урбанізація;
- розвинена рекреаційна інфраструктура.

Азія

Останнім часом Азія набирає все більшої популярності, що сприяє швидкому розвитку рекреаційної сфери.

Фактори які сприяють розвитку:

- велика різноманітність етнічного складу (екзотика);
- розміщення в межах території важливих центрів паломництва;
- територію омивають три океани, багато морів, де проходять основні водотранспортні комунікації;
- різноманітні і багаті природні ресурси та культурно-історична спадщина;
- сусідство з великим рекреаційним ринком (Європа).

Але є й негативні фактори розвитку рекреації:

- невисокий рівень економічного розвитку більшості країн, невідповідність до прийому туристів;
- слабкий розвиток транспортних комунікацій, нестабільність внутрішньополітичного становища у більшості азіатських країн;
- непридатність значної частини територій (пустелі, скелі, гори, джунглі) для організації масового туризму.

Основні постачальники туристів є розвинені країни Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Бельгія, Скандинавські країни), а

також США, Канада, Австралія, Нова Зеландія. З країн Африки найбільші потоки рекреантів спостерігають під час паломництва в Мекку та Медину.

Африка

На сьогоднішній момент Африка є важливим рекреаційним регіоном, так як має великий потенціал для розвитку туристичної сфери. Для африканського регіону є дуже важливим і вигідним розвивати туристичну галузь. У розвитку рекреаційних ресурсів важливу роль відіграють уряди країн, які вбачаючи в туризмі важливу статтю прибутку, а інколи навіть єдиний шлях економічного підняття.

Привабливість африканського регіону полягає в:

- чудові піщані пляжі;
- теплий клімат, сонячні дні на протязі всього року;
- екзотична флора і фауна (заповідники, національні парки, які зберегли свій первісний стан).
- унікальні історичні та культурні пам'ятки (Єгипетські піраміди);

Туристів відштовхує ряд факторів, які притаманні Африці:

- природні умови в окремих районах (спека, суховії, чисельні опади);
- низький рівень економічного розвитку;
- слабо розвинена рекреаційна інфраструктура (розміщення туристів, транспортні сполучення);
- нестабільне політичне положення в деяких країнах.

Північна Америки

Рекреаційний регіон Північної Америки включає в себе такі високорозвинуті країни як Канаду і США. Північна Америка омивається трьома океанами — Атлантичним, Тихим та Північним Льодовитим, має вигідне економіко-географічне положення. Регіон має високий рівень рекреаційної інфраструктури, включаючи всі види транспортних комунікацій. Регіон знаходиться на перетині важливих морських комунікацій та повітряних трас, має в розпорядженні велику територію, яка володіє природним та соціально-економічним потенціалами та людськими ресурсами.

Центральна та Південна Америка

Цей регіон включає всі країни Латинської Америки. Не дивлячись на те, що дуже швидко розвивається туристичний бізнес в Мексиці та в країнах Карибського моря на міжнародному рекреаційному ринку він займає дуже незначне місце. Існують фактори які мають негативний вплив:

- низький рівень економічного розвитку та тяжке матеріальне становище населення в окремих країнах регіону;
- недостатній розвиток рекреаційної інфраструктури в більшості країн Латинської Америки;
- віддаленість від інших щільно населених регіонів, де формуються значні рекреаційні потоки (Європа, Азія);
- слабо розвинуті транспортні комунікації;
- відсутність в більшості латиноамериканських країн політичної стабільності.

Авіаційний транспорт є основним, щоби потрапити до Латинської Америки. Пересування по регіону відбувається автомобільним транспортом. Залізничний транспорт не використовується.

Основними іноземними туристами є громадяни сусідніх держав, із європейських країн: Іспанія, Італія, Німеччина, Англія, Франція.

Австралія та Океанія

Регіон Австралія та Океанія знаходиться далеко від туристичних ринків, а також від транзитних, повітряних та морських ліній. Однак останнім часом в цьому регіоні спостерігається швидкий розвиток рекреаційної діяльності.

За останнє десятиліття потік туристів збільшився більш ніж на два рази. На все більш прибуткову діяльність перетворюється туристична індустрія в регіоні. По надходженню іноземної валюти на Таїті рекреаційно-туристична галузь зайняла друге місце (після експорту кокосового горіха). Більш ніж третина працездатного населення зайнята туристичним бізнесом на Гавайських островах.

Природні ресурси України: характеристика основних видів. Реферат

Мінерально-сировинні ресурси. Земельні ресурси. Водні ресурси. Лісові ресурси. Рекреаційні ресурси

Природно-ресурсний потенціал є багатокomпонентним. Виділяють такі його складові: мінеральні, земельні, водні, лісові, біологічні, рекреаційні, кліматичні та космічні ресурси. За ознакою вичерпності природних ресурсів, яку нерідко називають екологічною класифікацією, вони поділяються на групи: невичерпні, до яких належать сонячна радіація, енергія води, вітру тощо; вичерпні відновлювані: ґрунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, рослинне паливо тощо; вичерпні невідновлювані: мінеральна сировина, природні будівельні матеріали.

Природні умови - це тіла й сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. Такий поділ є до певної міри умовним, оскільки окремі компоненти можуть виступати і як ресурси, і як умови. До основних характеристик природно-ресурсного потенціалу відносять: географічне положення, кліматичні умови, особливості рельєфу та розміщення ресурсного потенціалу.

В основі економічної класифікації природних ресурсів лежить їх поділ на ресурси виробничого й невиробничого, промислового й сільськогосподарського, галузевого й міжгалузевого, одно-цільового та багатоцільового призначення.

Мінерально-сировинні ресурси

Під мінеральними ресурсами розуміють сукупність різних видів корисних копалин, які можуть бути використані за сучасного рівня розвитку продуктивних сил. За характером використання мінеральні ресурси поділяються на групи: паливно-енергетичні, рудні й нерудні. На їх базі розвиваються такі важливі галузі промислового виробництва, як чорна і кольорова металургія, електроенергетика, машинобудування, хімічна промисловість та ін.

В структурі паливних ресурсів України домінує кам'яне і буре вугілля, запаси якого за категоріями А + В + СІ станом на 1997 р. складають 45,7 млрд. т і є цілком достатніми для забезпечення власних потреб. Основні запаси кам'яного вугілля зосереджені в Донецькому і Львівсько-Волинському басейнах; бурого вугілля - переважно в Дніпровському басейні.

В Україні виявлено 307 родовищ нафти і газу, які зосереджені переважно на північному сході країни, у Прикарпатті і Причорномор'ї. Початкові розвідані запаси становили понад 3,4 млрд. т умовного палива. Ступінь виснаження розвідних запасів становить понад 60%. Водночас значним резервом є майже 5 млрд. т умовного палива ще не розвіданих запасів. За існуючими оцінками ресурси нафти і природного газу в Україні дозволяють збільшити

їх видобуток майже вдвічі. Крім того, на Державному балансі запасів знаходиться 127 родовищ метану вугільних родовищ.

На території України розміщено понад 1,5 тис. родовищ торфу, що зосереджені переважно у Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Чернігівській, Черкаській, Хмельницькій, Сумській та Львівській областях.

Загальні запаси залізних руд України за категоріями А + В + С, оцінюються в 27,4 млрд. т, а прогнозовані - у 20 млрд. т. Основні родовища зосереджені в Криворізькому та Кременчуцькому басейнах, Білозерському залізорудному районі та Керченському. Країна посідає одне з провідних місць у світі за запасами марганцю, які становлять 2,28 млрд. т.

Україна має певні запаси руд кольорових металів. Запаси нікелю невеликої потужності зосереджені у Вінницькій, Кіровоградській та Дніпропетровській областях; ртуті - у Донбасі і Закарпатті; титану - в Житомирській, Київській, Черкаській, Дніпропетровській областях, на узбережжі Чорного та Азовського морів; бокситів - у Дніпропетровській області; алунітів - у Закарпатті; нефелінів - у Приазов'ї. Унікальні родовища сировини для отримання ряду рідкісних і рідкісноземельних елементів розташовані у Житомирському Поліссі та в Приазов'ї. Розробку золоторудного родовища розпочато в Закарпатті.

Україна багата на металічні корисні копалини, серед яких: кухонна сіль, самородна сірка, вогнетривкі глини, високоякісний каолін, облицювальний камінь тощо. Великі запаси калійно-магнієвих солей (близько 2,7 млрд. т) зосереджені в Івано-Франківській та Львівській областях.

Проблеми щодо раціонального використання мінерально-сировинних ресурсів України полягають у важко-видобувному характері значної частини ресурсів, виснаженості найбільш якісної частини запасів, обмеженні обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт тощо. У перспективі здійснюватиметься розвідка нових для України корисних копалин - золота, міді, хрому, свинцю, цинку, молібдену, рідкісноземельних металів, фосфоритів тощо. Це дасть змогу за існуючими прогнозними оцінками збільшити експортні можливості вітчизняної мінерально-сировинної бази у 1,5-2 рази та скоротити імпорт сировини на 60-70% (без урахування вуглеводнів).

Земельні ресурси

Виступають територіальною базою розміщення народногосподарських об'єктів, системи розселення населення, а також основним засобом виробництва (в першу чергу сільського і лісового господарства). Всі землі України незалежно від їх цільового призначення, господарського використання і особливостей правового режиму відносяться до земельних ресурсів і складають єдиний земельний фонд держави.

Геополітичне положення України та її високий земельно-ресурсний потенціал обумовлюють провідну роль земельного фонду як одного з важливих ресурсів держави, що виступає первинним фактором виробництва і своєрідним фундаментом економічного розвитку. Земельний фонд України становить 60,4 млн. га і складається із земель різного функціонального призначення, якісного стану та правового статусу. Власне земельна площа (суша) становила на початок 1998 р. 57,9 млн. га; її сільськогосподарська освоєність досягла майже 70,0%, розораність - 57,1%; частка ріллі в загальній площі сільськогосподарських угідь перевищила 79%.

За цільовим призначенням земель та функціональним використанням земельний фонд України охоплює: сільськогосподарські угіддя (41, 9млн. га, або 69,4% земельного фонду); ліси та лісовкриті площі (10,4 млн. га, або 17,2%); забудовані землі під промисловими і

транспортними об'єктами, житлом, вулицями тощо (2,3 млн. га, або 3,8%); землі, що покриті поверхневими водами, - (2,4 млн. га, або 4%); інші землі (3,4 млн. га, або 5,6%).

Розподіл земельного фонду України за землекористувачами характеризується такими співвідношеннями:

- державні та колективні сільгосп підприємства, кооперативи, акціонерні товариства, фермерські господарства - 46,7 млн. га, або 77,3% земельного фонду;
- лісгосподарські підприємства - 7,2 млн. га, або 11,9%;
- підприємства промисловості, транспорту, зв'язку та ін. - 2,1 млн. га, або 3,5%;
- заклади науки, культури, освіти, охорони здоров'я та ін. - 0,2 млн. га, або 0,3%;
- установи природоохоронного та рекреаційного призначення - 0,3 млн. га, або 0,5%;
- водогосподарські підприємства - 0,5 млн. га, або 0,8%;
- житлово-експлуатаційні організації - 0,1 млн. га, або 0,2%;
- землі державної власності - 3,3 млн. га, або 5,5%.

Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів України є досить диференційованим у територіальному розрізі. Найвища залученість земель у господарський обіг склалася у Львівській, Донецькій, Тернопільській областях. В цілому земельні ресурси України характеризуються досить високим біопродуктивним потенціалом, а в його структурі висока питома вага ґрунтів чорноземного типу, що створює сприятливі умови для продуктивного землеробства.

Найвищу сільськогосподарську освоєність території мають землі:

- Запорізької (88,3%),
- Миколаївської (86,6%),
- Кіровоградської (85,7%),
- Дніпропетровської (82,8%),
- Одеської (83,2%),
- Херсонської (81,4%) областей.

На сучасному етапі економічного розвитку основними проблемами в сфері земельних ресурсів виступають: підвищення ефективності їх використання та охорони на основі зменшення розораності земель, припинення деградації ґрунтів та зростання їх родючості; досягнення збалансованого співвідношення угідь у зональних системах землекористування; формування продуктивної та високоефективної системи землекористування як надійної основи розв'язання продовольчої проблеми.

Напрями вирішення цих важливих народногосподарських проблем пов'язані з посиленням ролі держави в управлінні земельними ресурсами, проведенням ефективної земельної реформи та відповідної аграрної політики, залученням земельних ресурсів у активний економічний обіг.

У найближчій перспективі необхідно скоротити вилучення продуктивних земель для несільськогосподарських потреб, знизити рівень землемісткості певних галузей народного господарства до нормативних величин.

Водні ресурси

Це поверхневі і підземні води, придатні для використання в народному господарстві. Частина користувачів (промисловість, сільське і комунальне господарства) безповоротно забирають воду з рік, озер, водосховищ, водоносних горизонтів. Інші використовують не саму воду, а її енергію, водну поверхню або водоймище загалом (гідроенергетика, водний транспорт, рибництво). Водойми мають велике значення для відпочинку, туризму, спорту.

Водні ресурси виступають джерелом промислового і побутового водопостачання, а тому відіграють вирішальну роль у розвитку всього народного господарства та у життєдіяльності населення.

Рівень забезпеченості України водними ресурсами є недостатнім і визначається формуванням річкового стоку, наявністю підземних і морських вод. Потенційні ресурси річкового стоку оцінюються у 209,8 куб. км, з яких місцевий стік на території України становить в середньому 52,4 куб. км, приток - 157,4 куб. км.

Запаси підземних вод, не пов'язаних з поверхневим стоком, становлять 7 куб. км. Крім того, в господарстві України використовується до 1,0 куб. км морської води. В розрахунку на одного жителя України поверхневий місцевий стік становить близько 1045 куб. м. Найвищий рівень водозабезпечення жителів - у західних і північних областях України.

Територіальний розподіл водних ресурсів України є нерівномірним і не відповідає розміщенню водомістких господарських комплексів. Найменша кількість водних ресурсів формується у місцях зосередження потужних споживачів - Донбас, Криворіжжя, Автономна Республіка Крим, південні області України.

Основними споживачами води є промисловість (в першу чергу електроенергетика, металургія, хімічна промисловість), сільське господарство, комунальне господарство. Для пом'якшення територіальних відмінностей у забезпеченні поверхневими водами в Україні побудовано 1,1 тис. водосховищ (повний об'єм 55,0 куб. км), найкрупніші з яких знаходяться на Дніпрі. Створено близько 29 тис. ставків, 7 крупних каналів і 10 водоводів тощо.

Використання водних ресурсів поділяється на:

- водоспоживання, тобто відведення води від джерела з наступним застосуванням у технологічних процесах (промисловість, сільське господарство зі зрошенням, комунальне господарство та ін.);
- водокористування, здійснюване безпосередньо в межах водного джерела без прямих витрат цього ресурсу (гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, туризм).

В Україні у пересічний за водністю рік загальні запаси природної води складають 94 км³, з яких доступні для використання 56,2 км³. Основна частина водних ресурсів, що постійно відновлюються, припадає на річковий стік - 85,1 км³ (без Дунаю). 60% річкового стоку формується на території України (місцевий стік), 40% - за її межами (транзитний стік).

Головні ріки України:

- Дніпро (загальна довжина 2201 км, у межах України 981 км; середній річний стік 53,5 км³),
  - Дністер (загальна довжина 1362 км, у межах України 705 км; стік 8,7 км³),
  - Південний Буг (довжина 806 км; стік 3,4 км³),
  - Сіверський Донець (загальна довжина 1053 км, у межах України 672 км; стік 5 км³).
- Дунай протікає по території України на ділянці 174 км; середній річний стік 123 км³ - переважно транзитний.

Всього на території України понад 70 тис. річок, але тільки 117 з них мають довжину понад 100 км. Влітку річки стають маловодними, чимало з них міліють і навіть

пересихають. Для затримання талих снігових вод і регулювання стоку на більшості рік створено водосховища (загальна кількість - 1057; здатні вмістити 55 км³ води).

Для постачання води у маловодні райони збудовано канали: Північно-Кримський довжиною 400,4 км, Дніпро-Донбас - 550 км, Сіверський Донець-Донбас - 131,6 км та ін. На півдні України створено великі зрошувальні системи (Каховська, Інгулецька та ін.). У районах надлишкового зволоження або уповільненого стоку діють меліоративні системи (Верхньо-прип'ятська, Латорицька та ін.).

Озер у країні понад 20 тисяч, 43 з них мають площу, яка перевищує 10 км². Великі озера розташовані в плавнях Дунаю і на узбережжі Чорного моря (Ялпуг, Сасик та ін.). Найбільше озеро Полісся - Світязь. Синевир - найбільше озеро Карпат. Загальна площа боліт становить 12 тис. км². Розташовані вони переважно в Поліссі. Розрахункові запаси прісних підземних вод дорівнюють 27,4 км³, з яких 8,9 км³ не пов'язані з поверхневим стоком.

В цілому водні ресурси України можна охарактеризувати як недостатні. У маловодні роки дефіцит води відчувається навіть у басейнах великих рік.

Щонайбільше свіжої води (48% загального споживання) споживає промисловість, 40% води йде на потреби сільського господарства, 12% припадає на комунальне господарство міст та інших населених пунктів.

До заходів ощадливого і раціонального використання водних ресурсів належать: впровадження систем зворотного водопостачання та безстічного водокористування (із циклом повного очищення відпрацьованих вод); розробка і впровадження науково обґрунтованих норм зрошення (поливу); заміна водяного охолодження агрегатів повітряним; зменшення в структурі господарства України частки водоемних виробництв; проведення комплексу заходів щодо охорони поверхневих і підземних вод від забруднення тощо.

Річкова система - це головна ріка з усіма своїми притоками.

Дніпро утворює основну річкову систему України. Довжина Дніпра - 2201 км (у межах України 981 км), площа басейну 504 тис. км². Найбільші праві притоки - Прип'ять, Тетерів, Рось, Інгулець, ліві - Десна, Сула, Псел, Ворскла, Самара. Від гирла Прип'яті до греблі Каховської ГЕС Дніпро являє собою каскад водосховищ (Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське, Каховське). Середній річний стік - 53,5 км³.

Дністер із своїми притоками утворює річкову систему на південному заході України. Довжина Дністра - 1362 км (в Україні - 705 км). Площа басейну - 72,1 тис. км². Основні праві притоки - Стрий, Бистриця, Свіча, Реут, Лімниця, ліві - Золота Липа, Серет, Смотрич, Збруч. У верхів'ї Дністер - гірська ріка. На ріці споруджено ГЕС і водосховища (Дністровське, Дубоссарське). Річний стік - 10 км³.

Південний Буг бере початок на Подільській височині. Довжина ріки - 806 км, площа басейну - 63,7 тис. км². Основні ліві притоки - Синюха, Мертвовід, Інгул, праві - Згар, Кодима, Гнилий Яланець. На річці працює 13 невеликих ГЕС. Річний стік - 3,39 км³.

Дунай - одна з найбільших рік Європи. Довжина - 2960 км, у межах України - 174 км. Площа басейну - 817 тис. км². Середній річний стік - 123 км³. У межах України найбільші притоки - Тиса і Прут (ліві). У гирлі Дунай розділяється на кілька рукавів, один з яких (Кілійський) протікає по території України.

Ріки України мають мішане живлення. Взимку, коли вони замерзають, переважає підземне живлення; навесні, при таненні снігів - снігове; влітку і восени - дощове і підземне. Зміна рівнів води протягом року називається режимом ріки. Для річок України є характерною весняна повінь, що настає внаслідок танення снігу. Паводок - це підйом рівня води в річці через дощі.

Межень - це найнижчий рівень води в річці. На рівнинних ріках України межень звичайно буває літня і зимова. Взимку спостерігається льодостав. Влітку багато дрібних рік на півдні України часто пересихають.

Важливою складовою водних ресурсів є їх гідроенергоресурси - запаси енергії річкових потоків і водоймищ, що лежать вище від рівня моря. Загальні потенційні гідроенергоресурси становлять близько 60% всієї енергії поверхневого стоку.

Розрізняють потенціальні, технічно можливі (за даним рівнем розвитку науки і техніки) та економічно доцільні для використання гідроенергоресурси. Потенціальні гідроенергоресурси України становлять 44,7 млрд. кВт • год.; з них технічно можливі для використання - 21,5 млрд. кВт - год.; економічно доцільні для використання становлять 16 млрд. кВт - год.

Основні проблеми щодо раціонального формування, використання та збереження водних ресурсів України полягають у:

- забрудненні водних об'єктів шкідливими викидами та недостатньо очищеними промисловими і комунально-побутовими стічними водами;
- інтенсивному старінні основних фондів водозабезпечуючого і водоохоронного призначення, низькій продуктивності очисних споруд;
- недостатній самовідновлюваній та самоочисній здатності водних систем;
- незбалансованій за водним фактором системі господарювання, що характеризується високими обсягами залучення водних ресурсів у виробничу сферу та високою водомісткістю продукції.

Перспективи вирішення відзначених проблем полягають у формуванні ефективних правових, економічних та організаційних передумов раціонального водовикористання, запровадженні водозберігаючих форм господарювання, створенні замкнутих циклів водокористування з мінімальним забрудненням води, забезпеченні відновлюваних функцій водних джерел.

У найближчій перспективі необхідно посилити соціальну спрямованість водокористування, забезпечивши права людини на сприятливе водне середовище з урахуванням екологічної місткості водоресурсних джерел.

Лісові ресурси

Вони відіграють важливу роль у збереженні навколишнього середовища та господарській діяльності людей, слугують важливим сировинним фактором для розвитку галузей народного господарства.

Україна належить до країн з невисокою забезпеченістю лісом. Площа її лісового фонду становить 10, 8 млн. га, в тому числі вкрита лісом - 9,4 млн. га. Лісистість території становить всього 15,6%, причому її рівень територіально досить диференційований: від 43,2% в Івано-Франківській до 1,8% в Запорізькій. Наближеним до оптимального вважається показник на рівні 21-22%, який дає змогу досягти збалансованості між лісосировинними запасами, обсягами лісоспоживання і екологічними вимогами.

Загальні запаси деревини в Україні становлять 1,74 млрд. куб. м. Близько 51% лісів віднесено до захисних, водоохоронних та інших цінних в екологічному відношенні лісів, решту становлять експлуатаційні. За останні роки намітилася тенденція до скорочення обсягів лісокористування. Загальні обсяги заготівлі деревини зменшилися з 14,4 млн. куб. м у 1990 р. до 10,5 млн. куб. м у 1997 р., тобто майже на 30%.

Вікова структура лісів України характеризується такими співвідношеннями:

- молодняки займають 45,4% площі,
- середньовікові - 37,7%,
- достигаючі та стиглі - відповідно 10,1% та 6,8%, що в 1,5-2 рази нижче оптимальних величин.

За останнє десятиліття в Україні значна частина лісових насаджень загинула від промислових викидів та постраждала від аварії на ЧАЕС. Крім того, загальний стан лісів України не відповідає еколого-економічним вимогам, а функціонування лісового господарства здійснюється в складних економічних умовах.

Основними, найбільш актуальними проблемами щодо формування і раціонального використання лісових ресурсів України є: порушення збалансованості між лісосировинними запасами, обсягами лісоспоживання і екологічними вимогами; значне виснаження лісосировинної бази, погіршення природних комплексів, деградація рослинного покриву; обмеженість інвестицій для лісгосподарського виробництва; скорочення обсягів лісокористування та низький рівень задоволення потреб у деревині за рахунок місцевих ресурсів.

Вирішення названих проблем тісно пов'язано з розширенням відтворення лісових ресурсів, підвищенням ефективності їх охорони і використання.

Необхідно проводити активні заходи щодо захисту і відновлення лісових насаджень з тим, щоб поступово переходити на забезпечення потреб країни переважно за рахунок власних ресурсів із збереженням основних екологічних функцій і лісу. Поряд з цим принципово важливо підвищити експортні можливості лісового господарства України.

Рекреаційні ресурси

Забезпечують відновлення та розвиток І життєвих сил людини, витрачених у процесі трудової діяльності, тобто слугують для регенерації здоров'я і підтримки працездатності населення. До рекреаційних ресурсів відносять об'єкти і явища природного походження, які можуть бути використані для лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму. До їх складу входять бальнеологічні (мінеральні води, грязі), кліматичні, ландшафтні, пляжні та пізнавальні ресурси. Вони розміщені практично на всій території України, однак їх територіальне розміщення є дуже нерівномірним.

Найвища концентрація рекреаційних ресурсів склалася в південних областях України - на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, а також у Автономній Республіці Крим. Унікальні рекреаційні ресурси зосереджені в Карпатах. Значні запаси мінеральних вод розміщені у Львівській (Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любень, Немирів), Полтавській (Миргород), Вінницькій (Хмельник) областях. В Україні є великі запаси лікувальних грязей в Івано-Франківській, Одеській областях та в Автономній Республіці Крим.

Завдяки поєднанню певних природних факторів та ресурсів формуються потужні рекреаційні комплекси. Територіальна структура рекреаційного комплексу представлена рекреаційними пунктами (окремо розміщені санаторії, пансіонати тощо), рекреаційними районами (рекреаційні пункти і курорти з відповідною інфраструктурою), рекреаційними регіонами (група рекреаційних районів) та рекреаційними зонами (сукупність взаємопов'язаних регіонів).

В Україні діє 45 курортів загальнодержавного і міжнародного значення та 13 курортів місцевого значення, є понад 400 санаторіїв, які можуть прийняти на лікування більш як 600 тис. відпочиваючих [5, с. 395]. Разом з тим за останні роки спостерігається тенденція

зменшення мережі та місткості закладів організованого відпочинку, скоротилася мережа туристичних баз, що значно звузило можливості ефективного використання рекреаційних ресурсів.

Основні проблеми щодо ефективного використання рекреаційних ресурсів України полягають у: максимальному повному задоволенні потреб населення у повноцінному оздоровленні та лікуванні; охороні і відновленні рекреаційних ресурсів; зростанні якості послуг у цій сфері.

Перспективи розвитку рекреаційного комплексу України полягають у залученні додаткових інвестицій в оновлення інфраструктури, що працює на потреби рекреаційного комплексу; інтенсивному розвитку туризму та індустрії відпочинку і оздоровлення в цілому; збільшенні питомої ваги рекреаційної сфери у зростанні національного доходу країни.

Висновки. З вищенаведеного видно, що Україна досить багата на природні ресурси: зокрема на земельні та окремі види мінеральних ресурсів. Разом з цим відчувається гостра нестача паливних ресурсів, лісових ресурсів.

Важливим питанням стає ресурсозберігаючий момент.

Одним з вагомих компонентів ресурсозбереження є вторинний ресурсний потенціал. Навіть за кризових умов господарювання щорічно утворюється близько 600-700 млн. т відходів з номенклатурою більше ніж 50 найменувань, в структурі яких переважає видобувна, паливно-енергетична, металургійна, хімічна промисловість.

У перспективі передбачається формування ефективного механізму вторинного ресурсоспоживання і залучення у цю сферу іноземних інвестицій. Зокрема, значного розвитку набуде вторинна металургія. Особлива увага приділятиметься розширенню напрямів використання макулатури, полімерної вторинної сировини, деревини; створюватимуться потужності по переробці картонної, скляної, металевої та пластикової тари і упаковки.

Важливим пріоритетом є підвищення ефективності енергозбереження у зв'язку з тим, що Україна належить до енергодефіцитних країн і за рахунок власних джерел задовольняє свої потреби в паливно-енергетичних ресурсах менш ніж на 50%.

Відповідно до **Комплексної державної програми з енергозбереження** на період до 2020 року передбачається:

- запровадити заходи, спрямовані на скорочення енерговитрат у виробництві енергомісткої продукції й здійснення комплексного фінансово-економічного та енергетичного аудиту найбільш енергоємних виробництв і закриття на цій підставі збиткових підприємств;
- провести реконструкцію та технічне переозброєння ТЕЦ промислових підприємств;
- впровадити економічний механізм заінтересованості в економії паливно-енергетичних ресурсів, нових енергозберігаючих мало-витратних технологій;
- запровадити на енергоємних підприємствах автоматизовану систему обліку та управління витрат енергоносіїв;
- залучити до паливно-енергетичного балансу країни відновлювані та нетрадиційні джерела енергії.

Чим багатший і різноманітніший ПРП, тим більше для економіки країни шансів бути високо-розвинутою. Однак, якщо нераціонально використовувати природні ресурси, можна не мати бажаного економічного ефекту.

Тому вивчення особливостей розміщення природних ресурсів України – вкрай важливе та необхідне завдання. Особливо при врахуванні того, що Україна не так багата на нафту та газ, ліси її щороку різко скорочуються і повільно відновлюються тощо.

Природно-ресурсний потенціал - важливий фактор розміщення продуктивних сил, тому варто глибоко досліджувати питання розміщення природних ресурсів, раціонального використання. Тільки так можна сподіватися на високі прибутки і раціональне господарювання.

Тема 6. Правове регулювання курортних та лікувально-оздоровчих зон

1. Загальна характеристика лікувально-профілактичних, санаторно-лікувальних, інших рекреаційних послуг.

2. Поняття та правове регулювання курортів.

3. Поняття та правове регулювання лікувально-оздоровчих зон.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Правовий режим використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих зон і курортів, рекреаційних зон, виключної (морської) економічної зони та науково цінних природних комплексів.

В Україні державній охороні підлягає особливий тип територій, до якого відносять зони курортів, лікувально-оздоровчі та рекреаційні території, а також території виключної (морської) економічної зони та науково цінних природних комплексів

Курорт – це освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси (мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти, комплекси зі сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань), необхідні для їх експлуатації будівлі, споруди з об'єктами інфраструктури, яка використовується з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань), необхідні для їх експлуатації будівлі, споруди з об'єктами інфраструктури, яка використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань поліпшення здоров'я людей та для рекреації і підлягає особливій охороні. На такій території розташовані санаторно-курортні заклади, заклади відпочинку і культури, видовищні підприємства, підприємства - громадського харчування, торгівлі і побутового обслуговування, призначені для, обслуговування осіб, призначені для, обслуговування осіб, що прибувають на курорт для лікування і відпочинку.

Охорона курортів регулюється: Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року (ст. 62); Основами законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року; Законом України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" від 24 лютого 1994 року; Водним кодексом України від 6 червня 1995 року (Гл. 12); Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року (Гл. 8); Законом України "Про курорти" від 5 жовтня 2000 року тощо. Згідно з Законом України "Про курорти", курорти поділяються на види, а правовий режим їх охорони передбачає поділ території курорту на три основні зони (рис. 7.8).

Медичний профіль (спеціалізація) курортів визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я. Порядок здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методик їх використання затверджений наказом МОЗ України від 2 червня 2003 року № 243.

Порядок створення курортів визначається Законом України "Про курорти" від 5 жовтня 2000 року. Підстави для започаткування перебігу утворення курортів наведені на рис. 7.9.

Клопотання про оголошення природних територій курортними мають містити:

- обґрунтування необхідності оголошення природних територій курортними відповідно до методик, розроблених згідно з Порядком розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 року №452;
- характеристику природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних чинників, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;
- характеристику природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних чинників, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;
- характеристику інших цінностей природних територій, що пропонуються для оголошення;
- відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників і користувачів природних територій;
- відповідний картографічний матеріал.

Клопотання про оголошення природних територій курортами державного значення подаються до Державного агентства України з туризму і курортів, а місцевого значення – до його органів на місцях.

Клопотання про оголошення природних територій курортними у місячний термін розглядаються:

– щодо природних територій державного значення – Державним агенством України з туризму та курортів з урахуванням пропозицій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад;

– щодо природних територій місцевого значення – органами Держкурорту на місцях.

У разі схвалення клопотання Державним агенством України з туризму та курортів або його місцевий орган погоду це клопотання з власниками чи користувачами відповідних земельних ділянок.

Після погодження або розгляду у судовому порядку здійснюється розробка ресурсовпорядного проекту створення курорту. Державне агенство України з туризму та курортів або його місцевий орган замовляють спеціалізованим науково-дослідним інститутам розробку зазначеного проекту.

Проекти оголошення природних територій курортними підлягають державній екологічній та санітарно-епідеміологічній експертизам, які проводяться відповідно до законів України "Про екологічну експертизу" від 9 лютого 1995 року і "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" від 24 лютого 1994 року.

У разі позитивного висновку державної екологічної та санітарно-епідеміологічної експертиз щодо ресурсовпорядних проектів оголошення природних територій курортними, матеріали передаються:

– щодо курортів державного значення – Державним агенством України з туризму та курортів до Кабінету Міністрів України;

– щодо курортів місцевого значення – місцевими органами Державного агенства України з туризму та курортів до відповідної обласної державної адміністрації.

Після розгляду проекту Кабінет Міністрів України передає його до Верховної Ради України, а обласні державні адміністрації до відповідних обласних рад.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення приймає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України. Рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення приймають обласні ради за поданням обласних державних адміністрацій.

Втілення рішення – відведення земельних ділянок, здійснення землевпорядних заходів згідно з Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року і Законом України "Про землеустрій" від 22 травня 2003 року.

Розділом 6 Закону України "Про курорти" від 5 жовтня 2000 року визначається правовий режим округу санітарної охорони курортів.

Округ санітарної охорони – це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних перебігів, негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів.

Округи гірничо-санітарної охорони встановлюються для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо).

Єдиний округ санітарної охорони може встановлюватись для декількох курортів у разі використання ними пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів.

Порядок встановлення межі та режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів:

- межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Верховною Радою України одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення;
- межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів місцевого значення затверджуються відповідними обласними радами одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення.

Зони округу санітарної охорони поділяються на три типи (рис. 7.10).

Законодавством в галузі охорони природних територій курортів встановлений порядок ведення їх державного кадастру та державного кадастру природних лікувальних ресурсів.

Ведення цих кадастрів регулюється:

- розділом 7 Закону України "Про курорти" від 5 жовтня 2000 року;
- Порядком створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2001 року № 562;
- Порядком створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 872.

Державний кадастр природних територій курортів України є системою відомостей про правовий режим, належність, географічне положення, площу, запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики цих територій, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність.

Державний кадастр природних територій курортів ведеться Державним агенством України з туризму та курортів для планування ефективного використання їх територій, облаштування відповідної курортної інфраструктури, її розвитку, а також природоохоронних заходів.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі з точки зору лікування та профілактики захворювань людини характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на теренах України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів ведеться Міністерством охорони здоров'я України для планування раціонального використання природних лікувальних ресурсів, їх охорони, а також планування створення нових курортів.

Також законодавством в даній галузі встановлений правовий режим рекреаційних зон.

Рекреаційні зони – це території (акваторії), призначені для організації відпочинку населення, туризму та для проведення спортивних заходів. Це зони відпочинку населення.

Охорона рекреаційних зон регулюється наступними законодавчо-правовими документами:

- ст. 63 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року;
- Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року;
- Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року;
- Водним кодексом України від 6 червня 1995 року;
- Законом України "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня 1992 року;
- Законом України "Про туризм" у редакції від 18 листопада 2003 року;
- Законом України "Про фізичну культуру і спорт" від 24 грудня 1993 року;
- Законом України "Про музеї та музейну справу" від 29 червня 1995 року тощо.

Рекреаційні зони можуть бути створені і не на земельних ділянках рекреаційного призначення, а на землях водного фонду, лісогосподарського та іншого призначення. Вони належать до ключових територій екологічної мережі України. Рекреаційні зони можуть перебувати в приватній, державній і комунальній власності.

Правовий режим рекреаційних зон визначається місцевими радами в актах локального характеру (локальні ресурсовпорядні документи). Ст. 63 Закону "Про охорону навколишнього природного середовища" забороняє у межах рекреаційних зон господарську та іншу діяльність, що негативно впливає на довкілля; зміну природного ландшафту; проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за призначенням.

Оскільки території курортів, лікувальних та рекреаційних зон є сприятливими для здоров'я людини, вони також є неповторним естетичним компонентом нашої екосистеми, куди прагнуть поїхати люди за для задоволення своїх різних потреб, в тому числі й культурно-естетичних. На їх території нещодавно розпочався етап розвитку екологічного туризму. Тому в законодавстві в даній галузі передбачено правове регулювання екологічного туризму. Його здійснення регулюється Законом України "Про туризм" у редакції від 18 листопада 2003 року.

Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає

Екологічний туризм – це вид туризму, який полягає у здійсненні туристичної діяльності з використанням природних рекреаційних ресурсів як на територіях національної екологічної мережі України, так і за її межами і при якому здійснюється ознайомлення туристів з мальовничими природними ресурсами, екологічне навчання або їх участь у здійсненні природоохоронних заходів.

Органом управління у царині здійснення екологічного туризму є Державне агенство України з туризму та курортів. Розвитку екологічного туризму на теперішній час приділяється багато уваги, оскільки за його рахунок можна поширити загальний розвиток сфери туризму та задовольнити екологічні потреби не тільки своїх громадян але й іноземних туристів, що в свою чергу гарно буде сприяти поповненню державної казни, покращенню економічного стану туристичної галузі, надасть можливість залучати іноземні кошти для її розвитку. В усьому світі зараз спостерігається тенденція до розвитку екологічного туризму.

Юридична відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

В ст. 64 Закону України "Про природно-заповідний фонд України" міститься склад правопорушень, які є підставою для притягнення винних осіб до різних видів юридичної відповідальності: цивільної, адміністративної, кримінальної, застосування яких має свої особливості. Відповідно до ст. 65 вищезазначеного Закону розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться відповідно до цього Закону та спеціальних такс, які затверджуються Кабінетом Міністрів України. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду і порядок використання їх забезпечується із застосуванням засобів адміністративного впливу до винних осіб відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП) та Кримінального Кодексу України у разі умисного нанесення збитку територіям та об'єктів природно-заповідного фонду.

Поняття та особливості правового регулювання лікувально-оздоровчих та курортних зон

Певні особливості в правовому регулюванні мають природні території, які наділені особливими природними характеристиками і можуть забезпечити життєво необхідні потреби людини в оздоровленні, відпочинку, нормальному існуванні. Збереження і охорона таких територій (зон) можлива при наявності детального, досконалого правового регулювання. До таких зон належать курортні, рекреаційні, лікувально-оздоровчі. Ці види природних територій визначені рядом законодавчих актів.

Зокрема, стосовно курортних і лікувально-оздоровчих зон, вперше законодавством України вони були виділені і віднесені до природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Стаття 62 цього Закону встановлює: курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей.

У системі категорій земель Земельний кодекс України виділяє землі оздоровчого призначення – землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватись для профілактики захворювань і лікування людей (ст. 47).

У Водному кодексі України, зокрема в ст. 62, визначено поняття лікувальних водних об'єктів, тобто тих, що мають природні лікувальні властивості, а в ст. 64 кодексу говориться також про користування водами і виділення ділянок водних об'єктів для оздоровчих, рекреаційних і спортивних цілей.

Лісовий кодекс України в системі категорій лісів виділяє рекреаційно-оздоровчі ліси (ст. 39), а також визначає право використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних та освітньо-виховних цілей (ст. 67).

Спеціальне правове регулювання відносин, що розглядаються, міститься у Законі України «Про курорти». Стаття 1 цього Закону дає визначення понять «курорт» і «лікувально-оздоровча місцевість». Курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні. Лікувально-оздоровча місцевість – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Стаття 4 Закону України «Про курорти» розрізняє курорти державного і місцевого значення. До курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси (ті, що рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань). До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси (які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань).

Як бачимо, законодавство не відзначається чіткістю і однотипністю при оперуванні поняттями в даній сфері відносин. Доцільно було б чітко визначити і розмежувати поняття «курортних зон», «лікувально-оздоровчих зон», «курортів» тощо.

Зокрема, лікувально-оздоровчими зонами мали б визнаватись природні території, що мають явні лікувально-оздоровчі властивості і природні лікувальні ресурси. Вони повинні виявлятися, обліковуватись, братись під особливу охорону. Як відзначається в літературі, лікувально-оздоровча місцевість також має природні ресурси, але, на відміну від курортної, у неї не завжди є необхідна для організації лікування та оздоровлення людей інфраструктура і, відповідно, юридичний статус курорту. Саме лікувально-оздоровчі місцевості треба розглядати як резервні території, на яких в майбутньому можливе створення курортів.

Курортною зоною є освоєна лікувально-оздоровча територія (зона), на якій розміщені об'єкти інфраструктури, лікувально-курортні заклади, призначені для організації лікування, реабілітації, профілактики захворювань.

Юридичними ознаками курортних, лікувально-оздоровчих зон і курортів виступають:

- підтверджена у встановленому порядку наявність природних лікувальних ресурсів або лікувальних оздоровчих ресурсів, придатних для використання з метою поновлення та зміцнення здоров'я людей;

- наявність відповідних висновків щодо можливості використання таких територій для лікування, оздоровлення, відпочинку, в тому числі для організації господарської діяльності;
- прийняття відповідними органами рішення про оголошення цих територій та встановлення їх меж, розмірів, видів;
- визначення порядку господарювання, проживання і природокористування для забезпечення охорони зазначених зон, захисту їх від забруднення і передчасного виснаження.

Порядок оголошення, визначення лікувально-оздоровчих та курортних зон детально врегульований лише стосовно створення курортів і включає ряд етапів (статті 7-11 Закону України «Про курорти»):

- подання клопотання про оголошення природних територій курортними, що може здійснюватись органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, зацікавленими підприємствами, установами, організаціями, громадянами;
- розгляд цих клопотань, який здійснюється: щодо природних територій державного значення – спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань діяльності курортів з урахуванням пропозицій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад; щодо природних територій місцевого значення – відповідними місцевими органами виконавчої влади з питань діяльності курортів. Таким органом на сьогодні виступає Державний департамент з питань діяльності курортів, що діє в складі Міністерства охорони здоров'я України, Положення про нього затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р.;
- погодження схвалених клопотань з власниками чи користувачами земельних ділянок;
- розроблення проектів оголошення природних територій курортними з обов'язковим проведенням державної екологічної та санітарно-гігієнічної експертизи;
- прийняття рішення про оголошення природних територій курортними, які приймаються: щодо курортів державного значення – Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України; щодо курортів місцевого значення – Верховною Радою АРК, обласними, Київською та Севастопольською міськими ради за поданням відповідними органами виконавчої влади.

Стосовно визначення статусу інших лікувально-оздоровчих територій та ресурсів, то окремі положення з цього питання регулюються поресурсовими кодексами. Зокрема, відповідно до ст. 20 Земельного кодексу України віднесення земель до тієї чи іншої категорії (в тому числі – оздоровчого призначення) здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування; відповідно до ст. 62 Водного кодексу України перелік водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, із зазначенням запасів вод та їх лікувальних властивостей, а також інших сприятливих для лікування і профілактики умов, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань геології та використання надр і спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства.

Правовий режим відповідних зон має свої особливості, зумовлені природними особливостями самих територій і спрямований, в першу чергу, на збереження лікувальних, оздоровчих, рекреаційних характеристик, попередження їх забруднення і виснаження. Особливостями правового режиму лікувально-оздоровчих та курортних зон є:

- можливість встановлення більш суворих екологічних нормативів, що передбачено ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- цільове використання в залежності від їх властивостей – лікувальних, оздоровчих тощо;
- обмеження господарської та іншої діяльності, що може негативно вплинути на їх природні характеристики.

За загальним правилом згідно з ст. 62 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» в межах курортних і лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан території, що підлягає охороні.

Найбільш детально врегульована правова режим охорони лікувальних ресурсів курортів. У межах курорту встановлюється округ санітарної охорони, зовнішній контур якого збігається з межею курорту та в межах якого забороняється будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, завдають шкоди лісу тощо (статті 27, 28, 29 Закону України «Про курорти»). Цей округ поділяється на зони: перша зона – зона суворого режиму (її режим встановлений ст. 31 Закону); друга – зона обмежень (ст. 32 Закону); третя – зона спостережень (ст. 33 Закону).

За порушення режиму лікувально-оздоровчих та курортних зон традиційно може бути застосована кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність. Щоправда, законодавство не містить спеціальних норм, які б передбачали власне відповідальність за порушення режиму даних зон, що є значним недоліком, і відповідно, в залежності від виду порушення, відповідальність застосовується як за лісо-, водо-, надро- та інші порушення.

Тема 7. Особливості господарської діяльності із надання рекреаційних послуг

1. Поняття господарської діяльності на землях курортів, лікувально-оздоровчих зон.
2. Особливості господарської (підприємницької) діяльності із надання рекреаційних послуг.
3. Господарсько-правовий та еколого-правовий аспекти рекреаційної діяльності.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Особливості господарської діяльності із надання рекреаційних послуг» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Правове забезпечення діяльності у сфері рекреаційних послуг

В Україні для рекреаційної діяльності характерне зниження обсягів виробництва загальнодоступних рекреаційних послуг, регулярне підвищення їх вартості, втрата рекреаційної цінності об'єктів навколишнього середовища, використання природних рекреаційних ресурсів з іншою господарською метою. Це з урахуванням значного рекреаційного потенціалу нашої країни вказує на необхідність зміни концептуальних підходів до даного виду господарювання.

В даний час формування та розвиток ринку рекреаційних послуг здійснюється шляхом державного та регіонального регулювання. Перспективним напрямком, який з часом повинен

домінувати, є саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур. Основними елементами державного регулювання ринку рекреаційних послуг є:

- правове та адміністративне регулювання через законодавчі та нормативні акти, стандарти, ліцензії, галузеві норми та нормативи, орієнтовані на параметри світового ринку рекреаційних послуг;
- державне програмування та планування;
- фінансово-податкове, грошово-кредитне регулювання, регулювання цін і тарифів, інвестиційна політика, соціальна, екологічна, антимонопольна політика.

Елементи саморозвитку та саморегулювання (маркетинг, бізнес-планування, інвестиційна діяльність, оцінка ризиків, приватизація і роздержавлення, використання сучасних методів менеджменту) покликані реалізувати основні цілі рекреаційного підприємства – забезпечення прибуткової діяльності, самофінансування виробництва і реалізації високоякісних послуг.

Можливості саморозвитку та саморегулювання в умовах перехідної економіки досить обмежені і для ефективного розвитку ринку рекреаційних послуг, при тенденції до регіоналізації управління, основні функції регулювання ринку рекреаційних послуг зосереджуються на рівні регіональних державних органів управління та місцевого самоврядування при значному впливові загальнодержавного регулювання.

Завдання сучасних регіональних управлінських систем – забезпечення оптимальних умов ефективної діяльності окремих елементів та рекреаційного ринку в цілому. На них покладається розробка прогнозів рекреаційних потреб, балансів ресурсів, здійснення інформаційного, нормативно-законодавчого забезпечення та координація рекреаційної діяльності в області. Удосконалення системи управління повинно відбуватися відповідно до норм міжнародної практики і спрямовуватись на забезпечення аналізу, координації та регулювання розвитку рекреаційної сфери з врахуванням соціальних, економічних, інформативних, екологічних аспектів при ліквідації монополії державних структур. З метою впорядкування діяльності рекреаційних закладів та інтеграції регіону в світовий економічний простір необхідно здійснити стандартизацію та сертифікацію рекреаційних послуг.

Однією з важливих умов розвитку господарювання у сфері рекреації є правове забезпечення рекреаційної діяльності, яке відповідало б її значущості для розв'язання соціальних, екологічних, економічних проблем.

Правове підґрунтя здійснення рекреаційної діяльності становлять багато норм, що регулюють весь спектр відносин, характерних для неї, з-поміж яких суттєва роль належить нормам господарського і екологічного законодавства з урахуванням господарського характеру такої діяльності та залежності її від наявності і стану природного рекреаційного потенціалу. У той же час саме господарсько-правове і еколого-правове регулювання рекреаційної діяльності відзначається складністю, суперечливістю і незавершеністю, що стримує її розвиток.

В останні роки прийнято ряд нових нормативних актів, внесені зміни і доповнення до чинного законодавства, що свідчить про розуміння на всіх рівнях влади необхідності вирішення господарсько-правових і еколого-правових питань у сфері рекреації. Але за відсутності загальної концепції правового регулювання господарських і екологічних відносин в цій сфері практика розв'язання окремих питань у законодавстві не здатна суттєво змінити її стан.

Серед документів, які регламентують діяльність у сфері організації рекреаційних послуг, варто зазначити такі як постанови Верховної Ради України:

- «Про впорядкування управління природними, біосферними заповідниками та національними природними парками»,
- «Про впорядкування управління заповідниками та національними природними парками»,
- «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні»,
- «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки»,
- «Про підсумки парламентських слухань про стан та перспективи розвитку туризму в Україні»,
- «Про інформацію Кабінету міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» ,
- «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду»,
- «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля». В Україні мають виконуватися Укази Президента України:
- [«Про день туризму»](#),
- «Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2020 року»,
- «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму»,
- «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 листопада 2002 року «Про стан техногенної та природної безпеки в Україні»,
- «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України»,
- «Про невідкладні заходи щодо поліпшення охорони та використання земель в Автономній Республіці Крим» та ін.

Виконавчою владою України затверджено низку постанов, які стосуються питань регулювання сферою туризму. Серед них такі як:

- «Про внесення змін до переліку населених пунктів, віднесених до курортних»,
- «Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів»,
- «Про організацію системи оперативного контролю за зсувонебезпечними ділянками з використанням новітніх технологій»,
- «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів»,
- «Про затвердження Порядку надання органам із сертифікації повноважень на проведення робіт з підтвердження відповідності у законодавчо регульованій сфері»,
- «Про затвердження Державної програми розвитку туризму»,
- «Про схвалення Концепції розвитку морського берегу Криму на 2006-2016 р.»,
- «Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення»,
- «Про затвердження Положення про Державну службу туризму і курортів»,
- «Про закупівлю послуг з відновлювального лікування застрахованих осіб та членів їх сімей»,
- «Про внесення змін до п. 6 Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення»,
- «Про внесення зміни до Порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для створення рекреаційних зон, меморіальних і музейних комплексів, а також розвитку історико-культурних пам'яток і заповідників».

Для регулювання рекреаційної сфери використовують документи, прийняті певними виконавчими органами як на державному, так і на рівні місцевих органів самоврядування:

1. Накази Мінекобезпеки (Мінприроди) України (за часів його існування):

- «Про затвердження Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України»;
- «Про затвердження Положення про організацію наукових досліджень у заповідниках і національних природних парках України»;
- «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України»;
- «Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів»;
- «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів»;
- «Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів»;

2. Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України»;

3. Постанова Головного державного санітарного лікаря України «Про затвердження Державних санітарних правил та норм»;

4. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності»;

5. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Державної туристичної адміністрації України «Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності»;

6. Постанова Міністерства охорони здоров'я України України, Державної санепідемслужби «Про незадовільне виконання вимог Законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про відходи», «Про пестициди та агрохімікати»;

7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання»;

8. Наказ Державної туристичної адміністрації України та Державного комітету статистики України «Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності»;

9. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді «Про затвердження типового положення про дитячий оздоровчий заклад»;

10. Наказ Державної туристичної Адміністрації України «Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг»;

11. Накази Держбудівництва та архітектури:

- «Про вдосконалення роботи заповідників, що належать до сфери управління Держбуду»;

- «Про виконання розпорядження Президента України з перевірки додержання вимог законодавства, реалізації державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель»;

12. Наказ Держспоживстандарту України «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні»; наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Інструкції про порядок санаторно-курортного забезпечення особового складу Держспецтрансслужби»; наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Порядку оплати санаторно-курортного лікування та відпочинку в міністерстві внутрішніх справ»;

13. Наказ Управління державної охорони України «Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування та відпочинку в Україні працівників державної охорони України»;

14. Розпорядження Київської міської державної адміністрації «Про акредитаційну комісію по видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу у м. Києві». (Назви міністерств та інших структур використані на час прийняття нормативно-правових документів).

Також правове регулювання рекреаційної діяльності здійснюється на підставі Земельного Кодексу України, Господарського та Цивільного Кодексу України, Податкового Кодексу України, Законів України [«Про туризм»](#), [«Про курорти»](#), [«Про природно-заповідний фонд України»](#).

Рекреаційні заклади потребують загальної реконструкції для підвищення рівня сервісу, комфортності, розширення спектру рекреаційних та супутніх послуг. Розвиток індустрії колективного відпочинку, орієнтований на задоволення потреб рекреантів низького та середнього рівня забезпеченості, передбачає модернізацію санаторіїв, реконструкцію будинків відпочинку з цілорічним режимом роботи, розвиток мережі туристичних маршрутів (пішохідних, водних, кінних), розвиток мережі супутніх послуг для рекреантів.

Організація індивідуального відпочинку, що забезпечує задоволення потреб багатих рекреантів, повинна відповідати найвищим світовим стандартам. Це передбачає будівництво спеціальних котеджів, які можуть здаватися в оренду або продаватися, будинків відпочинку зі здачею в оренду юридичним особам; організацію служби забезпечення індивідуального відпочинку.

Приватизацію необхідно проводити і далі здійснюючи викуп об'єктів приватизації (заклади торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування та ін.) товариствами покупців, створеними працівниками цих об'єктів; продаж на аукціоні, перш за все, збиткових рекреаційних підприємств; продаж за комерційним конкурсом; викуп державних (відомчих) рекреаційних об'єктів, зданих в оренду та в оренду з викупом; продаж акцій відкритих акціонерних товариств.

Розвиток рекреаційного підприємництва одне з найважливіших завдань сьогодення. Підприємництво в рекреаційній галузі повинно здійснюватись на основі вільного вибору діяльності, встановлення цін у відповідності з законодавством, вільного розподілу прибутку, залучення на добровільній основі майна і коштів юридичних осіб і громадян. Необхідне впровадження нових форм рекреаційного підприємництва: будівництво приватних будинків відпочинку, пансіонатів, котеджів для здачі в оренду або продажі багатим клієнтам; створення приватних туристичних підприємств, спільних підприємств, вільних економічних зон рекреаційного профілю.

У процесі формування ринкових відносин в рекреаційній сфері вирішальну роль відіграє інвестиційна політика держави. При моделюванні перспективного механізму фінансового забезпечення галузі слід диференційовано підходити до форм фінансування субгалузей рекреації, враховуючи специфіку кожної з них.

Важливим напрямком є залучення іноземних інвесторів шляхом створення привабливих умов: пільгове оподаткування та митні умови, стабільне правове забезпечення, гарантія повернення кредитів і адекватного розвитку подій згідно прийнятих угод. Спільна підприємницька діяльність в туризмі може здійснюватися у формі отримання валютного кредиту для спорудження і експлуатації об'єктів, створення спільних міжнародних підприємств, створення вільних економічних зон рекреаційного профілю. Важливим питанням в цьому процесі є вибір іноземних партнерів.

Основним завданням розвитку рекреаційної інфраструктури є доведення її якісних і кількісних

характеристик до рівня світових стандартів. Це стосується якості доріг, транспортного обслуговування, систем сучасного зв'язку, побутової та торгівельно-харчової сфер, готельного господарства.

Підготовка персоналу передбачає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення рекреаційних закладів висококваліфікованими працівниками, для чого необхідно створити нові учбові заклади або відкрити відповідні спеціальності у системі державної та недержавної освіти, також передбачити формування наукових кадрів, які на високому рівні проводили б науково-дослідні роботи в рекреаційній сфері. В цьому плані важливим є налагодження міжнародного співробітництва для підвищення кваліфікації працівників.

Для забезпечення ефективного розвитку рекреації необхідно створити сучасну інформаційно-рекламну та маркетингову систему, що стимулюватиме формування ринку рекреаційних послуг регіонального рівня, інтеграцію його в ринок країни та світовий. Необхідно розширювати випуск сучасної рекламної продукції, якісного інформаційно-довідкового матеріалу (газет, журналів, довідників, путівників, карт, картосхем і т.і.), телевізійних та радіопередач, проводити науково-практичні конференції, семінари, виставки. Це сприятиме пошуку вітчизняних інвесторів, забезпечить інформованість зарубіжних інвесторів про регіональні інвестиційні проекти.

Актуальними лишаються економіко-правове забезпечення. Варто переглянути нормативні документи, що регулюють порядок розміщення, сервісного обслуговування, охорони навколишнього середовища та культурно-історичних пам'яток, підготовки персоналу та інших питань, які регламентують рекреаційно-туристичну діяльність. Вирішення даних проблем передбачає розробку та впровадження нормативних актів регіонального значення, організацію контролю за додержанням законодавчих і нормативно-правових актів, підготовку пропозицій щодо вдосконалення законодавства на державному рівні згідно з міжнародним досвідом господарювання, розрахунок потреби в рекреаційних, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсах, трансформацію управлінських систем. Ці заходи направлені на:

- переорієнтацію діяльності рекреаційних закладів в умовах ринку;
- запровадження прогресивних шляхів, форм і методів стимулювання розвитку рекреаційного підприємництва;
- підтримку малого і середнього бізнесу;
- удосконалення системи ціноутворення та податкової політики;
- створення сприятливого клімату для залучення інвестицій;
- використання передового вітчизняного та зарубіжного досвіду господарювання в рекреаційній сфері.

Фінансове регулювання в рекреаційній сфері передбачає створення механізму кредитування, розвиток мережі спеціалізованих фінансово-кредитних та інвестиційних структур, ефективну податкову політику та ціноутворення. В сучасних економічних умовах фінансування рекреаційної галузі необхідно здійснювати за рахунок:

- бюджетних коштів (державного та регіонального бюджетів);
- внутрішніх кредитних ресурсів;
- коштів іноземних інвесторів;
- власних коштів суб'єктів рекреаційного господарювання;
- інших джерел.

Кошти державного бюджету залучаються для фінансування найбільш перспективних програм розвитку рекреаційної інфраструктури. Кошти регіонального бюджету залучаються для

розробки обласної програми розвитку рекреаційної інфраструктури та рекреаційного господарства, освоєння найбільш перспективних рекреаційних територій, поліпшення екологічної ситуації на місцях. Кредити місцевих банків малодоступні, тому необхідно проводити цільову кредитну політику, спрямовану на підтримку підприємництва в рекреаційній галузі. Важливим і основним в перспективі чинником фінансового забезпечення розвитку рекреаційної сфери є самофінансування.

Для рекреаційної сфери характерне поєднання механізмів цінового регулювання з механізмами державного регулювання цін. На даному етапі розвитку економіки ціноутворення відбувається під дією негативних умов:

- зниження платоспроможного попиту, нестійкості пропозиції, в результаті чого ціни стають непрогнозованими;
- недосконалості конкуренції, внаслідок чого ціна може суттєво відрізнятись від вартості;
- можливості штучного завищування цін;
- створення локальних систем цін.

Тому ціна в таких умовах не може бути складовою системи саморегулювання. Податки повинні забезпечити надходження доходів у бюджет регіону і розвиток рекреаційних підприємств. Розвиток рекреаційної сфери в цілому визначається суспільно-економічною системою, частиною якої вона є. Тому зміни в цій системі вимагають нових підходів, стратегічних і тактичних, в організації, управлінні, фінансуванні рекреації по всій її ієрархічній схемі.

Застосування нормативно-правової бази з метою організації якісних рекреаційних послуг

Сьогодні ринку рекреаційних послуг характерні диспропорційний спад, обумовлений загальною кризою економіки країни, різким зменшенням платіжоспроможного попиту, дефіцитом державного бюджету, що привело до згортання соціальних програм, низькою якістю послуг, обмеженістю асортименту, високими цінами на туристичні та санаторні путівки; формування і функціонування в умовах нестабільності законодавства, суперечностей в ціноутворенні, трансформації систем управління, низького рівня розвитку товарного, фінансового ринків, ринку праці, капіталів та інформації; нерівномірність в територіальних рівнях обслуговування та зростаючими відмінностями в рівнях і структурі споживання послуг різними групами населення.

Ринок рекреаційних послуг економіки перехідного періоду є досить специфічним утворенням з незбалансованими попитом і пропозицією, нездоровою конкуренцією, неефективними механізмами ціноутворення, подальший розвиток якого передбачає модернізацію його функціональної структури шляхом узгодження тріади “ потреба – попит – пропозиція”; забезпечення якості та різноманітності рекреаційних послуг; перегляду підходів до планування, фінансування, ціноутворення в рекреаційній сфері; трансформування системи управління на всіх його рівнях.

Основними напрямками регулювання є рекреаційне природокористування (вивчення медико-географічного стану району відпочинку, ступеня відповідності природного комплексу екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам життєдіяльності відпочиваючих); завантаженість закладів розміщення, громадського харчування, туристичного транспорту та ін.; комплектування рекреаційних установ кваліфікованими працівникам; робота закладів, які забезпечують спеціальними і побутовими послугами рекреантів; дотримання вимог проживання на рекреаційних територіях.

Сьогодні необхідно на основі оцінки природно-рекреаційного потенціалу, рівня розвитку матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури, забезпеченості населення

рекреаційними установами, потреби в рекреаційних послугах з врахуванням майбутніх соціально-економічних умов, розробити комплекс заходів, які вирішили б наступні завдання:

- створення, розвитку, розширення, реконструкції, перепрофілювання, приватизації та роздержавлення рекреаційних закладів;
- впровадження нових форм рекреаційного обслуговування;
- розвитку рекреаційного підприємництва;
- створення спільних підприємств, вільних економічних зон рекреаційного профілю;
- розвитку інфраструктури рекреації;
- забезпечення рекреаційних установ кваліфікованим персоналом;
- розвитку інформаційно-рекламної та маркетингової діяльності.

Для визначення правової природи та існування рекреаційного комплексу в цілому (правовий аспект) необхідно проаналізувати певну систему норм законодавства України, які регулюють сферу рекреації. У зв'язку з чим, можна виділити основні моменти існування рекреаційного комплексу, як сукупності підприємств і галузей, які задовольняють сучасні рекреаційні потреби громадян.

Основні напрями ведення рекреаційної діяльності у межах територій:

- створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- забезпечення попиту рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, любительське та спортивне рибальство, полювання тощо;
- обґрунтування і встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території України;
- організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, екологічної просвіти серед відпочиваючих, туристів у межах територій - формування у рекреантів та місцевих жителів екологічної культури, бережливого та гуманного ставлення до національного природного надбання.

Рекреаційна діяльність у межах територій здійснюється установами природно-заповідного фонду, підприємствами, установами та організаціями, яким ці території та об'єкти підпорядковані, забезпеченням таких умов:

- створення і функціонування рекреаційної інфраструктури на визначених згідно із законодавством територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України;
- організація та інфраструктурне облаштування туристичних та екскурсійних маршрутів, еколого-освітніх стежок;
- координація діяльності установами природно-заповідного фонду суб'єктів рекреаційної діяльності незалежно від форми власності та підпорядкування з огляду на використання природних та історико-культурних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України;
- створення і ведення інформаційного банку даних щодо рекреаційних закладів, які розташовані в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України;
- частина у вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях, з'їздах, семінарах, присвячених питанням розвитку рекреації;
- вивчення, узагальнення та впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо організації рекреаційної діяльності на природно-заповідних територіях та об'єктах.

Рекреаційна діяльність у межах територій України згідно нормативних документів може

здійснюватися за такими основними видами:

1. Відпочинок:

- загальнооздоровчий відпочинок;
- культурно-пізнавальний відпочинок;
- короткостроковий відпочинок (від 5-10 годин до 1-2 днів);
- розбиття наметів і розкладання вогнищ у спеціально обладнаних та відведених для цього місцях).

2. Екскурсійна діяльність:

- екскурсії (прогулянки) маркованими екологічними стежками, а також на виставки, в музеї, засновниками яких є установи природно-заповідного фонду, інші суб'єкти рекреаційної діяльності.

3. Туристична діяльність:

- науково-пізнавальний пішохідний туризм;
- орнітологічний туризм (спостереження за птахами);
- етнографічний туризм (кантрі-туризм);
- ознайомлення з народними традиціями, фольклором, побутом, архітектурою та іншими ментальними цінностями місцевого населення;
- лижний, зокрема гірськолижний, туризм (лижні подорожі та прогулянки);
- велосипедний туризм прогулянки, подорожі на велосипедах);
- кінний туризм (прогулянки, подорожі на конях);
- водний туризм (спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах ([рафтинг](#)), подорожі на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах);
- [спелеотуризм](#) (відвідування печер);
- підводний туризм (підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (дайвінг));
- парапланеризм (прогулянки, подорожі на парапланах), дельтапланеризм (прогулянки, подорожі на дельтапланах), балунінг (прогулянки, подорожі на повітряних кулях).

4. Оздоровлення:

- використання рекреантами природних лікувальних ресурсів природно-заповідного фонду.

Рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування та проектів організації території національних природних парків (НПП) і регіональних ландшафтних парків (РЛП), охорони, відтворення та рекреаційного використання їхніх природних комплексів і об'єктів, проектів організації території біосферних заповідників та охорони їх природних комплексів, а також проектів утримання та реконструкції парків - пам'яток садово-паркового мистецтва, проектів організації території зоопарків, дендропарків тощо.

Рекреаційна діяльність у межах заказників і пам'яток природи може здійснюватися за умови забезпечення охорони та збереження їхніх природних комплексів відповідно до положень про заказники та охоронних зобов'язань власників або користувачів земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказниками або пам'ятками природи.

Організаційними формами здійснення у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України рекреаційної діяльності, пов'язаної з туризмом, є внутрішній і міжнародний

туризм.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду організовується спеціальними адміністраціями установ природно-заповідного фонду, а також підприємствами, установами, організаціями, яким підпорядковані ці території та об'єкти.

Для забезпечення організації рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду можуть створюватися підрозділи (відділи або сектори рекреації) спеціальних адміністрацій національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, парків - пам'яток садово-паркового мистецтва, зоопарків.

Положення про підрозділ (відділ або сектор рекреації) має містити вимоги з організації рекреаційної діяльності та затверджується керівником установи природно-заповідного фонду.

Підприємства, установи, організації, у підпорядкуванні яких перебувають території та об'єкти природно-заповідного фонду, здійснюють рекреаційну діяльність у межах цих територій та об'єктів за власними програмами та планами, погодженими з:

- центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища - щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення;
- територіальними органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища - щодо територій та об'єктів місцевого значення.

Суб'єкти рекреаційної діяльності зобов'язані:

- надавати рекреантам необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про рекреаційні послуги, програму обслуговування, можливі ризики під час подорожей, роз'яснення щодо їхніх прав та обов'язків;
- забезпечувати виконання вимог чинного законодавства щодо раціонального використання природно-рекреаційних ресурсів та їх збереження.

Для активізації участі України у міжнародному співробітництві з питань рекреаційної діяльності у межах природно-заповідних територій та об'єктів установи природно-заповідного фонду:

- проводять роботу, спрямовану на укладення багатосторонніх та двосторонніх міжнародних угод у сфері рекреаційної діяльності;
- сприяють широкій участі науковців та громадськості у виконанні міжнародних проектів, спрямованих на розв'язання проблем охорони довкілля та розвиток рекреаційної діяльності, стажуванню українських фахівців з рекреаційної діяльності за кордоном, розвитку міжнародного екологічного туризму;
- систематично аналізують міжнародний досвід щодо здійснення рекреаційної діяльності;
- беруть участь у підготовці відповідних міжнародних видань, в інформаційному забезпеченні міжнародної інформаційної (туристичної) системи.

В сучасних умовах одним з ефективних елементів регіонального регулювання є програмування. Програма розвитку рекреаційного комплексу передбачає виконання завдань, основні з яких:

- аналіз роботи існуючих реакційних установ;
- здійснення наукових досліджень природних рекреаційних ресурсів, їх опис, якісна, кількісна економічна оцінка;
- створення Кадастру рекреаційних ресурсів;

- здійснення теоретичного аналізу класифікації зон відпочинку рекреаційних об'єктів;
- вивчення попиту на певні види рекреаційних послуг;
- формування рекреаційних потреб у жителів регіону;
- розробка економічного механізму ефективного природокористування;
- перехід на територіально-диференціальні методи планування і управління;
- утвердження ринкових відносин при використанні природних ресурсів;
- розробка механізму освоєння нових технологій, придатних для рекреаційної діяльності;
- розробка механізму формування фінансового фонду охорони і відтворення рекреаційних ресурсів;
- вирішення проблеми правового забезпечення рекреаційної діяльності, природокористування, охорони рекреаційних ресурсів;
- створення нормативно-методичної бази реорганізації форм власності та забезпечення їх різноманітності в сфері рекреації;
- визначення шляхів, форм і методів стимулювання розвитку рекреаційного підприємства;
- обґрунтування і впровадження ефективних фінансово-економічних механізмів регулювання розвитку рекреаційної сфери та створення моделі інвестиційної політики;
- розробка концепції залучення іноземних інвестицій в розвиток рекреаційного бізнесу;
- забезпечення реалізації стратегічно вигідних та економічно ефективних проектів, які передбачали комплексний розвиток найбільш перспективних рекреаційних територій і об'єктів регіону.

Реалізація цих заходів в регіонах створить передумови для функціонування і розвитку багатоваріантної економіки послуг, удосконалення економічних відносин в рекреаційній сфері, задіяння в господарський оборот найцінніших рекреаційних ресурсів, поліпшення соціально-економічної ситуації в області, зниження рівня безробіття, міграції (особливо з поліських районів), якісно нового розвитку виробничої та соціальної інфраструктури області на рівні міжнародних стандартів, поживлення інвестиційної діяльності та переходу рекреаційної сфери до самофінансування, самоуправління, саморозвитку, неминуче викличе позитивні економічні зміни.

Тема 8. Правове регулювання земель рекреаційного призначення

3. Правове становище земель рекреаційного призначення по Земельному кодексу України.
4. Правове регулювання господарської діяльності на землях рекреаційних зон.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Проаналізуйте проект закону

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про землі рекреаційного призначення

Цей Закон визначає правові засади використання земель рекреаційного призначення, їх класифікацію, встановлює вимоги до рівня забезпечення потреб населення в організації відпочинку населення, туризму, спортивних та культурно-розважальних заходів.

Стаття 1. Землі рекреаційного призначення

1. Землями рекреаційного призначення визнаються землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.
2. За межами міст та інших населених пунктів землі рекреаційного призначення, зайняті лісопарками та іншими зеленими насадженнями, що виконують захисні та санітарно-гігієнічні функції і є місцем відпочинку населення, включаються до складу зеленої зони.

Стаття 2. Склад земель рекреаційного призначення

1. До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших стаціонарних об'єктів рекреаційного призначення.

Стаття 3. Класифікація земель рекреаційного призначення

1. Землі рекреаційного призначення поділяються на такі, що:

- 1) призначені для короткочасного відпочинку населення - земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів тощо;
- 2) призначені для розміщення стаціонарних об'єктів рекреаційного призначення - землі в межах та за межами населених пунктів, на яких розміщуються соціально-культурні, туристичні, туристично-оздоровчі, інші заклади та об'єкти рекреаційного призначення.

Залежно від місця розташування землі рекреаційного призначення поділяються на землі:

- 1) на яких розташовані зони відпочинку населення, об'єкти туризму для проведення спортивних та культурно-розважальних заходів у межах населених пунктів;
- 2) землі зелених зон і зелених насаджень;
- 3) на яких розташовані зони відпочинку населення, об'єкти туризму для проведення спортивних заходів за межами населених пунктів.

Стаття 4. Форми власності на землі рекреаційного призначення

Землі рекреаційного призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

Стаття 5. Надання земельних ділянок для розміщення об'єктів рекреаційного призначення
Земельні ділянки державної та комунальної власності надаються у власність і користування для розміщення об'єктів рекреаційного призначення за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Розміри земельних ділянок, необхідних для розміщення об'єктів рекреаційного призначення, визначаються виходячи із потреб на підставі затвердженої в установленому порядку проектно-технічної документації та генерального плану забудови населеного пункту або іншої містобудівної документації (у разі розташування такої земельної ділянки в межах населеного пункту), але не менше 0,1 гектара за межами населеного пункту та не менше 0,01 гектара в межах населеного пункту.

Стаття 6. Використання земель рекреаційного призначення

1. Землі рекреаційного призначення використовуються у загальному і спеціальному порядку.

2. Загальне використання земель рекреаційного призначення здійснюється громадянами безоплатно для задоволення потреб під час відпочинку, туризму, проведення спортивних та культурно-розважальних заходів.

До земель рекреаційного призначення загального використання належать землі, зайняті парками, скверами, бульварами, спортивними майданчиками, іншими об'єктами рекреаційного призначення.

Загальне використання земель рекреаційного призначення може здійснюватися без їх вилучення у власників або користувачів з дотриманням обмежень, установлених відповідно до закону.

3. У порядку спеціального використання землі рекреаційного призначення надаються для розміщення об'єктів рекреаційного призначення (будинків відпочинку, пансіонатів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, інших аналогічних об'єктів) з метою провадження господарської діяльності, пов'язаної з експлуатацією таких земель, інших природних ресурсів відповідно до їх цільового призначення.

Спеціальне використання земель рекреаційного призначення здійснюється за плату.

4. Використання земель рекреаційного призначення може здійснюватися на підставі земельного сервітуту або суперфіції (набуття права користування чужою земельною ділянкою для забудови).

5. Земельний сервітут встановлюється договором, законом, заповітом або рішенням суду. Договір про встановлення земельного сервітуту підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації прав на нерухоме майно.

6. Земельні сервітути можуть встановлюватися для:

будівництва, реконструкції, капітального ремонту, розміщення споруд стаціонарних об'єктів рекреаційного призначення (земельні ділянки, на яких розміщені будинки відпочинку, пансіонати, об'єкти фізичної культури і спорту, туристичні бази, кемпінги, яхт-клуби, стаціонарні і наметові туристично-оздоровчі табори, будинки рибалок і мисливців, дитячі туристичні станції, дитячі та спортивні табори, інші аналогічні об'єкти, а також дачні будинки);

проходу, проїзду за спеціально обладнаними маршрутами, що прокладені у найбільш цікавих місцях зони регульованої рекреації (земельні ділянки, на яких розміщені зелені зони і зелені насадження міст та інших населених пунктів, навчально-туристські та екологічні стежки, марковані траси, інші аналогічні об'єкти);

розміщення на земельній ділянці рекреаційного призначення інформаційних стендів щодо відповідного об'єкта рекреаційного призначення.

Власник, землекористувач земельної ділянки рекреаційного призначення, щодо якої встановлений земельний сервітут, має право вимагати від осіб, в інтересах яких встановлено земельний сервітут, плату за його встановлення.

7. Суперфіцій виникає на підставі договору, який укладається між власником земельної ділянки рекреаційного призначення, та особою, яка виявила бажання використовувати таку земельну ділянку відповідно до її цільового призначення.

Суперфіцій може виникати також на підставі заповіту.

8. Право користування чужою земельною ділянкою рекреаційного призначення для забудови може відчужуватися або передаватися у спадкування (за винятком відчуження права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності, крім випадків переходу права власності на будівлі та споруди), вноситися до статутного капіталу, передаватися у заставу.

9. Інші вимоги щодо порядку встановлення, дії, припинення дії земельних сервітутів або набуття, зміст, припинення права користування чужою земельною ділянкою рекреаційного призначення для забудови (суперфіцій) визначається Земельним кодексом України і Цивільним кодексом України.

10. Напрями, види та порядок провадження рекреаційної діяльності на землях інших категорій, зокрема у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, визначаються відповідним законом.

Стаття 7. Обмеження прав на використання земель рекреаційного призначення, їх правовий режим

1. У разі псування, забруднення, пошкодження, виснаження та інших факторів, які впливають на погіршення екологічного стану на землях рекреаційного призначення, що зумовлене непридатністю їх до використання за призначенням, у разі виникнення загрози життю та здоров'ю громадян, які ними користуються, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування можуть обмежити право на використання земель рекреаційного призначення в обсязі, передбаченому законом або договором, шляхом встановлення заборони на:

1) передачу в оренду (суборенду), а також зміну цільового призначення земельної ділянки, її ландшафту;

2) провадження окремих видів господарської та іншої діяльності, зокрема спорудження будь-яких будівель та інших об'єктів, не пов'язаних з експлуатаційним режимом таких земельних ділянок;

3) скидання дренажно-скидних та стічних вод;

4) облаштування стоянок автомобілів, пунктів їх обслуговування (ремонт, миття тощо);

5) влаштування вигребів (накопичувачів) стічних вод, полігонів рідких і твердих відходів, полів фільтрації та інших споруд;

6) влаштування звалищ, гноєсховищ, кладовищ, скотомогильників, а також накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, інших відходів, що призводять до забруднення водойм, ґрунту, ґрунтових вод, повітря;

7) здійснення промислової вирубки зелених насаджень, а також будь-яке інше використання земельних ділянок і водойм, що може призвести до погіршення їх природних факторів;

8) будівництво підприємств, установ і організацій, діяльність яких може негативно впливати на ландшафтно-кліматичні умови, стан повітря, ґрунту та вод земель рекреаційного призначення.

2. Законом може бути передбачено інші обмеження антропогенного впливу на землі рекреаційного призначення.

3. Обмеження підлягає державній реєстрації і діє протягом строку, встановленого законом або договором.

Стаття 8. Охоронні зони земель рекреаційного призначення

1. З метою забезпечення раціонального використання і охорони земель рекреаційного призначення на прилеглих територіях у разі необхідності створюються охоронні зони.

Розмір і режим охоронних зон визначається відповідно до цільового призначення земель, на яких створені такі зони, з урахуванням характеру господарської діяльності на прилеглих територіях та результатів оцінки її впливу на навколишнє природне середовище.

В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на землі рекреаційного призначення. Оцінка такого впливу визначається за результатами екологічної експертизи, що проводиться в порядку, встановленому Законом України "Про екологічну експертизу".

Охоронні зони земель рекреаційного призначення повинні враховуватися під час розроблення документації із землеустрою, містобудівної документації.

Стаття 9. Плата за користування земельними ділянками рекреаційного призначення

1. Плата за користування земельними ділянками рекреаційного призначення встановлюється відповідно до Податкового кодексу України.

Стаття 10. Охорона земель рекреаційного призначення

1. Охорона земель рекреаційного призначення покладається на підприємства, установи, організації та громадян, у власності або користуванні яких перебувають такі землі.

2. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють охороні та збереженню земель рекреаційного призначення.

Охорона земель рекреаційного призначення здійснюється шляхом включення таких земель до складу екологічної мережі, обмеження антропогенного впливу на такі землі, їх захисту від необґрунтованого вилучення для інших потреб.

Стаття 11. Відповідальність за порушення режиму земель рекреаційного призначення

1. Особи, винні в порушенні режиму земель рекреаційного призначення, несуть відповідальність згідно із законом.

2. Притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні режиму земель рекреаційного призначення, не звільняє їх від відшкодування заподіяної шкоди.

3. Шкода, заподіяна внаслідок порушення режиму земель рекреаційного призначення, підлягає відшкодуванню в повному обсязі.

Стаття 12. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Загальний правовий режим земель рекреаційного призначення

Правовий режим земель рекреаційного призначення являє собою порядок поведінки суб'єктів правовідносин з приводу їх використання. Він встановлюється крім земельного законодавства законодавством про рекреаційну діяльність, яке стало активно розвиватися у роки незалежності України.

Останнє включає законодавство про рекреаційні зони, туризм, фізичну культуру і спорт, музеї і музейну справу, вільні економічні зони рекреаційного типу, положення лісового і водного законодавства, які стосуються здійснення рекреаційної діяльності.

Проблемним видається питання про співвідношення земель рекреаційного призначення і рекреаційних зон. Аналіз законодавства України свідчить про те, що поняття рекреаційної зони ширше поняття земель рекреаційного призначення: рекреаційні зони можуть утворюватися не тільки на землях рекреаційного призначення, а й на землях природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, землях водного і лісового фонду. Однак їх переведення у категорію земель рекреаційного призначення обов'язково означає створення на конкретній земельній ділянці рекреаційної зони. Такий висновок впливає зі змісту ст. 63 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", відповідно до якої рекреаційними зонами є ділянки суші та водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму, а правовий режим цих зон визначається органами місцевого самоврядування. Оскільки землі рекреаційного призначення згідно з визначенням ст. 50 ЗК відповідають зазначеним вимогам, треба визнати, що на всі землі рекреаційного призначення поширюється правовий режим рекреаційних зон, встановлений екологічним законодавством.

Законодавство про рекреаційну діяльність дає підстави для виділення загального і спеціальних правових режимів земель рекреаційного призначення. Загальний правовий режим рекреаційного призначення — це правовий режим, загальний для всіх земель зазначеної категорії, незалежно від того, які рекреаційні ресурси на них розташовані. Спеціальні правові режими — це правові режими окремих видів земель рекреаційного призначення, які відзначаються специфікою правового регулювання.

Загальний правовий режим земель рекреаційного призначення не обов'язково передбачає їх безперервне використання для рекреаційних цілей. Проте повинна бути забезпечена можливість такого використання. Вона досягається або завдяки наявності на зазначених землях природних об'єктів і комплексів, що роблять їх придатними для організації відпочинку населення, або шляхом створення відповідних штучних об'єктів. Лише землі, придатні для організації відпочинку населення, можуть бути віднесені до категорії земель

рекреаційного призначення. На радіоактивне забруднених землях законодавство України забороняє створювати рекреаційні зони. Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України від 7 лютого 2002 р., передбачає переважне використання земель, на яких розташовані цінні рекреаційні ресурси, для рекреаційних цілей, а також збільшення загальної площі земель рекреаційного призначення.

Відповідно до ст. 162 ЗК землі рекреаційного призначення підлягають особливій охороні. Оскільки вони є складовою частиною національної екологічної мережі України, на них поширюється правовий режим, передбачений для її територій. Особливий правовий режим планується встановити для земель рекреаційного призначення прибережних зон Чорного й Азовського морів. Так, згідно з Загальнодержавною програмою охорони і відтворення довкілля Азовського і Чорного морів у цих зонах передбачається розширення територій земель рекреаційного призначення, створення кадастру природних рекреаційних ресурсів морського узбережжя, визначення нормативів рекреаційного навантаження на зони, а також розвиток екологічного (зеленого) туризму.

Землі рекреаційного призначення можуть використовуватися як для довгострокового, так і для короткострокового відпочинку населення. Короткостроковий відпочинок організовується, як правило, на землях, що не мають спеціально створених умов для довгострокового відпочинку. Це легкодоступні окультурені природні рекреаційні ресурси: зелені зони, парки і лісопарки, мальовничі ландшафти тощо. На землях, призначених для довгострокового відпочинку, як правило, розміщуються різні соціально-культурні, туристичні, спортивно-оздоровчі й інші рекреаційні установи, у яких забезпечені умови для тривалого проживання відпочивальників. За характером використання землі рекреаційного призначення можуть бути моноваріантними (лише для одного виду рекреаційної діяльності), поліваріантними (можуть по черзі використовуватися для кількох видів рекреаційної діяльності) і комплексними (можуть одночасно використовуватися для кількох видів рекреаційної діяльності)

Загальний правовий режим, характерний для усіх видів земель рекреаційного призначення, передбачає встановлення заборони щодо здійснення діяльності, яка перешкоджає або може перешкодити використанню цих земель за їх цільовим призначенням чи негативно впливає на природний стан зазначених земель. Ця вимога конкретизується у спеціальних законодавчих актах. Так, відповідно до ст. 13 Закону України від 2 березня 1995 р. "Про пестициди і агрохімікати" у разі доведення необхідності цього і за наявності позитивних висновків державних санітарно-епідеміологічної та екологічної експертиз на землях рекреаційного призначення можливе застосування обмеженого асортименту пестицидів і агрохімікатів з дозволу Мінекоресурсів України. А згідно зі ст. 33 Закону України від 5 березня 1998 р. "Про відходи" на цих землях забороняється несанкціоноване розміщення відходів і встановлено більш суворі правила поводження з наявними на них відходами. Відповідно до ч. 2 ст. 45 Закону України від 12 липня 2001 р. "Про нафту і газ" проекти здійснення геологорозвідувальних робіт на землях рекреаційного призначення підлягають обов'язковій екологічній експертизі.

Особливістю правового режиму земель рекреаційного призначення є те, що він у багатьох випадках визначається локальними землепорядними і проектними актами, а тому має певну специфіку при встановленні для кожної конкретної земельної ділянки. Цей режим багато в чому визначається ініціаторами створення рекреаційних зон чи об'єктів рекреації у проектах організації останніх. За необхідності власники земель рекреаційного призначення можуть доручати землепорядним організаціям розроблення проектів внутрішньогосподарського устрою земельних ділянок. Згідно з ч. 1 ст. 186 ЗК такі проекти підлягають затвердженню власниками земель рекреаційного призначення і державній землепорядній експертизі. Проекти внутрішньогосподарського устрою земельних ділянок рекреаційного призначення можуть передбачати їх функціональне зонування з виділенням зон особливої охорони, пізнавальних зон, зон короткострокового відпочинку,

обслуговування відвідувачів, господарського призначення та інших зон, передбачених проектами землеустрою.

Використання земель рекреаційного призначення відповідно до ст. 38 Закону "Про охорону навколишнього природного середовища" буває загальним і спеціальним. Загальне використання цих земель, як правило, здійснюється відпочиваючими, котрі користуються ними безоплатно на умовах, встановлених законодавством, і власниками чи користувачами зазначених земель. Причому та обставина, що вони можуть оплачувати рекреаційні послуги, не робить їх суб'єктами плати за землю. Спеціальне використання земель рекреаційного призначення здійснюється на правах власності, оренди землі, постійного землекористування, повного господарського відання, оперативного управління земельною ділянкою та на інших правових підставах. Суб'єкти права спеціального використання зазначених земель користуються правами на них, а також зобов'язані вносити плату за це згідно з законодавством України.

Відповідно до ч. 1 ст. 52 ЗК землі рекреаційного призначення можуть знаходитись у державній, комунальній та приватній власності. Це істотна новела законодавства, якщо врахувати, що ст. 4 ЗК 1992 р. забороняла передачу цих земель у приватну власність. Оскільки приватні власники можуть створювати будинки відпочинку, туристичні комплекси, ігрові центри, розважальні й інші рекреаційні об'єкти, законодавче закріплення їх права на приватну власність на землі рекреаційного призначення є цілком виправданим. Проте треба мати на увазі, що згідно з п. "а" ч. 3 ст. 83 ЗК загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари тощо) не можуть передаватися з комунальної у приватну власність, що означає заборону приватизації цих земель. Однак вони можуть знаходитись у приватній власності у тому разі, коли відповідні рекреаційні об'єкти створюються на землях приватної власності без їх вилучення (викупу). Суб'єкти права власності повинні володіти, користуватися і розпоряджатися землями рекреаційного призначення з додержанням встановленого законодавством і землевпорядною документацією їх правового режиму.

Управління землями рекреаційного призначення відзначається певною специфікою, що обумовлено насамперед існуванням спеціальних органів, наділених відповідною компетенцією. Наприклад, управління землями зелених зон і зелених насаджень населених пунктів певною мірою здійснює Держкомлісгосп України. Щодо земель, використовуваних для туризму, певну компетенцію має Державна туристична адміністрація України¹. Управління землями, призначеними для організації спортивної діяльності, можуть здійснювати Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту, а також Комітет з фізичного виховання і спорту Міністерства України у межах своєї компетенції. Управління землями рекреаційного призначення здійснюють також адміністрації музеїв і вільних економічних зон.

Специфіка притаманна законодавчому регулюванню окремих заходів управління землями рекреаційного призначення. Наприклад, законодавство України передбачає встановлення нормативів рекреаційного навантаження на території земель рекреаційного призначення з метою забезпечення раціонального використання останніх і недопущення погіршення якості їх природних рекреаційних ресурсів. Однак методики визначення цього навантаження ще треба виробити. Поки що порядок визначення зазначених нормативів найбільш чітко передбачений лише у лісовому законодавстві. Так, відповідно до п. 47 Санітарних правил в лісах України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555, у лісах, розташованих на землях рекреаційного призначення, постійні лісокористувачі мають самостійно регулювати рекреаційне навантаження на них шляхом організації відповідних територій. За таких умов нормативи цього навантаження можуть бути визначені у проектах внутрішньогосподарського устрою земельних ділянок. Та й нормування розмірів зелених зон навколо населених пунктів здійснюється з

урахуванням нормативів рекреаційного навантаження на їх території у порядку, встановлюваному лісовим законодавством.

Певну специфіку має правове регулювання справляння плати за землі рекреаційного призначення. Так, ставка земельного податку за тимчасове користування землями рекреаційного призначення згідно зі ст. 9 Закону "Про плату за землю" встановлюється у розмірі 50% від грошової оцінки площі ріллі по області. Водночас відповідно до ст. 12 зазначеного Закону від сплати цього податку звільняються вітчизняні заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури та спорту, спортивні споруди, використовувані за цільовим призначенням, а також суб'єкти рекреаційного землекористування окремих вільних економічних зон ("Трускавець", "Яворів", "Азов" та ін).

Плата за земельні ділянки дачно-будівельних кооперативів згідно зі ст. 7 цього Закону стягується у розмірі 3% від суми земельного податку, обчисленого для земель населених пунктів у порядку, передбаченому цією статтею. А плата за ділянки рекреаційного призначення, розташовані у межах населених пунктів і зайняті будівлями та спорудами, не пов'язаними з рекреаційною діяльністю, справляється у п'ятикратному розмірі звичайної ставки земельного податку, встановленого для населених пунктів. Інші суб'єкти прав на землі рекреаційного призначення сплачують земельний податок за ставкою, розміри якої визначено у ст. 9 зазначеного Закону.

Оскільки ЗК 1992 р. не передбачав можливості існування приватної власності на землі рекреаційного призначення, ст. 9 Закону "Про плату за землю" встановлює ставку земельного податку лише для тимчасового рекреаційного землекористування. Ставка податку для власників зазначених земель законодавством не визначена. Тому можна зробити висновок, що вони звільнені від сплати земельного податку до внесення змін до Закону "Про плату за землю".

В особливому порядку здійснюється грошова оцінка земель рекреаційного призначення. Має свою специфіку й визначення розміру шкоди, заподіяної забрудненням і засміченням земель рекреаційного призначення.

Тема 9. Деякі аспекти природоохоронного права в рекреаційних зонах

1. Правовий режим рекреаційних ресурсів.
2. Поняття, види і юридична природа рекреаційних ресурсів.
3. Право користування природними ресурсами для рекреаційних цілей.
4. Відповідальність за порушення при здійсненні рекреаційної діяльності.

Методичні рекомендації

Для підготовки до теми: «Загальна характеристика рекреаційного права як інституту екологічного та господарського права» здобувач вищої освіти повинен ознайомитись з рекреаційним законодавством як галуззю (підгалуззю, інститутом) екологічного та господарського права, його правовим забезпеченням та організаційно-правових заходів організації рекреаційних якісних послуг.

РОЗКРИВАЄМО найбільш складне питання яке виникає у здобувача вищої освіти.

Мета – нормативно-правове обґрунтування правового забезпечення функцій екологічного контролю в рекреаційній сфері та встановлення управлінської ієрархії екологічного регулювання рекреації в Україні для діагностування стану і перспектив розвитку рекреаційних територій агросфери. Завдання – здійснити теоретичний аналіз понятійно-категоріального апарату рекреаційної сфери; проаналізувати нормативно-правове забезпечення рекреаційної діяльності та охарактеризувати форми екоконтролю, розробити схему управлінської ієрархії екологічного контролю за рекреацією в Україні. Об'єкт – нормативно-правове регулювання екологічного контролю рекреаційної сфери в Україні. Предмет – рекреаційна сфера, рекреаційні ресурси, рекреаційні території, сільський зелений туризм, агротуризм, інституційна ієрархія рекреації в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Географічний словник подає у двоаспектному значенні поняття «рекреація»: просте відновлення, відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі трудової, навчальної та побутової діяльності; у вузькому розумінні – різноманітні види людської діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил й задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб (включають розвиток фізичних і духовних сил людини, навичок спілкування, підвищення соціально-трудового та культурного потенціалу суспільства, а також формування нових рис та якостей особистості, у т.ч. культури міжособистісних і міжнаціональних контактів, навичок сприйняття природних і культурних цінностей). Розрізняють три форми використання часу в рекреації – туризм, лікування та відпочинок. «Рекреаційні ресурси» — об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. Їх поділяють на природні та соціально-економічні. До перших відносять природні умови, об'єкти, явища, які є сприятливими для рекреації – відновлення духовних і фізичних сил, витрачених під час праці, навчання, творчості (територія України знаходиться в зоні кліматичного комфорту). Соціально-економічні рекреаційні ресурси – це культурні об'єкти, пам'ятки архітектури, історії, археологічні стоянки, етнографічні музеї, місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних учених, письменників, акторів, політичних діячів, викладачів, робітників, селян. Територіальна рекреаційна система (далі – ТРС), за визначенням Н. Фоменко — це система взаємопов'язаних, природних, природно-соціальних, і соціальних компонентів, функціонування яких спрямоване на забезпечення рекреаційного попиту населення. Будь-яка рекреаційна територія є частиною земельного фонду у межах державних кордонів країни, або регіону.

Головною суспільною функцією ТРС є максимальне задоволення потреб населення у відпочинку, оздоровленні, лікуванні та підвищенні фізичного та духовного потенціалу. Центральним об'єктом функціонуючої ТРС є людина, рекреант. В. Величко, до поняття «рекреаційної території» відносить території, що використовуються для оздоровлення людей, масового відпочинку, туризму і екскурсій. Сільський зелений туризм передбачає проведення вільного часу в сільському середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт, а зеленим він вважається, оскільки туристичні заняття відбуваються у вигляді пішохідних і кінних прогулянок, спортивних та оздоровчих подорожей (включаючи полювання і рибальство) у сільській місцевості серед живої природи. Сільський зелений туризм часто ототожнюють із агротуризмом. На думку М. Рутинського і Ю. Зінька, знак рівності між цими поняттями ставити не можна, бо поняття «сільський зелений туризм» за змістом значно ширше порівняно з поняттям «агротуризм».

Агротуризм – форма сільського туризму, оскільки він має тісний зв'язок із сільським фермерським господарством, де відпочинок пов'язаний з активним залученням його учасників до традиційних форм господарювання на селі (збір винограду, сіна, догляд за худобою, тощо). У науково-популярній літературі часто використовують поняття «екологічний туризм». За прогнозами експертів Всесвітньої туристичної організації (далі – WTO), у XXI ст. темпи розвитку екотуризму зростають, а доходи від нього сприяють економіці багатьох країн, зокрема

тих, що розвиваються. Суть екологічного туризму зводиться до організації туризму на малозмінених людиною ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу (території національних та ландшафтних парків), де здійснюються, без шкоди навколишньому середовищу, тури на природу. Оскільки екотуризм і сільський зелений туризм спрямовані на збереження екосистем, то між екотуризмом і сільським туризмом існують паралелі. Останнім часом з'явилося нове поняття – екоагротуризм, що поєднує використання агроосель, як головного об'єкта розміщення туристів, котрі беруть участь у сільському зеленому туризмі, з використанням екотуристичних програм. На думку С. Кузика, М. Рутинського, П. Кузика, сільський зелений туризм відрізняється від екотуризму основною метою – відповідним використанням вільного часу: сільський туризм – це вид проведення вільного часу як стаціонарного відпочинку у сільській місцевості з невеликими радіальними маршрутами, а екотуризм – проведення вільного часу на маршруті, під час якого люди знайомляться з природними чи історико-культурними пам'ятками території. Найдинамічніший сектор світового туристичного господарства – сільський зелений туризм, що сприяє обсягу наданню агротуристичних послуг у постіндустріальних країнах у 2-4 рази, що перевищує обсяги зростання готельної бази та курортного сервісу в цих країнах. Послугами сільського туризму переважно користується молодь до 35 років, яка мешкає у великих містах, їхня частка становить понад 2/3 від сумарної кількості агротуристів. У світі найбільшого розвитку сільський туризм досяг у Північноамериканських країнах та Європі.

Так, Європейський Союз розглядає сільський зелений туризм як визначальний чинник розвитку сільських територій і спосіб «прив'язки» трудових ресурсів до проживання і праці у сільській місцевості. За оцінкою Європейської Федерації фермерського та сільського туризму європейський ринок налічує близько 2 млн. ліжок-місць. В Україні він становить 150 тис. потенційних учасників зеленого туризму (на думку спілки сприяння сільському туризму, цей показник – достатньо успішний). Соціально-економічне значення розвитку сільського зеленого туризму для держави полягає у тому, що він: стимулює розвиток селянських господарств, які займаються зеленим туризмом; сприяє розвитку місцевої інфраструктури, збуту надлишків сільськогосподарської продукції, збільшуючи додаткові прибутки селян і відрахування у місцеві бюджети; активізує місцевий ринок праці, підвищує зайнятість, затримує молодь на селі, понижуючи потребу в закордонному заробітчанстві; сприяє охороні туристичних ресурсів, насамперед збереженню етнокультурної самобутності українців; створює можливості для змістовного відпочинку незаможних людей; сприяє підвищенню культурного рівня мешканців села та підвищенню екологічної свідомості. Оскільки ефективність функціонування рекреації залежить в першу чергу від досконалості нормативно-правового регулювання рекреаційної сфери, то варто дослідити систему управління екологічним контролем за станом рекреаційних територій в цілому, і в агросфері зокрема. Рекреаційні території агросфери належать до територій, що підлягають в Україні особливій державній охороні. Поняття «рекреаційні зони» визначено в ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – ЗУ про охорону нпс) – це ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Режим використання цих територій визначається місцевими радами відповідно до законодавства. На території рекреаційних зон забороняються: господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням; зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням. Землі рекреаційного призначення як самостійну категорію земель визначено у гл. 9 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ), до них належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів (ст. 50 ЗКУ). До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон, зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, також землі, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних та наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій,

дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, в тому числі земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації (ст. 51 ЗКУ). На рекреаційних землях забороняється діяльність, що перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, а також негативно впливає або може вплинути на їх природний стан (ст.52 ЗКУ). Поняття рекреаційних зон ширше за поняття земель рекреаційного призначення, оскільки це можуть бути землі будь-якої категорії. Рекреаційні зони можуть входити до складу земель лісгосподарського призначення, водного та природнозаповідного фонду. У ст. 39 Лісового кодексу України виділяються рекреаційно-оздоровчі ліси, які виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції. Тобто ці зони є комплексними об'єктами екологічного права, оскільки поєднують різні природні ресурси, водні, лісові, земельні, кліматичні та інші, тому їх правовий режим визначають різні нормативно-правові акти. Рекреаційні, лікувально-оздоровчі, курортні, водо- та поелезахисні території й об'єкти природно-заповідного фонду утворюють єдину територіальну систему і підлягають особливій охороні (ст. 60 ЗУ про охорону нпс). Особлива державна охорона даних територій передбачає їх обмежене господарське використання, обов'язкове дотримання вимог щодо їх захисту від виснаження і забруднення. У разі необхідності для рекреаційних, лікувально-оздоровчих, курортних та інших окремих районів можуть встановлюватись більш суворі норми ГДК забруднюючих речовин (ч. 5 ст. 33. ЗУ про охорону нпс). Для забезпечення виконання норм законодавства необхідно здійснювати екологічний контроль за використанням та охороною рекреаційних зон. Організаційно-правова форма екологічного контролю рекреаційних зон характеризується досить великою кількістю контролюючих органів, що обумовлено типами природокористування, в яких він здійснюється. Його здійснюють органи загальної та спеціальної компетенції на загальнодержавному та місцевому рівнях (органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями). На регіональному та місцевому рівнях контроль в галузі використання і охорони рекреаційних зон здійснюють місцеві ради або їх виконавчі органи (за умови делегації частини повноважень). Згідно п. 5 ч. 2 ст. 44 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» обласні ради делегують обласним державним адміністраціям визначення режиму використання територій рекреаційних зон відповідно до чинного законодавства.

Згідно Положення Міністерства екології та природних ресурсів України «Мінприроди є головним структурним підрозділом системи центральних органів виконавчої влади у сфері здійснення державного нагляду за дотриманням вимог законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів». У структурі Мінприроди України окремий відділ, який би спеціалізувався на управлінні у сфері охорони та використання природних рекреаційних ресурсів – відсутній. Частину функцій виконує департамент заповідної справи Мінприроди, зокрема: державне управління територіями та об'єктами ПЗФ, контроль за дотриманням режиму територій та об'єктів ПЗФ, забезпечення збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на територіях ПЗФ, які є популярними об'єктами туристичного використання та ін. Деякі повноваження у рекреаційній сфері покладені на Державне агентство лісових ресурсів України, яке має право (за погодженням із Мінприроди) затверджувати Правила використання корисних властивостей лісів, а також приймати рішення про віднесення лісів до відповідної категорії, в тому числі до рекреаційно-оздоровчих та виокремлювати особливо захисні лісові ділянки (п. 49 Порядку спеціального використання лісових ресурсів України, п.17 Порядку поділу лісів на категорії). Окремі повноваження у сфері управління рекреаційними ресурсами має Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, зокрема – управління об'єктами благоустрою населених пунктів, до яких відносяться рекреаційні ліси, зелені зони, пляжі (ст. 13 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»). Дотримання режиму використання земель рекреаційного призначення забезпечує Державне земельне агентство України, його діяльність через Міністерство аграрної політики та продовольства України координується Кабінетом Міністрів України. Згідно правових особливостей екологічного контролю виділяють такі його форми: нормативно-правова

(розробка, удосконалення нормативно-правових актів), організаційно-правова (формування системи органів екологічного контролю), превентивно-стимулююча (попередження та усунення порушень вимог законодавства), процесуально-правова (визначення порядку проведення екологічного контролю), каральна (забезпечення фактичного притягнення до відповідальності порушників). Превентивно-стимулюючими формами екологічного контролю у екологічному праві визначено моніторинг, аудит, експертизу. Санітарно-епідеміологічна служба (Міністерство охорони здоров'я) здійснює моніторинг (у місцях проживання і відпочинку населення, у тому числі на природних територіях курортів) – атмосферного повітря (вміст шкідливих хімічних речовин); поверхневих вод суші і питної води (хімічні, бактеріологічні, радіологічні, вірусологічні визначення); морських вод, мінеральних і термальних вод, лікувальних грязей, озокериту, ропи лиманів та озер (хімічні, бактеріологічні, радіологічні, вірусологічні визначення); ґрунтів (вміст пестицидів, важких металів, бактеріологічні, вірусологічні визначення, наявність яєць геогельмінтів); фізичних факторів (шум, електромагнітні поля, радіація, вібрація, тощо). Процесуально-правова форма екологічного контролю регулюється Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Вона встановлює періодичність проведення планових заходів контролю, які залежать від ступеня ризику при здійсненні господарської діяльності. Рекреаційні зони, парки, сади, сквери, майданчики та пляжі утримуються групою суб'єктів, діяльність яких відноситься до середнього ступеня ризику згідно Постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про затвердження критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від впровадження господарської діяльності у сфері благоустрою населених пунктів, галузі поховання і сфері вивезення побутових відходів та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)». Планові заходи державного нагляду яких, здійснюються не частіше 1 разу на рік. Каральна форма екологічного контролю стосується порушників правового режиму рекреаційних, курортно-лікувальних, оздоровчих зон. Вони можуть бути притягнуті до цивільно-правової, адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності згідно чинного законодавства. Діючі нормативно-правові акти, які визначають правовий режим рекреаційних зон, не містять переліку правопорушень, що є юридичною підставою притягнення винних до юридичної відповідальності. Проте, це не означає, що вчинення злочинів в сфері рекреаційних зон та лікувально-оздоровчих територій не зумовлюють юридичну відповідальність. Склади правопорушень, за скоєння яких передбачається адміністративна відповідальність, зосереджені в основному в гл. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини». Зокрема, передбачається адміністративна відповідальність за: використання земель не за цільовим призначенням (в т. ч. рекреаційних), невиконання природоохоронного режиму їх використання (ст. 53); за самовільне зайняття земельних ділянок (в т. ч. рекреаційного та оздоровчого призначення) (ст. 531 КпАП); за самовільне користування надрами (для рекреаційних цілей) (ст. 47); за самовільне захоплення водних об'єктів або самовільне водокористування (ст. 48); за порушення умов спеціального дозволу на користування надрами (ст. 57); за порушення правил охорони водних ресурсів (в т.ч. на території рекреаційних зон) (ст. 59); за забруднення моря внаслідок – скидів із суден, проведення навантажувальних та розвантажувальних робіт (ст.591). Кримінальним кодексом України (далі – КК України) спеціальних складів злочинів щодо рекреаційних зон не передбачено. КК України встановлено кримінальну відповідальність за такі злочини, які можуть бути скоєні на території рекреаційних зон: «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» (ст. 197); «Умисне знищення або пошкодження територій взятих під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду» (ст. 252); «Порушення правил охорони вод» (ст. 242); «Забруднення моря» (ст. 243); «Незаконне володіння землями водного фонду в особливо великих розмірах» (ст. 239-2); «Порушення правил охорони або використання надр» (ст. 240); «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» (ст. 245); «Незаконна порубка лісу» (ст. 246) та ін. Отже, варто зазначити, що є суттєва необхідність у встановленні спеціальної відповідальності

за порушення режиму рекреаційних зон. Кодекс про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс необхідно доповнити нормами, що передбачатимуть відповідальність за порушення правил охорони та використання земель рекреаційного та оздоровчого призначення. Державний екологічний контроль поділяється на загальний (вищий, центральний та місцевий рівні) та спеціалізований (надвідомчий та відомчий). Конституційні засади екологічного контролю в зоні рекреації базуються на обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку, де в системі гарантування такої безпеки контроль відіграє одну з ключових ролей. Схеми управління ієрархії рекреаційної сфери України дає змогу кращого розуміння рівнів екологічного контролю. Відповідно до конституційних положень повноваження в сфері екологічного контролю за рекреаційними територіями можуть здійснювати Верховна Рада України (далі – ВРУ) (законотворча функція – здійснює контроль за фінансуванням природоохоронних заходів, діяльністю КМУ, пов'язаною із рекреаційною сферою, заслуховує звіти Президента України про соціально- економічний розвиток держави), КМУ (має виконавчі функції – забезпечує проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; подання законопроектів щодо розвитку рекреаційної галузі), Президент України (має контрольні функції – затверджує положення про міністерства і відомства, що забезпечують проведення екологічного контролю; ухвалює рішення Ради національної безпеки та оборони України (далі – РНБО України) з питань гарантування екологічної безпеки; координує роботу КМУ, подає проекти законів на розгляд ВРУ та ін.), місцеві державні адміністрації (виконання державних і регіональних програм розвитку туризму, охорони довкілля, в т.ч. рекреаційних ресурсів, соціально-економічного та культурного розвитку), Прокуратура України (розглядає правопорушення природоохоронного законодавства), органи місцевого самоврядування (здійснюють екологічний контроль за станом рекреаційних територій на місцях). Органи влади є суб'єктами державного та самоврядного контролю чинного національного, в тому числі екологічного законодавства. Комітети ВРУ восьмого скликання, зокрема: екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; законодавчого забезпечення природоохоронної діяльності; сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму; аграрної політики і земельних відносин; будівництва, містобудування і житловокомунального господарства; охорони здоров'я; соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення; транспорту; податкової та митної політики; паливноенергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки; національної безпеки і оборони; науки і освіти; культури і духовності; інформатизації та зв'язку; європейської інтеграції та інші, уповноважені розробляти законопроекти в тому числі і в галузі рекреації. ВРУ підпорядковуються обласні ради, до складу яких входять постійно діючі комісії, що займаються питаннями розвитку туризму, збереження природних ресурсів, охорони довкілля, розвитку агропромислового комплексу та інші. Районні ради здійснюють екологічний контроль в межах адміністративних районів, на їх базі також створюються постійно діючі комісії з природоохоронних та природо-ресурсних питань. Міські, сільські та селищні ради проводять роботу на місцевому рівні, приймають рішення щодо удосконалення рекреаційної діяльності та сталого розвитку рекреаційної сфери на місцевому рівні або подають свої пропозиції районним радам. Районні ради, в свою чергу, розглядають на відповідних засіданнях дані питання, приймають рішення районного рівня чи передають у вигляді пропозицій на розгляд обласних рад. Таким чином, питання розвитку екологічного контролю рекреаційної сфери розглядається на місцевому, потім на центральному рівні і передаються на вищий рівень здійснення загального екологічного контролю. Також працює і зворотній зв'язок щодо прийняття рішень вищого рівня, які делегуються центральним та місцевим рівням. Районні ради, в свою чергу, розглядають на відповідних засіданнях дані питання, приймають рішення районного рівня чи передають у вигляді пропозицій на розгляд обласних рад. Таким чином, питання розвитку екологічного контролю рекреаційної сфери розглядається на місцевому, потім на центральному рівні і передаються на вищий рівень здійснення загального екологічного контролю. Також працює і зворотній зв'язок щодо прийняття рішень вищого рівня, які делегуються центральним та місцевим рівням. Управлінська ієрархія екологічного контролю рекреаційної діяльності в

Україні (власна розробка) Національна академія наук України (ради, комітети, науководослідні інститути та прирівняні до них інші наукові установи – обсерваторії, ботанічні сади, заповідники, бібліотеки тощо); Національна академія аграрних наук України Національна академія медичних наук України (науковий центр радіаційної медицини) Районні державні адміністрації Міський, сільський, селищний голова Обласні державні адміністрації Департаменти, управління (культури і туризму, екології та при-родних ресурсів, агропромислового розвитку та ін.) Управління, відділи, сектори (культури і туризму; агропромислового розвитку та ін.) ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ Адміністрація Президента РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ (Природоохоронні та екологічні прокуратури) Надвідомчий Вищий рівень Центральний рівень Місцевий рівень Загальний екологічний контроль територіальні тамор-ські органи Держ-екоінспекції України громадські інспектори з охорони докільля геології та надр екологічна кологічних інвестицій; з управління зоноувідчуження водних ресурсів з туризму та курортів ветеринарна та фітосанітарна земельних ресурсів; лісових ресурсів; рибного госп-ва сільського господарства санітарно- епідеміологічна; з лікарських засобів Мінприроди України Мінагрополітики України МОЗ України з надзвичайних ситуа-цій Мінрегіон інфра- стру-ктури Міністерства опосередкованого впливу: внутрішніх справ; економічного розвитку і торгівлі; енергетики та вугільної промисловості; закордонних справ; інформаційної політики; молоді та спорту; оборони; освіти і науки; соціальної політики; фінансів; юстиції. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ Державні служби України Державні агентства України Державні інспекції України Відомчий Спеціалізований екологічний контроль природоресурсний природоохоронний антропоохоронний з питань геодезії, картогра-фії та кадастру Постійно діючі комісії (з питань сім'ї, молоді, спорту та туризму; агропромислового комплексу, земельних відносин, екології та природних ресурсів та ін.) Районні ради Постійно діючі комісії (з питань розвитку туризму, збереження природних ресурсів та ін.) Комітети з питань: екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; законодавчого забезпечення природоохорон-ної діяльності; сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму; аграрної політики і земельних відносин; будівництва, містобудування і житловокомунального господарства; охорони здоров'я; соціальної політики, зайнято-сті та пенсійного забезпечення; транспорту; податкової та митної політики; паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки; національної безпеки і оборони; науки і освіти; культури і духовності; інформа-тизації та зв'язку; європейської інтегра-ції та ін. Міські, сільські та селищні ради Постійно діючі комісії ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ОБЛАСНІ РАДИ Виконавчу гілку влади у сфері здійснення екологічного контролю за рекреаційними ресурсами агросфери на місцевому рівні представляє міський, сільський або селищний голова, що підпорядковується районним державним адміністраціям. До складу районної адміністрації входять управління, відділи та сектори, що координують розвиток туризму та рекреаційної галузі, розвиток агропромислового комплексу, інфраструктури та інших сфер що впливають на загальний рівень розвитку рекреації та підпорядковуються обласним державним адміністраціям, в структурі яких здійснюють свою діяльність відповідні департаменти та управління. Виконавчу гілку влади на центральному рівні представляють міністерства, які входять до складу КМУ з підпорядкованими їм департаментами та управліннями (наприклад до структури міністерства екології та природних ресурсів України (далі – Мінприроди) входять департаменти охорони природних ресурсів, заповідної справи, екологічної безпеки та поводження з відходами; управління моніторингу та атмосферного повітря і інші) та державні служби, агентства і інспекції, діяльність яких координується КМУ. Вищий рівень екологічного контролю за рекреаційними територіями здійснюють КМУ та Президент України. Спеціалізований екологічний контроль поділяється на відомчий та надвідомчий. До надвідомчого належать органи вищого рівня загального екологічного контролю. До складу КМУ входять міністерства опосередкованого та прямого впливу щодо екологічного контролю за станом і розвитком рекреаційних територій агросфери. Прямий вплив мають: Мінприроди та координовані міністром: державна служба геології та надр, держані агентства з управління

зоною відчуження, водних ресурсів та екологічних інвестицій, державна екологічна інспекція; Міністерство аграрної політики та продовольства України (далі – Мінагрополітики) з ветеринарною та фітосанітарною державною службою, державними агентствами земельних ресурсів, лісових ресурсів та рибного господарства, державною інспекцією сільського господарства; Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ) з державною санітарноепідеміологічною службою та державною службою з лікарських засобів; Міністерство інфраструктури України (далі – Мін інфраструктури) з державним агентством з туризму та курортів; Державна служба з надзвичайних ситуацій, підпорядкована безпосередньо КМУ.

Висновки. 74% земель нашої держави належать агросфері. Розвиток рекреаційної галузі в сільській місцевості сприяє залученню додаткових фінансових ресурсів та спонукатиме покращенню соціальної інфраструктури на селі. Для підвищення ефективності державного регулювання у сфері охорони та використання природних рекреаційних ресурсів актуальним є створення окремого структурного підрозділу, який би підпорядковувався Мінприроди України та спеціалізувався на управлінні рекреаційною сферою. Ефективне збереження та відновлення природних ресурсів, в тому числі зосереджених на рекреаційних територіях агросфери, можливе при удосконаленні нормативної бази, зокрема і в питаннях встановлення відповідальності за порушення режиму рекреаційних зон

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

7. Бобкова А.Г. До питання про формування рекреаційного права // Правничий часопис Донецького університету. – 1997. - № 1. – С. 19-22.
8. Бобкова А.Г. Вопросы иностранного инвестирования в рекреационной деятельности // Совершенствование правового регулирования внешнеэкономической хозяйственной деятельности. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1998. - С. 63-67.
9. Бобкова А.Г. Правовое регулирование рекреационных и экологических отношений в городах // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. - 1998. - № 2. - С. 208 -211.
10. Бобкова А.Г. Рекреаційна діяльність як об'єкт правового регулювання // Правничий часопис Донецького університету.-1999. - № 1 (3). - С.15 - 19.
11. Бобкова А.Г. Развитие законодательства о рекреационной деятельности // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. - С.291-309
12. Бобкова А.Г. Договори щодо надання рекреаційних послуг // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. - 1999. - № 3. - С. 22 - 28.
13. Бобкова А.Г. До питання про суб'єктів рекреаційної діяльності // Вісник Академії правових наук України. -1999. - № 3 (18). - С.109-116.
14. Бобкова А.Г. Правовое регулирование стимулирования рекреационной деятельности // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право - 1999. - №3.- С.28-31.
15. Проблемы формирования рекреационно-туристического комплекса в Приазовье Донбасса // Проблемы комплексного развития региона: хозяйственно-правовые и социально-экономические аспекты. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины; Донецк-Луганск: Изд-во Восточноукр. гос. ун-та, 1999. - С.227-235 (Особистий внесок авторки: розроблені господарсько-правові аспекти формування рекреаційно-туристичного комплексу в Приазов'ї Донбасу).
16. Бобкова А.Г. Организационно-правовое обеспечение украинско-греческого сотрудничества в сфере рекреации // Україна-Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва. – Маріуполь: Маріупольський гуманітарний інститут Донецького державного університету, 1999. – Т. 1.– С. 515 – 517.

17. Бобкова А.Г. Ответственность за нарушение условий и порядка осуществления рекреационной деятельности // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – Спец. випуск. Ч. 2. – С. 111 – 114.
18. Бобкова А.Г. Рекреационное право в учебных планах высших юридических учебных заведениях Украины // Юридичний вісник. – 2000. – № 1. – С. 88 – 91.
19. Бобкова А.Г. О государственном-правовом регулировании рекреационной деятельности // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 1. – С. 8 – 11.
20. Бобкова А.Г. До питання про поняття природних рекреаційних ресурсів // Право України. – 2000. – № 5. – С. 51–54.
21. Бобкова А.Г. Про господарські договори в рекреаційній діяльності // Правничий часопис Донецького університету. – 2000. – № 1 (4). – С. 13 – 17.
22. Бобкова А.Г. Внутрихозяйственные подразделения как субъекты рекреационной деятельности // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 3. – С. 16-19.
23. Бобкова А.Г. Про ліцензування рекреаційної діяльності // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 2 (21). – С. 130–137.
24. Бобкова А.Г. Відповідальність суб'єктів рекреаційної діяльності // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Вип. III. – Івано-Франківськ: Плай. – 2000. – С. 60 – 66.
25. Бобкова А.Г. Правове регулювання фізкультурно-оздоровчої діяльності // Актуальні проблеми держави та права. Вип. 7. – Одеса: Одес. нац. юрид. академія. – 2000. – С. 75 – 82.
26. Бобкова А.Г. О правовом статусе рекреационных парков в Украине. // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – № 1. – С. 66 – 78.
27. Бобкова А.Г. Право власності на території і ресурси рекреаційного фонду // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія “Правознавство”. Вип. 100. – 2000. – С. 37 – 40.
28. Бобкова А.Г. Право природокористування для рекреаційних цілей // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк: Донецький ін-т внутр. справ при ДонНУ. – 2000. – № 4. – С. 34 – 40.
29. 26. Бобкова А.Г. Хозяйственная деятельность в сфере рекреации // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 12. – С. 10 – 13.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

30. Роботи, що додатково відбивають отримані наукові результати:
31. 27. Бобкова А.Г. О концепции рекреационно-туристского кодекса // Правовая организация используемых форм хозяйствования в условиях перехода к рыночной экономике. – Донецк, 1995. – С. 76 – 88. – Рус. Деп. в ГНТБ Украины 29.11.95, № 2503-Ук95.
32. 28. Бобкова А.Г., Амитан В.Н., Гапич Е.А. Организационно-правовая основа функционирования монополиса “Курахово” // Вестник Украинского Дома экономических и научно-технических знаний. – 1998. – № 3. – С. 51 – 55. (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання функціонування монополісу “Курахово” та його рекреаційне забезпечення).
33. 29. Бобкова А.Г., Поплавская Т.Л. Экономико-правовые вопросы управления экологическими и рекреационными отношениями в городах // Модели управления в рыночной экономике / Под ред. Ю. Г. Лысенко. – Донецк: ДонГУ, 1998. – С. 98 – 104. (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання управління екологічними та рекреаційними відносинами в містах).
34. 30. Бобкова А.Г. Перспективи розвитку екологічного законодавства // Труды 3 Всеукр. конф. “Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація” (Київ, 1995). – К., 1995. – С. 81 – 82.

35. 31. Бобкова А.Г. Ответственность и защита прав субъектов рекреационных отношений // Материалы круглого стола “Хозяйственно-правовые средства предотвращения экономических преступлений” (Донецк, 1995). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1996. – С. 57 – 59.
36. 32. Бобкова А.Г. Правовые аспекты организации рекреационного освоения бассейна реки Днепр // Сб. науч. тр. междунар. конф. “Экологические проблемы бассейна р. Днепр” (Кременчуг, 1996). – Кременчуг: Экол. ассоц. городов и районов Приднепровья Украины “Славутич”; Пост. комис. Верхов. Совета Украины по экол. политике и др. – 1996. – С. 123 – 124.
37. 33. Бобкова А.Г. Правовые формы использования рекреационных ресурсов // Материалы науч. конф. проф. - препод. состава ДонГУ. – Донецк: ДонГУ, 1997. – С. 91 – 97.
38. 34. Бобкова А.Г. Управління рекреаційним господарством регіону // Матеріали наук.-практ. конф. “Державно-правова реформа в Україні” (Київ, 1997). – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 1997. – С. 372 – 374.
39. 35. Бобкова А.Г. Вопросы правового регулирования курортной деятельности // Материалы науч.-практ. конф. проф.- препод. состава ДонГУ. – Донецк: ДонГУ, 1999. – С. 34 – 36.
40. 36. Бобкова А.Г. Про систематизацію рекреаційного законодавства // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики” (Київ, 1999). – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 256–259.
41. 37. Бобкова А.Г., Томяковский А.С., Демьяненко О.А. Система экономико-правовой поддержки инвестиционной привлекательности региона // Труды регион. науч.-практ. конф. “Стратегия управления социально-экономическим развитием региона на период до 2010 г. (Донецкая область-2010)” (Донецк, 1999). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. – С. 124 – 130. (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання інвестиційної привабливості регіону).
42. 38. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение развития рекреационного хозяйства региона // Труды регион. науч.- практ. конф. “Стратегия управления социально-экономическим развитием региона на период до 2010 г. (Донецкая область-2010)” (Донецк, 1999). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. - С. 9- 14.
43. 39. Бобкова А.Г. Захист рекреаційних прав громадян // Труды наук.-практ. конф. “Механізми захисту прав і свобод людини в Україні” (Київ, 1999). – К.: Ін-т адвокатури при Київськ. ун-ті ім. Тараса Шевченка, 1999. – С. 110 – 115.
44. 40. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение формирования рекреационной политики на региональном уровне // Прометей. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – Вып. 2 (3). – С. 108 – 112.
45. 41. Бобкова А.Г. Рекреационное право: Учеб. пособие. – Донецк: ДонГУ, 1999. – 133 с.
46. 42. Бобкова А.Г. Рекреация и закон: Законодательство о рекреационной деятельности в Украине /Сост. А.Г. Бобкова. – Донецк: ДонГУ, 1999. – 241 с.
47. 43. Бобкова А.Г. Рекреационное право: Учеб. пособие. – Донецк: ДонГУ, 2000. – 249 с.
48. 44. Бобкова А.Г. Земельные и экологические отношения на уровне местного самоуправления. Тема 17 // Коммунальное право Украины: Учеб. пособие / В.Д. Волков, А.Г. Бобкова, Н.А. Захарченко и др.- Донецк: ДонГУ, 1999. – С. 161 – 170.

В Методичних рекомендаціях частково використані матеріали мережі Інтернет не захищені авторським правом.